

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI**

ZEKİ BAŞARAN

**DEMOKRATİK YAŞAMIN GELİŞMESİNDE SOSYAL BİLGİLER
DERSİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Kenan ÇETİN**

ERZURUM – 2006

TEZ KABUL TUTANAĐI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Bu çalışma, İlköğretim Anabilim Dalının Sosyal Bilgiler Bilim Dalının hocalarından oluşan jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Kenan ÇETİN
Danışman/Jüri Üyesi

Yrd.Doç.Dr. Selahattin TOZLU
Jüri Üyesi

Yrd.Doç.Dr. İ.Sabri BALKAYA
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 15 ./ 08 / 2006

Prof.Dr. Vahdettin BAŞCI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	3
1.1. Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları	3
1.2. Sosyal Bilgiler Dersinin Genel Amaçları.....	4
A. Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden.....	4
B. Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden.....	5
C.Çevreyi,Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yeteneklerini Geliştirme Yönünden	5
Ç. Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirme Yönünden	6
1.3. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler.....	7
1.3.1. Sosyal bilimler	7
1.3.2. Sosyal bilgiler	9
1.3.3. Sosyal bilimler ile sosyal bilgiler arasındaki farklar.....	12
1.4. Tarihsel Süreç İçerisinde Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler	12
1.4.1. Sosyal bilimlerin tarihsel gelişimi.....	12
1.4.2. Sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi.....	14
II. BÖLÜM.....	16
2.1. Demokrasi Nedir?.....	16
2.2. Demokrasinin Temel Nitelikleri ve Değerleri.....	19
2.3. Demokrasinin Ölçütleri	23
2.4. Demokrasinin Boyutları	26
2.4.1. Ahlâkî boyut	26
2.4.2. Dinsel boyut	27
2.4.3. Sosyal boyut (Toplum ve Devlet)	28
2.4.4. Hukukî boyut.....	29
2.4.5. İktisadî boyut.....	30
2.5. Demokrasi ve Diğer İdare Şekilleri.....	31
2.6. Demokrasinin Tarihsel Gelişim Süreci	32

2.6.1. Dünyada demokrasinin tarihsel gelişimi	32
2.6.2. Demokrasinin gelişmesiyle ilgili uluslar arası kuruluş, anlaşma ve bildirgeler	35
2.6.3. Türkiye’de demokrasinin tarihsel gelişimi	40
2.6.3.1. Cumhuriyet dönemi demokrasimizin anayasal gelişimi	45
III. BÖLÜM	48
3.1. Demokratik Yaşamın Gelişmesinde Demokrasi Eğitiminin Yeri ve Önemi	48
3.1.1. Demokrasi eğitimi ve demokratik bilinç	50
3.1.2. Demokrasi eğitimi ve aile	50
3.1.3. Demokrasi eğitimi ve okul	51
IV. BÖLÜM	53
4.1. Demokratik Yaşamın Gelişmesinde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi ..	53
4.2. Demokratik Yaşamın Gelişmesi Açısından Eski ve Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programları	54
4.2.1. Eski sosyal bilgiler öğretim programı (1998)	56
a. Amaçlar	56
b. İçerik	58
c. Eğitim Durumları	60
ç. Ölçme ve Değerlendirme	61
4.2.2. Yeni sosyal bilgiler öğretim programı (2004)	62
a. Amaçlar	64
b. Kavram, Beceri ve Değerler	65
c. Öğrenme Alanı ve Üniteler	71
ç. Eğitim Durumları ve Ölçme-Değerlendirme	74
4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Demokratik Yaşamla İlgili Ünitelerinin İçerik Değerlendirmesi	76
4.3.1. “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinin içeriğine eleştirel bir bakış ..	77
4.3.2. “Demokratik Hayat” ünitesinin içeriğine eleştirel bir bakış	80
V. BÖLÜM	84
5. YÖNTEM	84
5.1. Araştırma Konusu	84
5.2. Amaçlar	84

5.3. Kapsam	84
5.3.1. Araştırma evreni	84
5.3.2. Araştırma örnekleme	84
5.4. Varsayımlar	85
5.5. Sınırlılıklar	85
5.6. Kullanılan Temel Kavramlar	85
5.7. Veri Toplama Teknikleri	86
5.8. Verilerin Analizi	87
5.9. Bulgular ve Yorumlar	87
5.9.1. Öğrenci anketinin alt problemlerine ait bulgular ve yorumlar	90
5.9.2. Öğretmen anketinin alt problemlerine ait bulgular ve yorumlar	97
5.10. Sonuç ve Öneriler	100
KAYNAKLAR	103
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ	118

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DEMOKRATİK YAŞAMIN GELİŞMESİNDE SOSYAL BİLGİLER
DERSİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ****ZEKİ BAŞARAN****Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Kenan ÇETİN****2006 – SAYFA: 118****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Kenan ÇETİN****Y.Doç.Dr. Selahattin TOZLU****Y.Doç.Dr. İ.Sabri BALKAYA**

Bu çalışmanın ana amacı, sosyal bilgiler dersinin demokratik yaşamın gelişmesi üzerinde oynadığı rolü ve önemini tespit etmektir. Çalışmada nitel ve nicel araştırma teknikleri birlikte kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle Sosyal Bilimler, Sosyal Bilgiler, Demokrasi ile Demokrasinin temel niteliklerinden söz edilmiştir. Daha sonra ise sosyal bilgiler dersinin öğretim programı ve ünite içerikleri değerlendirilerek, demokratik yaşamın gelişmesine olan katkıları ortaya konulmuştur. Yine bu çalışma kapsamında Erzurum ili merkezindeki bazı ilköğretim okullarında sosyal bilgiler dersinin amaç ve konularına göre hazırlanan bir demokratik bilinç ve davranış anketi de uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuç ise sosyal bilgiler dersinin, mevcut haliyle demokratik bilinç ve davranış kazandırmada kısmen yeterli olduğudur.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE IMPORTANCE AND THE ROLE OF SOCIAL SCIENCE COURSE IN
THE DEVELOPMENT OF DEMOCRATIC LIFE**

Zeki BAŞARAN

Supervisor: Asist.Prof.Dr. Kenan ÇETİN

2006 – PAGE: 118

Jury: Asist.Prof.Dr. Kenan ÇETİN

Asist.Prof.Dr. Selahattin TOZLU

Asist.Prof.Dr. İ.Sabri BALKAYA

The main of this study is to determine the importance and the role of Social Science Course in the development of democratic life. In this study, qualitative and quantitative techniques of research were used together. In this study, especially Social Sciences, Social Knowledge, Democracy and Qualities of Democracy were mentioned. Then, the Education Programme and the contents of units of Social Science Course were evaluated and contributions to the development of democratic life were brought out. In the framework of this study, a democratic conscious and behaviour questionnaire were also applied which was prepared according to the topics and aims of Social Science Course in some primary schools in Erzurum. The obtained data has shown that the present Social Science Course is partly sufficient for gaining democratic conscious and behaviour efficiency.

ÖNSÖZ

Demokrasi, günümüz dünyasında gerek bir yönetim şekli olarak, gerekse bir yaşam biçimi olarak oldukça yaygın bir kavramdır. Türkiye'nin yönetim sisteminin merkezinde de günümüzde demokrasi bulunmaktadır. Ülkemiz, demokrasinin gelişmesi ve bir yaşam biçimi haline gelmesi adına her alanda çalışmalarına bugün de devam etmektedir.

Demokrasinin ve onun öngördüğü demokratik toplum düzeninin oluşturulmasında en temel görev hiç şüphesiz, eğitime düşmektedir. Çünkü bireylerin demokratik bir toplum yaşamının gerektirdiği kişilik özellikleri ile donanık olarak yetişmeleri ancak, onlara verilecek etkili bir demokrasi eğitimiyle sağlanabilir. Bu açıdan eğitim sisteminin her yönüyle demokratik bir yapıya kavuşturulması oldukça önemlidir. Eğitim sistemimizin demokratik bir toplum düzeni oluşturmaya yönelik amaçlarını gerçekleştirebilmesinde önemli bir yeri olan derslerden birisi de sosyal bilgilerdir. Çünkü sosyal bilgiler dersi, genel ve özel amaçları arasında yer verdiği demokratik değer ve beceriler ile demokrasinin bir yaşam biçimine dönüşmesini amaçlayan önemli bir derstir. Hazırlanan bu çalışmada sosyal bilgiler dersinin her yönüyle, demokratik yaşamın gelişmesi üzerinde oynadığı rolü ve sahip olduğu önemi ortaya konulmak istenmiştir.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanışının her aşamasında yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım, Yrd. Doç. Dr. Kenan ÇETİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmada yer alan bütün kusurların ve yetersizliklerin yalnızca kendi şahsıma ait olduğunu belirtir; çalışmanın hazırlanmasında katkısı bulunan diğer hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Zeki BAŞARAN

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D	: Dergi
DP	: Demokrat Parti
E	: Eğitim
Ed	: Editör
F	: Fakülte
G	: Gazete
KKEF	: Kazım Karabekir Eğitim Fakóltesi
Md	: Madde
Ü	: Üniversite
Vb	: Ve benzeri

GİRİŞ

Günümüz dünyası son yıllarda hızlı bir değişim süreci içerisine girmiştir. Her alanda görülen bu hızlı değişim, yönetim şekilleri üzerinde de etkili olmuştur.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyada olağanüstü ve benzeri görülmemiş bir politik değişim gözlemlendi. Demokrasinin bütün alternatifleri bir şekilde yok olup, tarih sahnesinden çekildiler. Yüzyılın başlarında demokrasinin modernizm öncesi düşmanları –merkezî monarşi, babadan-oğula geçen aristokrasi, kısıtlı ve seçkin bir grubun oy kullanma hakkına dayalı oligarşi- çoğunluğun gözünde meşruiyetlerini kaybetmişlerdi. Yirminci yüzyılın en önemli anti-demokratik rejimleri –komünizm, faşizm, nazizm- büyük bir dünya savaşının ardından ya yok oldular ya da Sovyet Rusya’da olduğu gibi, içten çöktüler. Askerî diktatörlükler, özellikle de ayakta kalabilmek için sözde demokratik bir görünüm sağladıkları Latin Amerika’da, başarısızlıkları yüzünden saygınlıklarını büyük ölçüde yitirdiler. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen demokrasi yine de dünya üzerindeki bütün insanların desteğini tam anlamıyla kazanamadı. Demokrasi ile ilgili tartışmalar ve ona tam olarak sahip olmak için yapılan mücadele bugün de devam etmektedir.¹ Ülkemizde bugün dahi devam etmekte olan mücadele de tamamen bundan ibarettir. Ülkemiz, demokrasi anlayışının öncelikle yönetim mekanizmasından başlamak üzere toplumun her kesimi tarafından tam olarak benimsenmesi için gayret göstermektedir. Demokratik bir toplum düzeninin oluşturulabilmesi için oldukça önemli olan kitlelerin ortak bir demokrasi bilinci etrafında bir araya gelebilmeleri için ülkemizde pek çok reformlar gerçekleştirilmiştir. Bugün düşüncelerin belli bir noktada buluşturulup, belli bir düzeyde kontrol altında tutulmasına despotik ve militer hükümetlerden çok, özgürlükçü ve halka dayalı yönetimlerin muhtaç olduğu anlaşılmıştır.² Demokrasi alanında yaşanan bütün gelişmelere, demokrasinin dünyadaki ve ülkemizdeki tarihsel gelişiminin anlatıldığı bölümde yer verilecektir.

Demokratik bir toplum düzeninin oluşturulabilmesi, her şeyden önce demokratik kişilik özelliklerine sahip bireylerin yetiştirilmesine bağlıdır. Toplumu oluşturan bireylerin yetkin bir demokrasi bilincine sahip olarak yetiştirilmeleri ise onlara verilecek olan eğitimle yakından ilgilidir. Bu konuda eğitime büyük görevler düşmektedir. Bu açıdan çocuklara henüz ilköğretim kademesinden başlanarak etkili bir demokrasi

¹ Robert A. DAHL; Demokrasi Üstüne, Çev. Betül KADIOĞLU, Phoenix Y., Ankara, 2001, s.1.

² Noam CHOMSKY; Demokratik İdeallerin Çöküşü, Pınar Y., İstanbul, 1997, s.7.

eğitimi verilmelidir. Öğrencileri demokratik kişilik özelliklerine sahip, sorumlu bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler dersinin ilköğretimin 4. sınıfından itibaren bir ders olarak okutulması oldukça doğru bir karardır. Sosyal bilgiler dersi amaçları ve üniteleri ile demokrasi eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Hazırlanan bu çalışma, sosyal bilgiler dersinin demokratik yaşamın gelişmesi üzerinde oynadığı rolü ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında, Erzurum ili merkezindeki sekiz ilköğretim okulunun 8. sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler dersi öğretmenlerine, demokratik bilinç ve davranışlarıyla ilgili bir anket çalışması da uygulanmıştır. Bu anketlerden elde edilen sonuçlar değerlendirilip, yorumlanmıştır. Ayrıca çalışma içerisinde sosyal bilgiler dersinin eski ve yeni öğretim programları ile demokrasi ve demokratik yaşamla ilgili ünitelerinin içerik değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

1.1. Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları

Eğitim kurumları, demokratik kişilik özelliklerine sahip bireyler yetiştirirken, yapacakları her türlü eğitim faaliyetinde, milli eğitimin amaçlarına uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Milli Eğitimi'nin Genel Amaçları şunlardır:

I. Genel Amaçlar

Madde 2: Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini;

I.1. Atatürk İnkılâp İlkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelerine dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

I.2. Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip; insan haklarına saygılı; kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

I.3. İlgi, yetenek ve kabiliyetlerini geliştirerek, gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.³

³ <http://www.ttkb.meb.gov.tr>

1.2. Sosyal Bilgiler Dersinin Genel Amaçları

İlköğretim okullarında okutulan sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan genel amaçlar; 4, 5, 6, ve 7. sınıfların tümü için ortaktır. Demokratik yaşamın gereklerine uygun olarak öğrencilerin sahip olması gereken kişilik özellikleri bu amaçlarda açık bir şekilde ifadesini bulmaktadır. Sosyal bilgiler dersinin genel amaçları şunlardır; Öğrenciler bu derste;

A. Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden;

1. Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılâp ve ilkelerine bağlı; çalışkan, araştırmacı, özverili, girişimci, iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişirler.
2. Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, diğer milletler arasındaki onurlu geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri kavrayarak büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar ve Türk milletinin ülküsünü gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar.
3. Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilir; Cumhuriyet rejiminin özelliklerini ve önemini kavrarlar.
4. Topluluk halinde yaşamının bir gereklilik olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, Türk bayrağına, Türk askerine ve ordusuna sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler.
5. Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, insanlık duygusunun yüceliğini benimseyerek bu üstün özellikleri davranış haline getirirler.
6. Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutarak milleti ve yurdu için çalışmayı, hizmet etmeyi bir alışkanlık ve ilke haline getirirler.
7. Türk inkılâbının anlamını, farklı yönlerden önemini, ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavrar; Türk inkılâbının değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetişirler.
8. Bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasî olayların neden ve sonuçlarını günümüzle kıyaslayarak düşünme, araştırma ve akıl yürütme yeteneğini geliştirirler.

9. Her yerde görev ve sorumluluk alabilecek hale gelir, aile bütünlüğüne bağlılık kazanır, ailenin refah ve mutluluğu için sorumluluk ve görev alma duygularını geliştirirler.

10. Kanun kavramını benimser; kanunlara ve devlet otoritesine uyma duygusu ve alışkanlığı kazanırlar.

B. Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden

1. İnsanların birbirlerine muhtaç olduklarını anlar; grup faaliyetlerine katılmanın, başkalarına yardım etmenin önemini takdir eder ve bunu uygulayabilir hale gelirler.

2. İnsanların karşılıklı hak ve sorumluluk taşıdıklarını ve birbirlerinin görüş ve davranışların saygı ve hoşgörü ile karşılamaları gerektiğini benimserler.

3. Beraber çalışma, sorumluluk alma, yardımlaşma ve karar verme kurallarını uygulamayı öğrenirler.

4. Bütün çalışmaların demokratik yaşayışın kurallarına göre düzenlemeyi öğrenirler.

5. Aile, okul ve toplum hayatının dayandığı temel ilkeleri ve topluluk halinde yaşamının zorunluluğunu kavrarlar.⁴

C. Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden

1. Çevrelerini ve yurdu tanır; Türkiye'nin yakın ve uzak komşuları ve dünya milletleriyle olan ilişkileri hakkında genel bilgiler kazanırlar.

2. İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı etkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını inceler; yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkin birer vatandaş haline gelirler.⁵

3. Yurdumuzun, dünya üzerindeki yerinin önemini kavrar, ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygularını geliştirirler.

4. Türklerin yaşadığı diğer ülke ve bölgelerin coğrafi özelliklerini öğrenirler; Türklerin geniş bir alanda yaşayan büyük bir millet olduğunu kavrarlar.⁶

5. Çevre korumasının günümüz ve gelecek için önemini kavrarlar.

⁴ İlköğretim Okulu Ders Programları; MEB, İstanbul, 2000, s.11-12.

⁵ Veysel SÖNMEZ; Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu, Anı Y., Ankara, 1998, s.45.

⁶ İlköğretim Okulu..., MEB, İstanbul, 2000, s.12.

Ç. Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneklerini Geliştirmek Yönünden

1. Kendi eşyasını, okulun eşya ve araçlarını kullanma ve koruma alışkanlığı kazanırlar.
2. Tutumlu olma ve plânlı çalışma alışkanlığını kazanırlar.
3. Üretim, tüketim ve dağıtımla ilgili temel bilgileri öğrenirler.
4. Yakın çevrenin ekonomik değerleriyle milli kaynaklarımızı tanır ve bunları korumanın bir ödev olduğunu kavrarlar.
5. İnsan topluluklarını, yaşam tarzlarını ve geçinme yolları ile bunlar arasındaki ekonomik bağları inceleyebilirler.

Bu amaçlar, ilköğretimin “Kişisel Bakımdan, İnsan İlişkileri Bakımından, Ekonomik Hayat Bakımından ve Toplum Hayatı Bakımından” belirlenen amaçlarını destekler niteliktedir.

Dört boyutta ele alınan ilköğretimin bu amaçları çağdaş eğitim biliminin özelliklerine genel olarak uymamaktadır. Örneğin; “Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılâp ve ilkelerine bağlı; çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir vatandaş olarak yetişirler” amacı 8 ayrı faaliyeti (özelligi) kapsamaktadır. Oysa bir hedef (amaç), bir faaliyeti içerecek şekilde yazılmalıdır. Ayrıca bu hedefin bilişsel, duyuşsal, devinişsel öğrenme alanlarından hangisine girdiği ve hangi alt basamaklarla ilgili olduğu da belli değildir. Çünkü hedef cümlesinin içerisinde bu üç alana da girebilecek olan ifadeler vardır. (Oysa bir hedef, bir alana ve bir alt basamağa girecek şekilde yazılmalıdır.) İşte bu gibi özellikler nedeniyle (amaçların taksonomik olarak yazılmaması, öğrenci düzeyine ve bir hedefte bulunması gereken özelliklerle uygun olmaması, birbiriyle çelişebilen hedeflerin bulunması, sosyal bilgiler dersinin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlarına uygun olmaması ... vb. gibi) sosyal bilgiler dersinin amaçlarının, “bir hedefte bulunması gereken özellikler” ve “eğitim biliminin ilkeleri”ne göre yeniden yazılması gereklidir.⁷

Yukarıda saydığımız amaçlara ek olarak; demokratik yaşamla ilgisi bakımından sosyal bilgiler dersinin diğer amaçlarını da şu şekilde sıralayabiliriz: Bu derste;

⁷ Veysel SÖNMEZ; A.g.e., s.45-46.

1. Öğrencilere, demokrasinin en güzel yaşam tarzı olduğu kavratılır; demokrasimizin korunması ve geliştirilmesi gerektiği bilinci kazandırılır.
2. Öğrencilere, çoğulcu demokratik rejimin başka rejimlerden üstünlüğü tarihten örnekler verilerek kavratılır.
3. Demokratik bir toplum hayatının gerektirdiği duyuş, düşünüş ve davranışları kazanabilmeleri için okul içi eğitici faaliyetlerden yararlanılır. Özellikle sınıf ve eğitici kol faaliyetlerine aday olmada, çeşitli iş ve grup çalışmalarında öğrenciler cesaretlendirilir.
4. Öğrencilere vatandaşlık hak ve görevleri ile sorumlulukları kavratılır, yasalara uyma alışkanlığı kazandırılır.
5. Öğrencilere topluluk halinde yaşayan insanların sevgi, saygı ve anlayış duyguları içinde işbirliği yapmaları, birbirlerinin görüş ve düşüncelerine saygı göstermeleri ve başarılarını takdir etmeleri gerektiği benimsetilir.⁸

1.3. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler

1.3.1. Sosyal bilimler

Sosyal Bilimlerin tanımına geçmeden önce “bilim” kavramının tanımını vermekte fayda vardır. Bilim adamları “bilim”i kendi bakış açılarına göre çeşitli şekillerde tanımlamışlardır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

- Bilim, organize edilmiş bilgiler bütünüdür.
- Bilim, elde bulunan sistemli bilgi bütününe katkı bulunma faaliyetidir.
- Gözlem yoluyla ve gözlemlere dayalı olarak akıl yürütme ile önce evrenle ilgili olguları sonra da bu olguları birbirlerine bağlayan yasaları bularak, geleceğin önceden tahmin edilmesini olanaklı kılma girişimidir.
- Kontrollü gözlem ve gözlem sonuçlarına dayalı mantıksal düşünme yolundan giderek olguları açıklama gücü taşıyan hipotezler bulma ve bunları doğrulama yöntemidir.

Bu tanımlar bilimin, evren ve yaşam hakkında sistemli bilgiler bütünü olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bilimin amacı, yaşamın kurallarını araştırarak, insanın çevresiyle uyumlu bir toplum düzenine kavuşmasını sağlamaktır. Bilimin herhangi bir bilgi olmayıp, bilimsel bilgi üretmeye yönelik bir süreç olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir.⁹

⁸ Leyla KÜÇÜKAHMET; Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu, Nobel Y., Ankara, 2001, s.33.

⁹ Birsan GÖKÇE; Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Y., Ankara, 2004, s.1-2.

Bu açıdan sürekli değişim içerisinde olan, çeşitli ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunan insanların ve toplumların yaşamında sosyal bilimlerin oldukça önemli bir yeri vardır. Kişilerin gereksinimleri ile toplumun beklentileri arasındaki dengeyi sağlamada insanlara gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırma açısından sosyal bilimlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Çağdaş anlayışa göre sosyal bilimler, bu sorumluluklarını yerine getirmek için disiplinler arası ve çok yönlü bir yaklaşım izleyerek kişilere belli bilgi edinme yollarını ve becerilerini kazandırma amaçlarına öncelik verir.¹⁰ Sosyal bilimlerin asıl amacı, beşerî anlayışın her yönüyle gelişmesini sağlamaktır.

Sosyal bilimlerin ne olduğuna gelince; sosyal bilimler için, bilimsel bir tutumla toplumların incelediği disiplinlerdir,, diyebiliriz. Sosyal bilimlerin ilgilendiği esas konu, toplumsal gruplar içerisinde oluşan insan etkinlikleridir.¹¹

Ülkemizde sosyal bilgiler öğretimi ile ilgili çalışmalar yapan Sönmez' e göre ise sosyal bilimler, insanlar tarafından üretilen gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu sürecin sonucunda elde edilen dirik bilgiler olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal bilimlerin ilgi alanı, insan tarafından oluşturulan bütün gerçekler¹² ile toplumsal olgu ve olaylardır.¹³ İnsanlar tarafından oluşturulan gerçekler; doğumdan-ölüme, evlenmeden-boşanmaya, savaştan-barışa, devlet kurmadan-yıkmaya kadar pek çok olgu ve olayı içerebilir.¹⁴ Bu açıklamaların ışığında sosyal bilimler, “Tarih, İktisat, Sosyoloji, Hukuk ve Psikoloji gibi toplum içerisindeki grup etkinliklerini, insan ilişkilerini ve toplum yaşayışlarını inceleyen disiplinlere verilen genel addır” diyebiliriz.¹⁵ Bu bağlamda sosyal bilimlere, insan bilimleri (beşerî bilimler) ya da davranış bilimleri de denilebilir. Sosyal bilimleri oluşturan bilim dallarından her biri, insanlar tarafından meydana getirilen gerçeğin yalnızca bir kısmını ele alıp, inceler. Örneğin Tarih bilimi; milletlerin geçmişteki yaşamını, kurduğu devletleri, devletler arasındaki ilişkileri, oluşturulan uygarlıkları vb. gibi olguları ve olayları inceler.¹⁶ Çok disiplinli bir anlayışla birden fazla sosyal bilime konuları arasında yer vermesi sosyal bilgileri bireylerin eğitimde önemli bir konuma taşımıştır. Sosyal bilgilerin ne olduğuna ise aşağıda değinilecektir.

¹⁰ Fersun PAYKOÇ; Tarih Öğretimi, Ed. Bekir ÖZER; Analodu Ü., Y., Eskişehir, 1991, s.2.

¹¹ Nuri KÖSTÜKLÜ; Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi, Konya, 1991, s.9.

¹² Veysel SÖNMEZ; Sosyal Bilimler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu, Anı Y., Ankara, 1998, s.2.

¹³ Nuri KÖSTÜKLÜ; A.g.e., s.9.

¹⁴ Veysel SÖNMEZ; A.g.e., s.2.

¹⁵ Hasan ŞAHİN; “Etkili Bir Sosyal Bilimler Ders Kitabının İlkeleri”, A.Ü. KKEF Dergisi, Sayı:9, Erzurum, 2004, s.366.

¹⁶ Veysel SÖNMEZ; A.g.e., s.2.

1.3.2. Sosyal bilgiler

Sosyal bilgiler, insanları ve yaşamlarını konu alır. Sosyal bilgileri tanımlamak, Tarih ya da Coğrafya gibi bir disiplini tanımlamaktan daha zordur. Çünkü sosyal bilgiler, disiplinler arası/çok disiplinli bir alandır. Bununla birlikte sosyal bilgilerin bir diğer ayırıcı özelliği ise, onun vatandaşlık yeterliliklerini kazandırmakla birlikte bütüncül-disiplinler arası bir alan olmasıdır.¹⁷

Sosyal bilgiler öğretimi, eğitim alanında yaşanan gelişmelerin sonucunda temelde sosyal bilimlerin bir uygulama alanı olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekte sosyal bilgiler kavramı, eğitim alanının ortaya çıkardığı bir kavramdır. Bu disiplinler arası alan, sosyal bilimler alanındaki kuramsal ve bilimsel gelişmelerin eğitim süreci içinde ele alınarak bireyin toplum içinde gelişmesini ve sosyalleşmesini amaçlar.¹⁸

Sosyal bilgiler, kendisiyle ilgilenen araştırmacıların amaçlarına göre değişik şekillerde tanımlanan bir kavramdır. Örneğin Wesley sosyal bilgileri, “Sosyal bilimlerin pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş şeklidir” şeklinde tanımlamıştır.

Engle ve Ochoa ise sosyal bilgileri, demokratik vatandaşlık için bir toplumsallaşma süreci olarak görmüşlerdir. Onlara göre, sosyal bilgiler özellikle vatandaşlık eğitimi ile ilgilidir.

Sosyal bilgiler eğitimi uzmanlarından olan Barr, Barth ve Shermis ise sosyal bilgileri; “Vatandaşlık eğitimi amacıyla insan ilişkileri ile ilgili bilgi ve deneyimlerin birleştirilmesidir” şeklinde tanımlamışlardır.

Sosyal bilgiler eğitimi ile ilgili bilgiler üreten ve bu alandaki uluslar arası en büyük kuruluşlardan biri olan ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS)’ne göre Sosyal Bilgiler; vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır.¹⁹

Ülkemizde, sosyal bilgiler öğretimi üzerinde çalışmalar yapan Sönmez’ e göre sosyal bilgiler, toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonucunda elde edilen dirik bilgilerdir. Toplumsal gerçek denildiğinde ise aklımıza, toplumsal yaşamı düzenleyen her türlü etkinlik gelmelidir.²⁰

¹⁷ Cemil ÖZTÜRK, Dursun DİLEK; Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, PegemA Y., Ankara, 2005, s.18.

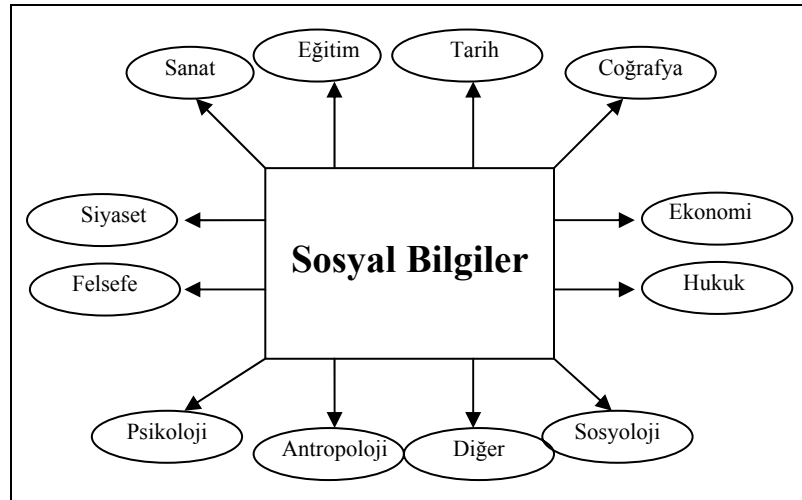
¹⁸ Fersun PAYKOÇ; A.g.e., s.2.

¹⁹ Cemil ÖZTÜRK, Dursun DİLEK; A.g.e., s.18-19.

²⁰ Veyssel SÖNMEZ; A.g.e., s.3.

Okullarımıza yeni girdiği dönemde (1968...) sosyal bilgiler dersinin niteliği ülkemizdeki bazı çevrelerce tam olarak anlaşılmadığı için ortaya değişik anlayışlar çıkmıştır. Bazıları sosyal bilgileri sadece “Yurttaşlık Bilgisi” olarak görürken; bazıları Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin birleştirilmesi olarak düşünmüş; bir diğer çevre ise yanlış bir yargı ile sosyal bilgileri, insan topluluklarının organizasyonuna ait bilgiler olarak kabul etmiştir. Bu görüşler içerisinde en yaygını, sosyal bilgileri Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi konularının birleştirilmesi olarak kabul eden görüştür. Ancak sosyal bilgiler bu nitelikte bir ders değildir. “Sosyal Bilgiler” terimi, sosyal bilimlerden alınan içeriğe dayanarak oluşturulan üniteleri içeren bir öğretim programını belirtir.²¹ Bu görüşe paralel bir tanımlamayı ise Erden şöyle yapmaktadır. Ona göre, “Sosyal bilgiler, ilköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, sosyal bilimlerden seçilmiş olan bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanıdır”.²²

Şekil 1.1. Sosyal Bilgiler

KAYNAK: Nuri Köstüklü; Age., 1991, s.10.

Şekilde de görüldüğü üzere sosyal bilgilerin temel kaynağı sosyal bilimlerdir.²³ Bu bakımdan sosyal bilgilerin disiplinler arası bir ders olarak ele alınması doğru bir yaklaşımdır. Çünkü, toplumsal yaşamı düzenleyen bütün ilke ve genellemeler bu alanın

²¹ Hasan ŞAHİN; A.g.m., s.366-367.

²² Münire ERDEN; Sosyal Bilgiler Öğretimi, Alkım Y., Tarihsiz, s.8.

²³ Nuri KÖSTÜKLÜ; A.g.e., s.10.

konusu olabilir. Ancak her sosyal bilimin kendine özgü ilke ve genellemelerinin sosyal bilgilerin kapsamına her zaman girmeyeceğini de belirtmek gerekir. Sosyal bilgilerin, sosyal bilimlerin ortak bileşkesi olarak ele alınmasını gerekli kılan da işte bu özelliktir.²⁴

Günümüzde sosyal olguların fazlasıyla iç içe girmiş olması, sosyal sorunlara belirli bir disiplin açısından çözümler üretmeyi olanaksız hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak, sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmaların önemi daha da artmıştır. İşte sosyal bilgiler, böylesi bir gelişimin ürünüdür. Bu gün her kavramda olduğu gibi sosyal bilgiler kavramında da önemli değişimler yaşanmaktadır. Sosyal bilgilerin bugün artık, yalnızca sosyal bilim dallarının disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması olarak değil; insanla ilgili tüm bilimlerden ve bilgilerden yararlanan bir program olarak tanımlandığını da görmekteyiz. sosyal bilgilerin yararlandığı bilim alanları ve bilgi kaynakları Tablo 1.1.'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1.1. Sosyal Bilgilerin Yararlandığı Bilgi Kaynakları

SOSYAL BİLGİLER		
• Tarih • Coğrafya • Ekonomi • Psikoloji • Hukuk	• Sosyoloji • Antropoloji • Siyaset • Sanat • Medya	• Popüler Kültür • Okul Yaşamı • Günlük Yaşam • Fen Bilimleri • Tüketici Konular

KAYNAK: C. Öztürk, D. Dilek; Age., 2005, s.21.

Bütün bu tanımlardan sonra, içerik ve amaç boyutunu demokratik vatandaşlık eğitimiyle birleştirerek kapsamlı bir tanım yapacak olursak; Sosyal bilgileri, sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevreleriyle etkileşimini zaman boyutu içinde disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı olarak tanımlayabiliriz.²⁵

²⁴ VeySEL SÖNMEZ; A.g.e., s.3.

²⁵ Cemil ÖZTÜRK; Dursun DİLEK; A.g.e., s.21.

1.3.3. Sosyal bilimler ile sosyal bilgiler arasındaki farklar

Sosyal bilimler ile sosyal bilgiler arasında kesin bir çizgi çizmek mümkün değilse de eğitim ve öğretim açısından her iki kavram farklı olarak ele alınmaktadır.²⁶

Sosyal bilimler, temelde konu alanlarından meydana gelirler. Bu konu alanları ise insan davranışlarını ve faaliyetlerini çeşitli yönlerden, nesnel bir yaklaşımla inceleyen alanlardan oluşmaktadır. Buna bağlı olarak sosyal bilimlerin içeriği, kendi aralarında bağlantılı ve karmaşık birçok insan yaşantısından türetilmiştir. Özetle, sosyal bilimlerin insan ilişkilerini incelediğini söyleyebiliriz.²⁷

Sosyal bilgiler ise, sosyal bilimlerden alınan içeriğe dayanılarak oluşturulan üniteleri içeren öğretim programını belirtmek için kullanılır. Sosyal bilimler, bilginin yapısı açısından yapılan bir tasnif iken, sosyal bilgiler ise program yapısını ilgilendiren bir tasniftir. Yani birincisi bilgi kategorisi iken, ikincisi bir program kategorisidir. Son olarak her iki kavram arasındaki farklılıkları şu üç ana noktada toplayabiliriz:

1. Sosyal bilimler temelde insan ilişkilerini incelerken; sosyal bilgiler ise bir okul öğretim programı olup, demokratik düzende vatandaşlık eğitimi programının bir bölümü olarak insan ilişkileri üzerinde durur.²⁸ Bilindiği üzere sosyal bilgiler dersinin en önemli hedefini, demokratik bir toplum düzeni için iyi kişilik özellikleri ile yetkin bir bilince sahip vatandaşların yetiştirilmesi oluşturmaktadır.

2. Sosyal bilgiler, konu ve temaların öğretilmesinde sosyal bilimlerden daha fazla kullanılırken; Sosyal bilimler ise daha çok ayrı ayrı disiplinler olarak öğretilirler.

3. Sosyal bilgiler, daha çok ilköğretimde verilirken, sosyal bilimler ise ortaöğretim ve üniversite kademelerinde öğretilmektedir.²⁹

1.4. Tarihsel Süreç İçerisinde Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler

1.4.1. Sosyal bilimlerin tarihsel gelişimi

Bilimlerin doğuşu insanoğlunun faaliyetleri sonucunda gerçekleşmiştir. İnsanoğlunun fiziksel çevresi ile olan ilişkileri ve bu çevresine yönelik merakı Doğa Bilimlerinin ortaya çıkmasını sağlarken; sosyal sorunları çözmeye yönelik isteği de

²⁶ Nuri KÖSTÜKLÜ; A.g.e., s.9.

²⁷ J. L. BARTH, Abdullah DEMİRTAŞ; İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi Kaynak Üniteler, YÖK/Dünya Bankası, Ankara, 1997, s.5-6.

²⁸ Hasan ŞAHİN; A.g.m., s.367.

²⁹ Nuri KÖSTÜKLÜ; A.g.e., s.9.

sosyal bilimlerin ilk ortaya çıkış sebebi sayılmıştır.³⁰ Günümüzde gerek sosyal olguların birbiri içerisine böylesine girmiş olması gerekse sosyal sorunların siyasal, ekonomik vb. bakımlardan birbirinden kesin çizgilerle ayrılamaması, ortaya çıkan sosyal sorunlara tek bir disiplin açısından çözüm yolları aramayı olanaksız hale getirmiştir. Bu tür tek disipline dayalı yaklaşımlar ya dar kapsamlı çözüm yolları getirmekte ya da çözüm yolları getirmekte yetersiz kalmaktadır. Bunun sonucu olarak, sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmalar giderek önem kazanmıştır.³¹

Toplumsal yaşamda ortaya çıkan sorunları çözmede sosyal bilimlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Çağdaş anlayışa göre sosyal bilimler, bu sorumluluklarını yerine getirmede disiplinler arası ve çok yönlü bir yaklaşım izleyerek kişilere belli bilgi edinme yollarını ve becerilerini kazandırma amaçlarına öncelik verir.³²

Özetle, toplum hayatında yaşanan hızlı gelişmeler ve toplumsal yaşamın giderek daha da karmaşıklaşan bir ilişkiler ağından oluşması sosyal bilimlerin öneminin zamanla artmasını sağlamıştır.

Sosyal bilimlerin tarihine gelince; “Sosyal Bilim” terimi, düşünce olarak daha 17.-18. yüzyıllarda temeli atılmış olmakla birlikte 19. yüzyılda ortaya çıkan bir terimdir.³³ “Sosyal Bilim” teriminin kullanılmasının bazı tarihsel motifleri vardır. Bilindiği gibi Fransız Devrimi, Batı tarihinde pek çok şeyin başlatıcısı olmuştur. Devrimin başlatıcısı olduğu şeylerden biri de işte bu “Sosyal Bilim” teriminde anlamını bulan anlayıştır. Fransız Devrimi, bütün Avrupa’yı sarsan bir devrim olmuştur. Dolayısıyla yöneticiler, siyasetçiler, aydınlar devrim sonrasında “toplum” denen “nesne”nin kavranması, anlaşılması ve yönlendirilmesi gibi ihtiyaçlarla karşı karşıya kalmışlardır. İşte bu tarihsel motifi göz ardı ederek “Sosyal Bilim” terimini kavramamız mümkün değildir. Şurası açıktır ki; sosyal bilimler, Yeniçağ’ın “Bilmek, yapabilmektir” sloganı altında, pozitivist/evrenselci bir epistemoloji içinde ve belli politik-ideolojik istek ve amaçlar doğrultusunda yönlendirilmiş bir bilgi faaliyetleri olarak kurumlaşmış ve günümüze kadar gelişerek gelmişlerdir.³⁴

³⁰ Ersan SÖZER; Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimlerin Öğretimi, Anadolu Ü., Eskişehir, 1998, s.2.

³¹ C. ÖZTÜRK, D. DİLEK, A.g.e., s.21.

³² Fersun PAYKOÇ; A.g.e., s.2.

³³ Ersan SÖZER; A.g.e., s.2-10.

³⁴ Doğan ÖZLEM; Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci, İnkılâp Y., İstanbul, 1999, s.143-144.

1.4.2. Sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi

Sosyal bilgiler, tarihsel gelişim süreci içerisinde eğitim kurumlarına bir konu alanı ya da ders olarak ABD’de 20. yüzyılın başında sosyal yaşamın karmaşıklaşması, toplumsal değişimin ve çatışmanın artması ile birlikte girmiştir.³⁵ “Sosyal Bilgiler” kavramı ABD’de Milli Eğitim Derneği’nin Orta Dereceli Okulu Teşkilâtlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi tarafından 1916 yılında kabul edilmiştir. Komite bu kavramı, “Konu, doğrudan insan cemiyetinin teşkilâtına ve gelişimine dayanması ve toplumsal grupların bir parçası olması dolayısıyla insana dair bilgiler, sosyal bilgilerdir” diye tanımlanmıştır. Kavram daha sonraki yıllarda diğer bir çok ülkede de yaygın bir şekilde kullanılmaya ve okul programlarında yer almaya başlamıştır.³⁶

Sosyal bilgilerin bir konu alanı olarak eğitim programlarına girmesi, İlerlemecilik akımının, “demokratik toplum için vatandaş yetiştirme” görüşünün etkisiyle gerçekleşmiştir. Ancak 1940’lı ve 50’li yıllarda sosyal bilgiler programları büyük ölçüde Tarih ve Coğrafya ağırlıklı bir şekilde uygulanmıştır. Mevcut programa 1960’lı yılların başından 1970’li yılların ortasına kadar ağır eleştirilerin gelmesi üzerine ABD’de “Yeni Sosyal Bilgiler” adı altında bir reform hareketi başlatılmıştır. Bu hareketle önce sosyal bilgiler dersindeki Tarih ve Coğrafya bilgilerinin ağırlığı azaltılmış; sonrasında ise sosyal bilimler alanındaki kavram ve yöntemlere dayalı disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmiştir. Öğrenciler bilgilerin pasif alıcısı olmaktan çıkarılarak, bilgiyi aktif olarak elde eden, kritik düşünme becerisine sahip bireyler olarak yetiştirilmek istenmiştir. Ancak bu yeni yaklaşım da çekiciliğini 1970’li yılların sonlarına doğru yitirmeye başlamıştır. ABD’de Ulusal Bilim Vakfı tarafından yapılan araştırmalar da bu yeni uygulamanın başarısız olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine 1980’li yıllarda “temele dönme” hareketiyle birlikte sosyal bilgiler öğretiminde geleneksel yaklaşımlar yeniden benimsenmeye başlamıştır.

Kuşkusuz ABD’de kaynaklı bütün bu gelişmeler, diğer ülkeleri olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiştir.³⁷ Ülkemizde 1948 İlkokul Programında yer alan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri V. Milli Eğitim Şurâsı’nda da ele alındığı gibi, 1962 İlkokul Programı taslağında “Toplum ve Ülke İncelemeleri” adı altında birleştirilmişlerdir. 1968 İlkokul Programında ise bu ders, “Sosyal Bilgiler” adını almış

³⁵ Münire ERDEN; A.g.e., s.6.

³⁶ Nuri KÖSTÜKLÜ; A.g.e., s.9.

³⁷ Münire ERDEN; A.g.e., s.6.

ve yukarıda adı geçen derslere ait konular ise kaynaştırılarak üniteleştirilmişlerdir.³⁸ Görüldüğü üzere sosyal bilgiler dersi, ülkemiz okulları için pek de eski olmayan bir derstir. Bu ders 1968-69 öğretim yılında bütün ilkokullara, 1970-71 öğretim yılında da deneme amaçlı olarak ortaokullara resmen girmiştir.³⁹

Ülkemiz okullarına resmen girmiş olan bu dersin dayandığı 1968 Programı hazırlanırken, o yıllarda yaygın olan “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinden de etkilenildiğini söyleyebiliriz. Çünkü 1968 programında bu yeni hareketin izlerini görmekteyiz. Ancak ülkemizde bu yeni hareketi destekleyecek öğretim materyallerinin olmaması ve öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamaları geleneksel yaklaşımların devam etmesine neden olmuştur. Günümüzde sosyal bilgiler dersi bazı çevreler tarafından hâlâ Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi konularının bir toplamı olarak algılanmaktadır.⁴⁰

³⁸ Attilâ TAZEBAY; İlköğretim Programları ve Gelişmeler, Nobel Y., Ankara, 2000, s.117.

³⁹ Hasan ŞAHİN; A.g.e., s.366.

⁴⁰ Münire ERDEN; A.g.e., s.7.

II. BÖLÜM

2.1. Demokrasi Nedir?

Kelimenin önce kısa bir tahlilini yapacak olursak; Yunanca “Demos” insanlar, halk ile “Cratias” idare, sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşan “Democratia” Demokrasi sözcüğü, “halk idaresi” anlamına gelmektedir.⁴¹

Demokrasi nedir? sorusunun cevabına geçmeden önce, onun en temel unsuru olan “halk”ın ne olduğunu açıklamakta fayda vardır. Tanımda yer alan “demos” halk sözcüğü demokrasinin ilk ortaya çıktığı yer olarak kabul edilen Atina şehir devletinde genellikle “bütün Atinalılar” anlamında, bazen “bütün halk”, bazen de “fakir insanlar” anlamında kullanılmıştır.⁴² Halk, sınırları belirlenmedikçe yalnızca bir kalabalık olarak kabul edilebilir. Ancak biz “halk”ı, sayıca çokluk ifade eden ve bir takım haklara sahip insan kalabalıkları olarak tanımlayabiliriz. Bu kalabalıklar günlük toplumsal yaşama kendilerinden bir şeyler katan ve karşılığında da toplumdan bir şeyler istemeye hak kazanan kalabalıklardır. Demokrasi ile ilgili yapılan tanımlarda geçen “halk” kelimesi de genellikle çoğunluğu ifade eder. Günümüzde çoğunluğun fikir ve düşüncelerinin değerli olduğu bir dünyada yaşamaktayız.⁴³

Demokrasinin ne olduğuna gelince, bu terimin genel olarak şu üç tanımının yapıldığını görmekteyiz; birincisi “çoğunluğun yönetimi olarak demokrasi” dir ki bu, belli politikaların benimsenmesi ve uygulanması için çoğunluk tarafından seçilen yöneticilere yönetme (iktidar) yetkisinin verilmesine dayanır. Ancak demokratik sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için bu yetkinin toplumsal ve ahlâkî kontrol mekanizmalarınca sınırlandırılması gerekir.

Demokrasinin ikinci tanımı ise “liberal demokrasi” olarak adlandırılmıştır. Liberal demokrasi, “çoğunluğun yönetimi” ilkesini kabul etmekle birlikte, temel hak ve özgürlükler ile bunların korunmasına da vurgu yapmaktadır. Kısacası liberal demokrasi, bireyin hukukunun korunması, kanunların hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese eşit ve adil bir şekilde uygulanmasıdır.

Demokrasinin üçüncü tanımı ise “sosyal ve ekonomik eşitliğe” inanan ve bunu temele alan bir anlayıştır. Bu görüşü savunanlara göre, bazı toplumlarda sosyal ve ekonomik gücün adil olmayan bir biçimde dağılımı demokrasinin özünü ve ruhunu zedelemektedir. Bu bakımdan sosyal ve ekonomik eşitliğe inanarak, zenginlik dağılımı, eğitimde eşitlik ve yasaların eşit bir şekilde uygulanması gerektiğinin üzerinde durmuşlardır.⁴⁴

⁴¹ Hamid REFİK; Demokrasi Nedir?, İstanbul, 1947, s.31.

⁴² R. A. DAHL; A.g.e., s.11.

⁴³ H. REFİK; A.g.e., s.32.

⁴⁴ Selahattin TURAN; “Demokratik Bir Toplum ve Okulda Bir Lider Olarak Öğretmenin Rolü”, II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Ü. Eğitim F., Çanakkale, 2000, s.427.

Yukarıdaki farklı tanımlardan da anlaşılacağı gibi, günümüzde oldukça önemli ve yaygın bir hale gelen demokrasinin tanımı üzerinde hâlâ bir görüş birliğine varılamamıştır.⁴⁵ Bunun nedenleri üzerinde duracak olursak; öncelikle demokrasi, bir olgu olmaktan çok bir düşüncedir ve bir düşünce olduğu için de ortak bir tanımı yoktur. Demokrasi, uzun geçmişinde bir çok farklı ve yan anlamalara sahip olmuştur. Günümüzde de farklı sosyal ve ekonomik sistemlerin içeriğinden dolayı farklı farklı anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bu durum demokrasinin çoğunluğu ve farklılaşmayı esas alan yapısı dikkate alındığında normal karşılanabilir. Çünkü onun bu yapısı, farklı görüşlerin aynı ortamda tartışılmasını ve yeni fikirlere ulaşılmasını da beraberinde getirmektedir. Demokrasinin tanımı üzerinde görüş birliğine varılamamasının bir diğer nedeni ise, herkesin demokrasiyi “iyi” olarak vasıflandırması ve kendilerince iyi olanı tanımlamaya çalışmasıdır. Bu neden, demokrasinin bir düşünce olduğu fikriyle uyumaktadır. Bu tarz bir bakış açısı ise demokrasinin çoğu zaman bireysel tercihlerin gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Tanımlamada karşılaşılan bir diğer sorun ise, tarihsel süreç içerisinde demokrasinin anlamında meydana gelen değişimdir. 18. yüzyılın sonlarına kadar demokrasi denilince, yalnızca doğrudan demokrasi anlaşılıyor iken, bugün bu terimin içerisine temsilî demokrasi de girmiş bulunmaktadır.⁴⁷ Bu da bize, demokrasinin tanımlanması üzerinde yaşanan görüş ayrılıklarının uzun bir süre daha devam edeceğini göstermektedir. Biz de burada bu farklı tanımlamalardan yola çıkarak demokrasiyi açıklamaya çalışacağız.

Hayatımız boyunca hepimiz, çok sayıda farklı grubun veya topluluğun üyesi oluruz. Bilindiği gibi en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün kurumlarda takip edilecek hedefler, uyulacak kurallar ve elde edilen kazancın dağılımı hakkındaki kararlar, bir bütün olarak topluluk için alınmak zorundadır. Bunlara bireysel kararların aksine kolektif kararlar da diyebiliriz. Demokrasi işte bu kolektif karar alma alanına aittir ve kurumun bütününe etkileyen bu tip kararların o kurumun bütün üyeleri tarafından alınması gerektiği ve bu kararların alınması sürecinde her bireyin eşit haklara sahip olması gerektiği yönündeki bir ideali de içerir. Diğer bir ifadeyle demokrasi, kolektif karar alma süreci üzerinde halk denetimi ve bu denetimin uygulanmasında hakların eşitliği yönünde birbirini tamamlayan iki ilkeyi gerektiren bir anlayıştır.⁴⁸

Bireyin yaşadığı ortam açısından demokrasi, insanların sadece vicdanlarının sesini dinlediği, yönetimin kişilerin rızasıyla oluştuğu ve her türlü zorlamanın ortadan kalktığı ideal bir ortamı ifade eder. Demokrasiyi bir yaşam tarzı olarak ise, herkesin

⁴⁵ Rüştü YEŞİL; Okulda ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Nobel Y., Ankara, 2002, s.2.

⁴⁶ Anthony ARBLASTER; Demokrasi, Çev. Nilüfer YILMAZ, Doruk Y., Ankara, 1999, s.14.

⁴⁷ R. YEŞİL; A.g.e., s.2.

⁴⁸ D. BEETHAM, K. BOYLE; Demokrasinin Temelleri (80 Soru-80 Cevap), Çev. A. Zeynep KOPUZLU, Adres Y., Ankara, 2005, s.1.

kendi hayatını yaşamakla birlikte, ortak bir hareket tarzı da geliştirebileceği varsayımına dayanan bir sistem olarak tanımlayabiliriz.⁴⁹ Demokrasi, yalnızca devletin veya hükümetin faaliyet alanına ait bir şey değildir. Demokratik ilkeler, toplum içerisindeki her türlü organizasyonun kolektif karar alma sürecinde de geçerlidirler. Devlet düzeyindeki demokrasi ile toplumun diğer kurumlarındaki demokrasi arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Ancak devlet, en kapsamlı kurum olduğu için devlet düzeyindeki demokrasi daha önemli kabul edilmiştir.⁵⁰ Çünkü demokratik bir toplum düzeninin kurulabilmesi için öncelikle devletin demokratik ilkelere göre yönetiliyor şarttır.

Norberto Bobbio, demokrasiyi üç kuramsal ilkeyle, önce “kime ortak kararları alma yetkisinin verileceğini ve yetkiyi alanın hangi prosedürlerle söz konusu kararları alacağını belirleyen bir -birincil ya da temel- kurallar bütünü olarak; sonra bir yönetim biçiminin, kararlara doğrudan ya da dolaylı olarak katılan kişilerin sayısı ne denli artarsa o denli demokratik olacağını söyleyerek; son olarak da seçilecek şeylerin gerçek olması gerektiğini vurgulayarak tanımlanmıştır. Ancak Bobbio, mevcut siyasal gerçekliğin, sunduğu bu modelden çok farklı olduğunu da belirtir. Ona göre büyük örgütler, partiler ve sendikalar siyasal yaşama artan bir ağırlıkta etki eder ve bu da tüm gerçekliği, “egemen” varsayılan “halk”tan uzaklaştırır. Genellikle özel çıkarlar genel eğilimlerin karşısında yok olmazlar, takım erklerini sürdürmeye devam ederler. Sonuç olarak da demokratik işleyiş toplumsal yaşamın bir çok alanına giremez.⁵¹ Bu durum demokrasinin aleyhine olduğu için dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

Demokrasi, bir kurumun ya bütünüyle sahip olduğu ya da hiçbir biçimde sahip olmadığı, ya hep ya hiç olgusu değildir. Aksine demokrasi, bir derece olayıdır; halk denetimi ilkelerinin ve siyasî eşitliğin hangi ölçüde gerçekleştiği ve kolektif karar alma sürecine eşit katılım idealine hangi oranda yaklaşıldığı meselesidir. Geleneksel olarak bir devlet, eğer bütün yetişkinlerin eşit seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu ve sivil-siyasî hakların yasal olarak garanti altına alındığı seçimler yoluyla halka karşı sorumlu ise o devleti “demokratik” olarak adlandırabiliriz. Ancak pratikte hiçbir devlet halk denetimi ve siyasî eşitlik ilkelerini bütünüyle gerçekleştiremez. Bu kapsamda devletlerin demokratikleşme çabası da asla sona ermez.⁵²

⁴⁹ Savaş BÜYÜKKARAGÖZ; Yükseköğretim Programları ve Demokratik Tutumlar, Türk Demokrasi Vakfı Y., Ankara, 1995, s.1.

⁵⁰ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.2.

⁵¹ Alain TOURAINE; Demokrasi Nedir?, Çev. Olcay KUNAL, YKY, İstanbul, 2002, s.19.

⁵² D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.2.

Afşar Timuçin'e göre ise demokrasiyi yalnızca bir yönetim biçimi olarak görmek, genel anlamda toplumsallık bilincinden uzak olmanın bir göstergesidir. Ona göre demokrasi, öncelikle bir yönetim biçimi değil; bir bakış, bir seziş, bir kavrayış biçimidir. Dışsal anlamda ise bir örgütlenme ya da düzenlenme anlayışıdır. Demokrasi, her şeyden önce her konuda çok yönlü bakabilme alışkanlığını öngören bir bilinç koşuludur. Böyle olmakla birlikte bu bilincin kendi varlığı karşısında, içtenlikle ve gönüllü bir yönelimi de gerektirir. Bu da bireyin bencilliklerinden kurtularak, gelişmiş bir bilince sahip olmasını zorunlu kılar. Kendini özgür kılmış olan bir bilinç, başkaları karşısında kendisini ayrıcalıklı görmeyen, kendine özgü koşullar çerçevesinde belli bir kurucu güç taşıdığını bilen ve o gücü etkin kılmak için çaba gösteren bilinçtir. Toplumdaki her ayrıcalık duygusu gerçek demokrasi inancına zarar verir.⁵³ Demokrasi düşüncesi, toplumdaki farklılıkları meşrulaştıran ancak, onların bir ayrıcalık haline gelmesini engelleyici bir tutum sergiler. Bu tutum kapsamında ise bireyler ve topluluklar arası sorumlulukları etik bir zorunluluk olarak görür. Onun amacı, tek bir kişinin doğrusunda birleşmek değil, başkalarının doğrusuna da saygı göstermeyi öğrenmek, farklı düşünen ve davrananlarla bir arada ve barış içerisinde yaşamayı başarabilmektir.⁵⁴ Bu açıklamalardan demokrasinin, ilk aşamada fertlerin, daha sonraki aşamada ise beşeriyetin rahat ve huzur içinde yaşayabileceği bir yönetim anlayışı olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Demokrasi, siyasal gücün halkın elinde olduğu ve bu gücü sağlamak ve kullanmak için hürriyet, adalet, eşitlik, hoşgörü, tartışma, denetim ve benzeri ilkelerin söz konusu olduğu fonksiyonel bir sistemdir.⁵⁵

2.2. Demokrasinin Temel Nitelikleri ve Değerleri

Günümüzde çoğunluğun görüş ve düşüncelerinin değerli olarak kabul edildiği bir dünyada yaşamaktayız. Toplumdaki azınlığa oranla çoğunluğun inandığı fikir, düşünce ve inançlar bazı istisnalarıyla birlikte çoğu zaman yararlı sonuçlar doğurmuştur.⁵⁶ Peki çoğunluğun kararları her zaman demokratik midir? Çoğunluğun kararı demokratik ilke ve kurallara uygunluğu ölçüsünde demokratik olur. Demokrasilerde tartışma, değiştirme ve uzlaşma gibi bütün yöntemlerin işe yaramadığı,

⁵³ Afşar TİMÜÇİN; Demokrasi Bilinci, Bulut Y., İstanbul, 2004, s.18.

⁵⁴ R. YEŞİL; A.g.e., s.4-5.

⁵⁵ S. BÜYÜKKARAGÖZ; A.g.e., s.2.

⁵⁶ H. REFAİK; A.g.e., s.33.

başarısız olduğu anlarda çoğunluğun kararı, mevcut anlaşmazlığı çözmede bir araç görevini üstlenir. Çoğunluğun kararı, bu niteliğiyle demokrasinin temel belirleyici özelliği olan bütün insanların paylaştığı karar alma haklarını ifade eder. Çoğunluğun kararı, azınlığın, çoğunluğun iradesini ortadan kaldırarak, onlar adına karar vermesinden elbetteki daha demokratiktir. Fakat azınlığı güçsüz kıldığı oranda çoğunluğun yönetimini, demokratik mükemmelliğe ulaşmaktan çok, yalnızca kararları alabilmenin en kısa ve en kolay yolu olarak nitelendirebiliriz ki, bu da demokrasinin aleyhine bir durumdur.⁵⁷

Demokrasinin önemli niteliklerinden biri de, halk egemenliğini ve bu egemenliğin kullanılmasını gündeme getirmesidir. Halk egemenliği ancak demokratik bir düzende uygulanabilir.⁵⁸ Buna karşılık halkın egemenliği düşüncesi, baskın çıkmaması, kurulmuş iktidar ne olursa olsun ona karşı bir karşıtlık ilkesi olarak kalması koşuluyla demokrasiye varabilir. Halkın egemenliği düşüncesi, demokrasiyi, bir halk erkine sınırsız bir yasallık (meşruiyet) kazandırmak yerine; siyasal yaşama, toplumsal yaşamda çıkarlarını korumak ve umutlarını beslemek için iktidarı kullanmayanların başvurdukları ahlâk ilkesini de katarak hazırlar. Bu toplumsal ve ahlâksal baskının olmaması halinde demokrasi, siyasal iktidarla diğer bütün toplumsal erklerin birleşmesi sonucu çabucak bir takım erkine dönüşecektir.⁵⁹

Günümüz demokrasileri büyük oranda temsili sisteme dayanmaktadırlar. Açık ve rekabete dayalı bir süreç içerisinde kamu görevlilerinin düzenli olarak seçimi, temsili demokrasilerdeki halk denetiminin temel mekanizmasını oluşturur. Bu tarz demokraside seçimler; siyasal iktidarın halktan kaynaklandığını, onlar adına sahip olunduğunu ve siyasetçilerin yaptıklarının hesabını halka vermek zorunda olduğunu ortaya koyar. Temsili demokrasilerde şu iki ilke öne çıkmaktadır: Birinci ilke, bütün siyasî otoritenin halktan kaynaklandığı ve parlamento ile hükümetin halkın denetimine tabî olması gerektiği yönündeki “halkın egemenliği” ilkesidir. Bu ilke, temsilcinin seçmenin vekili olduğu, onun tarafından yetkilendirildiği ve ona karşı sorumlu olduğu düşüncesine dayanır. İkinci ilke ise “siyasî eşitlik” düşüncesini içerir. Bu ilkeye göre insanlar nerede yaşarsa yaşasın ve hangi partiye oy vermiş olursa olsun, her bir oyun eşit öneme ve

⁵⁷ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.20.

⁵⁸ S. BÜYÜKKARAGÖZ; A.g.e., s.16.

⁵⁹ A. TOURAINE; A.g.e., s.37-38.

değere sahip olması gerekir.⁶⁰ Siyasal eşitlik ilkesi demokrasinin sahip olduğu önemli ilkelere aittir. Siyasal eşitlik, yalnızca tüm vatandaşlara aynı hakların verilmesi değildir. Çünkü demokrasi aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri, ahlâksal haklar adına dengeleyen bir araç görevini de üstlenmektedir. Öyle ki demokratik devlet, en savunmasız vatandaşlarına, yasanın çizdiği sınırlar çerçevesinde devletin kendisinin de içinde bulunduğu eşitsizlik içeren uygulamalara karşı gelme hakkını da tanımalıdır. Devlet bunu çoğu kez siyasal düzenin toplumsal eşitsizlikleri dengelemek gibi bir göreve sahip olduğunu kabul ettiği için yapar. Bunun yanı sıra demokrasi, gerçekte var olan ve özellikle kamu kararlarına katılımda ortaya çıkan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için de eşitliğe başvurur. Çoğunluğun, azınlığın haklarını tanıması ve azınlıklara özellikle çıkarlarını korumada ve görüşlerini açıklamada sadece kendisine (çoğunluğa) uyan yöntemleri kullanmak yolunda baskı yapmaması gerekir.⁶¹

Demokrasi açık tartışmaya, iknaya ve uzlaşmaya dayanır. Tartışma üzerine yapılan demokratik vurgu, yalnızca politikayla ilgili bir çok farklı düşünce ve çıkarların olduğunu değil, aynı zamanda bütün bu farklılıkların ifade edilme ve dinlenme hakkının da olduğuna ilişkin yapılan önemli bir vurgudur. Demokrasi bu yönüyle vatandaşlar arasında eşitliği kabul ettiği gibi toplum içerisinde farklılığı ve çoğulculuğu da gerekli kılar. Mevcut farklılıkları demokrasiye uygun bir şekilde çözmenin yolu ise tartışma, ikna ve uzlaşmadır.⁶² Demokratik bir toplum, halkın her aşamasında etkin bir biçimde rol aldığı ve eski geleneklere bağlılığın ve itaatin, “halk arasında eşitlik” düşüncesiyle yer değiştirdiği bir toplumdur. Bir insanın diğeri kadar iyi olduğu hissini veren ya da insana saygı duyan, eşit haklar tanıyan bir toplumdur.⁶³ Demokratik bir değer olarak eşitlik, insanların yasal zeminde eşit haklara sahip olması ile onlara eşit gelişme ve eğitilme imkânlarının verilmesini içerir.⁶⁴ Burada da görüldüğü gibi demokrasi ile eşitlik arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Her insanın eşit haklara sahip olduğu düşüncesi Yararcılık öğretisinden alınmıştır. Bu öğretinin demokratik versiyonu ise her insanın mutluluğuna ve acılarına eşit bir değer yüklemiştir. Bu uyarlama yalnızca belirli bir insan grubunun mutluluğunu arttırmayı değil, aynı zamanda tüm insanların mutluluğunu arttırmayı da amaçlamaktadır.⁶⁵

⁶⁰ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.33-49.

⁶¹ A. TOURAINE; A.g.e., s.39.

⁶² D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.4.

⁶³ A. ARBLASTER; A.g.e., s.70.

⁶⁴ R. YEŞİL; A.g.e., s.7.

⁶⁵ A. ARBLASTER; A.g.e., s.71.

Demokrasinin önem verdiği değerlerden biri olan özgürlük; bireysel özgürlüklerden örgütlenme özgürlüğüne, düşünce ve ifade özgürlüğünden inanç özgürlüğüne kadar olan geniş bir alanı kapsamaktadır.⁶⁶ Demokrasi özgürlüğü, halkın egemenliğine dayanan bir sistemde toplum ile devlet arasındaki kurumsal bir aracılığı ifade eder. Demokrasi, bireysel ve ortak özgürlüğün toplumsal kurumlarca da tanınmasına dayanır. Bireysel ve ortak özgürlük; yönetenler, yönetilenler tarafından serbest bir seçimle belirlenmeden ve toplumsal kurumların oluşumuna ve değişimine en yüksek düzeyde bir katılım sağlanmadan var olamaz.⁶⁷ Özgürlükçü, çoğulcu demokrasi bir bütündür. Demokrasinin özgürlükçü sıfatı, sosyal hukuk devletinin evrensel insan hakları ve özgürlüklerine uygun yasalar çıkarmasından ve bunları yurttaşlarına tarafsız ve eşit bir şekilde uygulamasından ileri gelmektedir. Demokrasinin çoğulcu sıfatı ise, sosyal hukuk devletinin yasaları yaparken ve uygularken yalnızca siyasal erki elinde tutanların ya da çoğunluğun yararını değil, azınlığın yararını da düşünmesinden, onların haklarını ve özgürlüklerini kısıtlamamasından ileri gelmektedir. Özgürlükçü, çoğulcu demokrasinin ilkelerinden bazıları şunlardır:

1. İnsanın üstün olduğuna inanıp, onun kişiliğine ve onuruna saygı göstermek,
2. İnsanın özgürce yaşaması gerektiğine inanmak,
3. İnsanın aklına güvenmek,
4. Yurttaşların bütününe adaletli ve eşit bir şekilde davranmak,
5. Yasaları tarafsız bir şekilde toplumun bütününe uygulamak,
6. Devlet yönetiminde bilimin rehberliğinde, bilimsel yöntemleri kullanarak ilerlemek.⁶⁸

Demokrasilerde bireysel haklar büyük öneme sahiptirler. Bu temel haklar insanların siyasî yaşama katılmaları için gerekli olan ifade ve örgütlenme özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi haklardır. Çoğunluğun desteği ile hareket eden bir hükümetin aldığı kararlar ile bireylerin ve toplumsal grupların haklarını ihlâl etmesi hiçbir şekilde demokrasi ile bağdaşmaz. Oldukça geniş bir alana sahip olan bu hak ve özgürlüklerin yasalarla güvence altına alınması demokratik bir sistemin temel yapısını oluşturur. Burada çoğulcu ve özgürlükçü demokrasilerde yer alan hukukun hakimiyeti dikkatimizi çeker. Bu hakimiyet, seçilmiş olsun veya olmasın bütün kamu görevlilerinin

⁶⁶ R. YEŞİL; A.g.e., s.7.

⁶⁷ A. TOURAINE; A.g.e., s.67, 36.

⁶⁸ İbrahim E. BAŞARAN; Eğitime Giriş, Ankara, 1996, s.97-98.

kanunlar ve anayasa çerçevesinde hareket etmesiyle sağlanabilir. Hukukun hakimiyeti olmadan bireylerin haklarını yürütmeye karşı korumak mümkün değildir. Anayasa ve seçilmiş bir parlamento hukukun kaynağı olduğu müddetçe yürütmenin bunu takip etmesi demokrasinin temel gerekliliğidir. Kısacası hukukun hakimiyeti, bireysel özgürlüklerin ve demokrasinin en temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır.⁶⁹

Son olarak literatürde yer alan demokrasinin dayandığı temel değerleri sıralayacak olursak, bu değerler; eşitlik, özgürlük, adalet, yaşama saygı, dürüstlük, iyiyi arayış, işbirliği, özgüven, hoşgörü, duyarlılık, sorumluluk, farklılıklara saygı, gelişim ve barıştır.⁷⁰

2.3. Demokrasinin Ölçütleri

Demokrasinin gereklilikleri de diyebileceğimiz ölçütleri, aslında onun yaşatılması için bireylere, topluma ve devlete düşen görevlerden başka bir şey değildir. Temel ilke ve değerleri ile demokrasinin yaşaması için elverişli bir ortamın hazırlanması onun en öncelikli gerekliliğidir.

Günümüz dünyasında 200'e yakın ülkeden bir çoğunun anayasasında "demokrasi" sözcüğü yer almaktadır. Ancak bunların bir kısmında en asgari düzeyde bile demokrasi mevcut değildir. Kimileri demokrasiyi, özgürce seçilmiş hükümetlere indirgemıştır. Oysa liberal demokrasilerde yalnızca seçimleri kazanarak hükümet olmak; demokratik kurumları oluşturmak, uygun anayasa ve kanunlar hazırlamak için yeterli değildir. Bunun yanı sıra yapılanmanın demokratik olması, iktidarın güç kullanımının kontrol altına alınması ve uygun bir toplum düzeni içinde bireylerin demokratik değerleri kazanmaları da gerekmektedir. Başka bir deyişle demokrasilerde yönetimler, uygulamalarında demokratik normlara ve süreçlere uyduğu, insan hak ve özgürlüklerini korudukları ölçüde meşruiyet kazanırlar.⁷¹

Demokratik düşüncede hiçbir ilke, temel insan haklarına uyması gereken şu ilkedен daha önemli değildir ki, o da devletin (iktidarın) sınırlanması ilkesidir. Siyasal mekanizmanın başlıca görevi, yasaları kamuoyunu ve genel çıkarları koruyacak biçimde belirlemek ve uygulamak olmalıdır. Bugün en büyük tehlike bir devlet, bir toplum ve

⁶⁹ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.21-65.

⁷⁰ Remzi Y. KINCAL, Halil IŞIK; "Demokratik Eğitim ve Demokratik Değerler", Eğitim Araştırmaları Dergisi, Yıl:3, Sayı:11, Anı Y., Ankara, 2003, s.57.

⁷¹ R. YEŞİL; A.g.e., s.10-11.

bir kültür arasında bir uyumun benimsetilmeye çalışılmasıdır. Tarihsel süreçte azınlıklar, bu tarz anlayışlardan hareketle yok edildiklerinde ne yurttaşlık kalmıştır ne de demokrasi. Yurttaşlık düşüncesi işte bu nedenden ötürü demokrasinin önemli koşullarından birini oluşturmaktadır. Bir ülke ancak tüm yurttaşlarının toplumsal, dinsel ya da diğer aitlikleri ne olursa olsun, hukuksal ve siyasal haklarının hepsini eşit bir şekilde güvence altına alabildiği taktirde demokratik bir düzen kurmada başarılı olabilir. Demokratik anlayış ortak bilinçlerden oluşmaktadır. Oysa baskıcı yönetimler ise herkesin bir önderle, bir simgeyle, ortak bir toplumsal varlıkla özellikle de bir ulusla özdeşleştirilmesine dayanmaktadır.⁷²

Demokrasinin ölçütlerinden biri de açık tartışma, ikna ve uzlaşmaya dayandırılabilceğimiz çoğulculuk özelliğidir.⁷³ Çoğulculuk kavramı çoğu kez nicel değil, nitel farklılaşmayı ifade eder.⁷⁴ Çoğulculuk toplumdaki pek çok sorun hakkında birbirinden farklı bütün düşüncelerin açıklanması ve bunların dinlenmesi hakkının olduğunu varsayar. Bu da bizi, demokrasinin diğer bir ölçütü olan bütün insanlara eşit hakların sunulması ve eşit bir şekilde davranılmasına dayanan eşitlik prensibine götürür.⁷⁵

Demokratik bir sistemde siyasî hayatın gelişip şekillenebilmesi siyasî partilerin varlığını zorunlu kılar. Halk kitleleri dilek ve isteklerini iktidara, siyasî partiler aracılığıyla daha kolay iletebilme imkânına kavuşurlar.⁷⁶ Ayrıca örgütlü bir parti sisteminin iktidarın denetiminde önemli bir yer tuttuğu da göz ardı edilmemelidir. Resmî muhalefetin görevi, yalnızca “beklemede olan alternatif bir hükümet” olarak faaliyet göstermek değil, aynı zamanda sürekli olarak hükümetin çalışmalarını eleştiriye tabî tutarak onun denetimini de koordine etmektir.⁷⁷ Bu noktadan hareketle çok partili bir siyasal yaşamı da demokrasinin temel ölçütlerinden biri olarak kabul edebiliriz.⁷⁸

Demokrasinin önemli ölçütlerinden bir diğeri ise, ülkeyi kimin yöneteceğine çoğunluğun genel seçimler aracılığıyla serbest bir şekilde karar verebilmesidir.⁷⁹ Temsilî demokrasilerde açık ve rekabete dayalı bir süreç içerisinde kamu görevlilerinin

⁷² A. TOURAINE; A.g.e., s.67-107-109.

⁷³ D. BEETHAM, K.BOYLE; A.g.e., s.4.

⁷⁴ R. YEŞİL; A.g.e., s.11.

⁷⁵ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.3-4.

⁷⁶ H. REFIK; A.g.e., s.68.

⁷⁷ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.71.

⁷⁸ Durmuş YILMAZ; Üniversiteler İçin Vatandaşlık Bilgisi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000, s.122.

⁷⁹ R. YEŞİL; A.g.e., s.11.

düzenli olarak seçimi halkın, yönetim üzerinde kurduğu denetim mekanizmasının temelini oluşturur. Rekabete dayalı bir seçim sistemine ve genel oy hakkına sahip olunmayan, bunun yanı sıra seçilmiş politikacıların atanmış bürokratlar üzerinde etkin bir denetim mekanizması da oluşturamadığı bir ülkeyi demokratik sayamayacağımız açıkça ortadadır.⁸⁰ Ancak bir hükümetin halkın çoğunluğunun oyu ile iktidara gelmesini de her zaman demokrasinin sınanması olarak ele alamayız. Buna örnek olarak Hitler'in durumunu verebiliriz. Hitler, 1933'te Almanya'nın başbakanı olduğunda normal bir anayasal süreç izlenmiş ve kendisi bir parti lideri olarak yapılan seçimlerde çoğunluğun oyunu alarak göreve gelmiştir. Ancak yine de hiç kimse bunu bir demokrasi örneği olarak nitelendirmemiştir.⁸¹ Çünkü demokratik olma iddiasında bulunan bir ülkenin, uygulamalarında da demokratik olması şarttır.⁸²

Demokrasinin bir diğer önemli ölçütü ise hak ve özgürlüklerin varlığı ile bunların korunmasıdır. Özünde “insanların eşitliği” prensibini de içeren hak ve özgürlükler kavramı tamamen demokrasinin ürünüdür. Geleneksel yönetimlerde bireyi devlet otoritesi karşısında koruyacak mekanizmalar bulunmamakta iken, demokrasilerde ise bireyi devlet otoritesine karşı koruyan hukuk kuralları bulunmaktadır. Şunu hemen ifade etmeliyiz ki, herkesi bağlayan hukuk kuralları olmadan hak ve özgürlüklerden söz etmemiz mümkün değildir. Bu nedenle hak ve özgürlüklerin yasalarla güvence altına alınması gerekmektedir.⁸³

Bir ülkenin demokratik olması ya da demokrasi ile yönetiliyor olması için en azından ideal demokrasinin kriterlerine tamamen olmasa da çoğunlukla uyacak belirli politik düzenlemelere, uygulamalara ve kurumlara sahip olması gerekir. Modern temsili demokrasinin sahip olması gereken temel siyasi ölçütler R.A. DAHL'a göre şunlardır:

1. Seçimle belirlenmiş memurlar: Politikalarla ilgili hükümet kararlarını kontrol etme işi anayasa tarafından vatandaşların seçimle belirlediği memurlara verilmiştir.

2. Özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler: Seçilen memurlar sık sık ve adil bir biçimde yapılan seçimlerle belirlenir.

⁸⁰ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.1.

⁸¹ A. ARBLASTER; A.g.e., s.14.

⁸² R. YEŞİL; A.g.e., s.11.

⁸³ D. YILMAZ; A.g.e., s.129.

3. İfade özgürlüğü: Vatandaşların cezalandırılma tehlikesiyle karşı karşıya olmadan politik konularda hükümeti, memurları, sosyo-ekonomik düzeni eleştirmek de dahil olmak üzere kendilerini ifade etme hakları vardır.

4. Alternatif bilgilenme kaynaklarına erişim: Vatandaşların diğer vatandaşlardan, uzmanlardan, gazetelerden, dergilerden, kitaplardan, telekomünikasyon araçlarından ve bunlara benzer bilgi kaynaklarından yararlanma hakları vardır.

5. Kurumsal özerklik: Demokratik-politik kurumların etkin olarak çalışabilmesi için gerekli olanlar da dahil olmak üzere, vatandaşların pek çok haklarını elde etmek için göreceli olarak bağımsız kurumlar ya da organizasyonlar kurma hakları vardır.⁸⁴ Türkiye’de kurumsal özerliğe sahip olan kurumlardan bazıları şunlardır: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Yükseköğretim Kurulu ve Kamu İhale Kurumu.

6. Vatandaşların dahil edilmesi: Bir ülkede sürekli olarak ikâmet eden ve o ülkenin kanunlarına bağlı olan hiçbir vatandaş yukarıda yer verilen beş politik haktan mahrum edilemez.⁸⁵

2.4. Demokrasinin Boyutları

Bu başlık altında demokrasinin ahlâkî, dinsel, sosyal, hukukî ve iktisadî boyutlarına yer verilecektir.

2.4.1. Ahlâkî boyut

Demokratik bir sistemin merkezinde bulunan “halk egemenliği” düşüncesi, demokrasiyi; bir halk gücüne sınırsız bir yasallık (meşruiyet) kazandırmak yerine, siyasal yaşama çıkarlarını korumak için iktidarı kullanmayanların başvurdukları ahlâk ilkesini de ekleyerek hazırlamaktadır. Bu toplumsal ve ahlâksal baskının olmaması halinde demokrasi, siyasal iktidar ile diğer bütün toplumsal güç odaklarının birleşmesi sonucu çabucak bir takım erkine dönüşür.⁸⁶ Peki siyasal bir karar alma süreci ahlâkî açıdan nasıl haklılaştırılabilir? Ya da demokratik süreç ahlâkî bir temele dayandırılabilir mi? Bu soruların cevabını şu üç önemli kavramdan hareketle vermeye çalışalım:

⁸⁴ R. A. DAHL; A.g.e., s.87-89.

⁸⁵ R. A. DAHL; A.g.e., s.87-89.

⁸⁶ A. TOURAINE; A.g.e., s.37.

a. Ahlâkî özerklik: Bu kavram, bireyin ahlâkî tercihlerini kendi özgür iradesi ile yapmasını ifade eder. Bu özerkliğe sahip olmak insan olmanın doğal bir sonucudur. İnsanın doğası sürekli değişebilen bir yapıya sahip olduğu için onun tercihleri de zaman içerisinde değişebilmektedir. İşte bu noktada demokrasi, değişime ve gelişmeye imkân tanınması yönüyle insanın kendini gerçekleştirebilmesine önemli bir katkı sağlamaktadır.

b. Doğal eşitlik: Ahlâkî özerkliği insanın temel bir niteliği olarak görmemiz bizi, bir tür eşitlik anlayışına götürür. Bu eşitlik anlayışı John Locke tarafından açıklandığı şekliyle, bir kişinin başka bir kimsenin otoritesine bağlı kılınmaması, akıl ve vicdan sahibi herkesin kararlarını kendi özgür iradeleriyle almaları bakımından eşit olması demektir.⁸⁷ Demokrasi bu kavrama dayanarak, ahlâkî düşünceye uygun bir biçimde hiçbir birey, sınıf veya zümreye ayrıcalık tanımaz.⁸⁸

c. Bireysel olarak kendi kaderini tayin etme hakkı: Kişinin insan olmasından dolayı ahlâkî özerkliğine saygı duyulması yönündeki talebini, onun birey olarak kendi kaderini tayin etme hakkı olarak adlandırabiliriz. Bu hakka sahip olan bir kişi, kendi hayatına ilişkin bütün kararları özgürce alabilmelidir. İşte kişinin bu hakkına duyulan saygı, en geniş şekilde yalnızca demokrasi düşüncesinin hakim olduğu yönetimlerde gösterilmektedir.

Bu açıklamaların ışığında gerçekçi bir bakış; her zaman için devletsiz bir toplumdan çok en yüksek düzeyde insanîleşmiş bir devleti arayacaktır. Yetkin bir devlet olarak da nitelendirebileceğimiz böylesi bir devlet her şeyden önce toplumun farklı kesimlerini bir bütün olarak ele alan devlet olacaktır. Koyduğu yasalara sıkı sıkıya bağlı olan bu tarz bir devletin ana özelliği, insana saygı düşüncesiyle belirlenmiş ve en nihayetinde ahlâkî niteliklerle donanmış bir devlet olmasıdır.⁸⁹

2.4.2. Dinsel boyut

Hem hoşgörünün hem de dinlerin veya inançların çeşitliliğinin güvence altına alınmasının en etkin yolu, devlet nezdinde hiçbir dinî inancın ayrıcalıklı bir konuma sahip olmamasıdır. Bu özellik, laiklik ilkesinin demokrasi için olan önemini açıkça ortaya koymaktadır.

⁸⁷ Oktay UYGUN; Demokrasinin Tarihsel, Felsefî ve Ahlâkî Boyutları, İnkılâp Y., İstanbul, 2003, s.285-288.

⁸⁸ S. BÜYÜKKARAGÖZ; A.g.e., s.16.

⁸⁹ O. UYGUN; A.g.e., s.289-291-64.

Ülke içerisinde çoğunluğun dinî inancının öngördüğü biçimde devlet törenlerinin yapıldığı ülkelerde de hoşgörünün sürdürülmesi gerekir. Eğer bir devlet inanmayan ya da farklı inanca sahip vatandaşlarına çoğunluğun sahip olduğu inançları empoze etmeye çalışırsa, kaçınılmaz olarak o vatandaşların en temel hakkı olan inanç ve düşünce özgürlüklerini ortadan kaldırmaya yönelmiş olacaktır.⁹⁰ Bir devletin dinî düşüncesinin, devletçe benimsetilen ahlâksal ya da düşünsel düzenin kuralları olarak belirmesi demokrasi ile bağdaşmayan bir durumdur. Çünkü demokrasilerde düşünme, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü en başta gelen özgürlüklerdendir.⁹¹

2.4.3. Sosyal boyut (Toplum ve Devlet)

Her devlet, bütünüyle bir toplumun devletidir. Her devlet, kendisini oluşturan toplumun bütün özelliklerini yüksek bir düzeyde yansıtır. Başka bir ifadeyle, devletin kültür düzeyi ile toplumun kültür düzeyi büyük oranda birbirine uygunluk arz eder. “Devlet” kavramı, kendisine yüklenen “yücelik” vasfının yanında insanlardan kurulu bir düzenekten başka bir şey değildir. Devletin olumlu etkinliği kendisini oluşturan bilinçlerin ortak gücü ölçüsündedir.

Her devletin bir egemen sınıfı temsil ettiği söylenir. Bu söylemde doğruluk payı vardır. Çünkü bir yerde var olan yaşama egemen olan sınıfın devlete de egemen olması kaçınılmazdır. Eskiden devlete yakın olabilmek için yönetimi elinde bulunduran üst sınıfın üyesi olmak gerekirdi. Günümüzde ise bu yakınlık artık sınıfsal bir ayrıcalığı zorunlu kılmamaktadır. Bugünün demokratik devletleri her sınıftan insanı kucaklayabilmektedir. Toplum içerisindeki bütün ayrımcılıkların ortadan kaldırılması ve ortak bilinçlerin bir araya gelmesinden oluşacak eşitlikçi, adaletli, özgürlükçü ve hoşgörülü bir devlet mekanizmasına da ancak demokrasi düşüncesi ile ulaşılabilir. Çünkü demokrasi, toplum içersinde var olan uyumsuzlukların uyumu üzerine kuruludur. Her demokratik düzen, karşıtlıklar arasında her an bozulmaya hazır bir dengeyi öngörür.⁹² Demokrasi, toplumdaki bütün kesimleri kuşatan prensip ve değerleri ile bu dengeyi çoğunlukla sağlayan ve insanların mutluluğunu amaçlayan önemli bir yönetim anlayışıdır.

⁹⁰ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.113.

⁹¹ A. TOURAINE; A.g.e., s.22.

⁹² A. TİMUÇİN; A.g.e., s.51-57-21.

2.4.4. Hukuk boyutu

Hukuk devleti kavramı, bir devletin hukuka bağlı oluşunu, yurttaşlarının hukukî güvence altında bulunmasını ifade eder.⁹³ Hukuk devletinde hakim olan hukuk kuralları, kısaca toplumu, toplum içerisindeki tutum ve davranışları, bireylerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenler. Hukuk kuralları bu düzenleme görevini sahip olduğu yaptırım gücü sayesinde gerçekleştirir.⁹⁴ Hukuk devletinde vatandaşların her türlü hak ve özgürlükleri anayasal güvenceye bağlanmıştır.⁹⁵

Günümüzde “hukuk devleti”nin ilk akla gelen özellikleri şunlardır:

- a. Seçme ve seçilme özgürlüğü
- b. İfade ve örgütlenme özgürlüğü
- c. Yasalar önünde eşitlik
- d. Mahkemelerin bağımsızlığı
- e. Yasama, yürütme, yargı güçlerinin ayrılığı
- f. Kişinin bedensel ve psikolojik bütünlüğünün dokunulmazlığı (işkence yasağı)
- g. Gelir farklılıklarına rağmen insanların kendilerini geliştirme ve gerçekleştirme koşullarının varlığı
- h. Farklılıkların kabul edilmesi (azınlık hakları)
- ı. Çoğunluk prensibi

Bütün bu özellikleri, esasında “demokratik hukuk devleti”nin özellikleri olarak ifade edebiliriz. Ancak her hukuk devletinin aynı zamanda demokratik bir devlet olmayacağını da belirtmemiz gerekir.⁹⁶

Her yönetim anlayışının esas bir prensibi ve bağlayıcı bir ruhu vardır. Bir yönetim anlayışı olarak demokrasinin temel prensibi de “kanun”dur. Başka bir ifadeyle demokrasi kanun temeline dayanır.⁹⁷ Demokraside hukukun belirgin bir hakimiyeti vardır. Demokrasi anlayışı, şahsî özellikler olarak kabul edilen insanlar arası farklılıkların hukukun kaynağı olmasını ve yasaların bu farklılıklara göre farklı farklı hükümler içermesini reddetmektedir. Yani demokrasi anlayışı kanunların yapılmasında vatandaşların cinsiyetleri, ırkları ve inançlarının esas alınması yerine akıl, mantık ve

⁹³ İhtar B. GÖZAYDIN, A. Bilge DİCLELİ; Yurttaş 2000, Mess Y., İstanbul, 1999, s.26.

⁹⁴ Mesut GÜLMEZ; İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Ankara, 2001, s.28.

⁹⁵ İ. B. GÖZAYDIN, A.B. DİCLELİ; A.g.e., s.26.

⁹⁶ Doğan ÖZLEM; A.g.e., s.26.

⁹⁷ H. REFIK; A.g.e., s.53.

hukuk biliminin prensiplerinin esas alınmasını öngörmektedir. Demokrasi, bunun gerçekleştirirken “eşitlik” ilkesiyle hareket etmektedir. Demokrasi, mevcut farklılıkları insanların doğal özelliği olarak ve bunların korunmasını da kendisinin doğal bir hakkı olarak görmektedir. Bu nedenle demokrasi insanı yücelten, önemli bir idare şekli olarak günümüze kadar ulaşmıştır.⁹⁸

2.4.5. İktisadî boyut

Bir toplumda ekonomik eşitsizlik ne kadar büyük olursa, tam bir siyasî eşitliğe sahip olmak da o kadar zorlaşır. Çünkü servet birikimi siyasî kararları belirleyen önemli bir güç olabilmektedir. Şöyle ki bir toplumdaki varlıklı insanlar, yoksulların oylarını kendi çıkarlarının önündeki potansiyel tehditlerden biri olarak görecektir ki, bu da onların seçim sürecini manipüle etme çabalarını haklılaştıran bir neden olacaktır. Aynı şekilde bir toplumdaki yoksul insanlar da eğer demokratik yöntemlerle yaşam koşullarının düzeleceğine inanmıyorlarsa, demokrasiyi desteklenmeye değer bir yönetim olarak görmeyeceklerdir. Buradaki halledilmesi gereken sorun, demokrasinin her koşulda nasıl sürdürüleceğidir. Demokrasinin sürdürülebilmesinde iktisadî yönden gelişmişliğin oldukça önemli bir yeri vardır. Bunun nedeni ise iktisadî yönden kalkınmışlığın sivil toplumda ve vatandaşların karakterleri üzerindeki olumlu etkileridir. Demokrasiler varlıklarını devam ettirebilmek için her şeyden önce sürdürülebilir (istikrarlı) bir kalkınmaya ihtiyaç duyarlar.⁹⁹ Bu açıdan gelişmiş ülkelerin, demokrasiyi sürdürebilme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Demokrasinin buraya kadar bahsettiğimiz bütün ilke ve değerleri bize, devlet yönetiminde demokrasiyi neden desteklememiz gerektiğini de açıklar. Demokrasi sahip olduğu ilke ve değerleri sayesinde alternatifleri arasında öne çıkmaktadır. Demokrasiyi diğer alternatifleri arsında öne çıkaran ve insanların çoğu tarafından arzulanan avantajlarından bazıları şunlardır:

1. Demokrasi, baskıcı ve kötü otokratların yönetime gelmesini engellemeye yardımcı olur.
2. Demokrasi, vatandaşlarına demokratik olmayan sistemlerin sağlayamadığı ve sağlayamayacağı temel hak ve özgürlükleri sağlamayı garanti eder. Bilindiği gibi haklar demokratik yönetim sisteminin temelini oluşturmaktadır.

⁹⁸ D. YILMAZ; A.g.e., s.116.

⁹⁹ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.110-111.

3. Demokrasi, var olan bütün alternatiflerinden daha geniş bir kişisel özgürlük alanı sağlar.

4. Demokrasi, insanların kendi temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olur.

5. Yalnızca demokratik bir hükümet, insanların kendi aldıkları kararlar uyarınca yaşayabilmeleri için geniş fırsatlar sunabilir.

6. Yalnızca demokratik bir hükümet ahlâkî sorumlulukların yerine getirilebilmesi için en geniş imkânları tanıyabilir. Ahlâkî sorumluluk, ahlâkî ilkeler çerçevesinde bir konunun alternatif ve sonuçlarını iyice düşünüp, tartıştıktan sonra kararlarımızı almamızdır.

7. Demokrasi, insanî gelişimi mümkün olan herhangi bir alternatifinden daha çok destekler.

8. Yalnızca demokratik bir yönetim göreceli olarak daha çok politik eşitlik sağlar.¹⁰⁰

2.5. Demokrasi ve Diğer İdare Şekilleri

İnsanlar arası ilişkilerde özgürlüğü ve eşitliği temel alan demokrasi, bu özelliği ile diğer alternatiflerinden ayrılır. Demokrasi gerek bir yönetim biçimi olarak gerekse sahip olduğu değerleri ile günümüzde evrensel bir nitelik kazanmıştır.¹⁰¹ Demokrasi dışında var olan diğer yönetim sistemlerinden bazıları ise şunlardır:

1. Cumhuriyet: İktidar yetkisini toplumun verdiği ve bu yetkinin vekaletle dayanılarak kullanıldığı siyasal örgütlenme biçimidir. Bu yönüyle “Monarşi”nin karşıtıdır.¹⁰² Cumhuriyet ile demokrasi arasındaki ilişkiyi belirleyebilmemiz açısından cumhuriyetin “ulusal egemenlik” ilkesi önemli bir ilkedir. Ulusal egemenliğin sağlanması ve sürdürülmesinde demokratik anlayışın önemli bir yeri vardır. Çünkü cumhuriyet, ulusal egemenliği ancak demokratik anlayışa sahip bir yönetim ve bu yönetimi destekleyen bir halk var olduğu takdirde sağlayabilmektedir.¹⁰³

¹⁰⁰ R. A. DAHL; A.g.e., s.62.

¹⁰¹ Muhittin OTLUCA; “Demokratik Eğitim İlkelerinin 1968 İlkokul Programına Yansıması”,... Uluslar arası Eğitim Sempozyumu, MEB-FIRAT Ü.-UNESCO, Elazığ, 1997, s.53.

¹⁰² İ. B. GÖZAYDIN, A. B. DİCLELİ; A.g.e., s.12.

¹⁰³ S. BÜYÜKKARAGÖZ; A.g.e., s.2-3.

2. Monarşi: Cumhuriyetten farklı olarak veraset yoluyla başa geçen bir kral ya da imparatorun devlet başkanlığını yaptığı siyasal bir rejimdir. Monarşinin demokrasiden farkı ise siyasî otoritenin tek bir kişi ve onun temsilcileri tarafından kullanılmasıdır.

3. Meşrutî Monarşi: Hükümdarın yetkilerinin bir kısmını meclis ve öteki anayasal kurumlara devrettiği kısmen sınırlandırılmış monarşilere denir. (İngiltere)

4. Üniter Devlet: Bir merkeze bağlı tek bir hukukun yürürlükte olduğu idarî yapılanma şeklidir. İnsanlar tek bir siyasal otoriteye bağlıdır. (Türkiye)

5. Federal Devlet: Her biri kendi yasama ve yürütme organına, kendi yargı sistemine sahip, aralarındaki ilişkilerin uluslar arası hukuk yerine iç hukukla belirlendiği devletlerin merkezî bir karar alma mekanizmasına katıldıkları yönetim biçimidir. Merkezî otorite, federe devletler arasında bir koordinatör konumundadır.¹⁰⁴

6. Teokratik Devlet (Din Devleti): Egemenliğini Tanrı adına kullandığı, yönetim gücünü Tanrı'dan aldığını savunan kişi ya da kişilerin devletidir.¹⁰⁵

7. Faşist Devlet: Açık bir demokrasi ve özgürlük düşmanlığı yapma, siyasî partileri gereksiz görüp tek parti yönetimini muhalefetsiz bir biçimde kurma isteği gibi özellikleri olan ırkçı bir yönetim şeklidir, Faşizm.¹⁰⁶

2.6. Demokrasinin Tarihsel Gelişim Süreci

2.6.1. Dünyada demokrasinin tarihsel gelişimi

Günümüzün en popüler kavramlarından biri olan demokrasinin, 2500 yıllık inişli-çıkışlı bir tarihsel gelişimi vardır.¹⁰⁷ Demokratik unsurların önemli görüldüğü ilk siyasal sistemler M.Ö. 5. yüzyılda eski Yunanistan'da ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸ Bu yüzyıllardaki Yunan politik sistemi, klâsik demokrasi teorisinin ilk örneğini oluşturmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ İ. B. GÖZAYDIN; A.g.e., s.12.

¹⁰⁵ İ. E. BAŞARAN; A.g.e., s.93.

¹⁰⁶ İhsan SEZAL; Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Akçay Y., Ankara, 1991, s.57.

¹⁰⁷ R. YEŞİL; A.g.e., s.14.

¹⁰⁸ O. UYGUN; A.g.e., s.17.

¹⁰⁹ R. YEŞİL; A.g.e., s.14.

Eski Yunanistan M.Ö. 5. yüzyılda, bugünün devletlerinin aksine her biri bağımsız bir çok şehir devletinden oluşmaktaydı. Klâsik dönem ve sonrasında da Yunanistan'daki en önemli şehir devleti Atina olmuştur. “Demokrasi” terimini ilk kullananların Atinalılar olduğunu söyleyebiliriz. Atina demokrasisi, diğer Yunan demokrasilerinin en önemlisi ve günümüzde en iyi bilinenidir. Atina demokrasisi, daha sonraları katılımcı (doğrudan) demokrasinin de ilk örneği olarak kabul edilmiştir.¹¹⁰ Günümüz modern demokrasileri Atina demokrasisinin üzerinde temellenmişlerdir.¹¹¹ Atina şehir devleti; köleler, kadınlar ve yerleşik yabancılar dışında yalnızca yetişkinlerin (erkek nüfus) eşit siyasal haklara sahip olduğu ilk doğrudan demokrasi örneğini sergileyerek tarihteki yerini almıştır.¹¹² Bu şehir devletinde halkı oluşturan bütün yetişkin erkek nüfus agoralarda toplanıp yönetimle ilgili kanunları, aralarında tartıştıktan ve bir yönetici seçtikten sonra belirlemektedirler. Kanunlara uymayanlar ise cezalandırılmaktaydı.¹¹³ Atina demokrasisinde bütün önemli işler Halk Meclisi'nde (Ekklesia) karara bağlanıyordu. Kararlar, hür ve açık tartışmalardan sonra çoğunluğun oyu ile alınmaktaydı. Bu gibi faaliyetler, daha sonraları demokratik devlet düzenine geçişin ilk adımı olarak kabul edilmişlerdir.¹¹⁴

Afşar Timuçin'e göre eski Yunan demokrasileri alabildiğine genişletilmiş (Oligarşik) bir düzen görünümündeydiler. Ona göre bazılarının geniş haklara sahip olduğu, bazılarının ise yaşamlarını en asgarî düzeyde sürdürebilmek dışında hiçbir hakkının olmadığı böyle bir ortamda demokrasinin temel koşulu olan eşitliği sağlayacak dengelerden söz etmemiz mümkün değildir. Yine Timuçin'e göre, eski Yunan demokrasileri, bugünün sözde demokrasileri gibi yalnızca önderlerinin gücüyle ayakta durabilen ve ikide bir de tiranlıkla kesintiye uğrayan demokrasilerdi.¹¹⁵

Halkçı yönetimin Yunan şehir devletlerinde ortaya çıktığı sıralarda, bu yöndeki gelişmelere Roma İmparatorluğu'nda da rastlamaktayız. Ancak Romalılar kendi sistemlerine “Cumhuriyet” adını vermişlerdir. “Cumhuriyet”, Roma'da, “halka ait olan şey” anlamına gelmekteydi.¹¹⁶ Romalılar döneminde demokrasi adına oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, bu dönemde bir çok çağdaş ülkenin hukukuna temel olacak olan medenî hukuk ve ceza hukuku sistemlerinin ilkeleri ortaya konulmuştur.

¹¹⁰ R. A. DAHL; A.g.e., s.11-12.

¹¹¹ R. YEŞİL; A.g.e., s.14.

¹¹² O. UYGUN; A.g.e., s.25.

¹¹³ S. BÜYÜKKARAGÖZ; A.g.e., s.4.

¹¹⁴ R. YEŞİL; A.g.e., s.15.

¹¹⁵ A. TİMÜÇİN; A.g.e., s.25.

¹¹⁶ R. A. DAHL; A.g.e., s.12.

Ortaçağı boyunca etkisini yitirmiş olan demokrasi düşüncesinin yeniden gündeme gelmesi ancak Yeniçağ'ın Aydınlanma Dönemi düşünceleriyle gerçekleşmiştir. Geride kalan Ortaçağ'ın en önemli gelişmesi ise halkın, dinin ve feodal beylerin mevcut baskısı karşısında tepkilerini dile getirecek olan grupların ve temsilî bir hükümetin varlığını kabul etmesi olmuştur. Ortaçağ'da yaşanan bu gelişmeler, modern demokrasinin ortaya çıkmasını sağlayan önemli dönüm noktalarından birini oluşturur.¹¹⁷

17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkan politik fikirler ve uygulamalar, daha sonraki demokratik kurumların en önemli unsurları olmuşlardır. Bu uygulamalar sonucunda yaşanan gelişmeler özetle şunlardır:

- Avrupa'nın bir çok bölgesinde ortaya çıkan eşitlik düşüncesi, insanların bir dereceye kadar yönetime katılabilecekleri yerel meclislerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

- Yöneticilerin, yönetilenlerin rızasını alması fikri, başlangıçta yalnızca vergilerin arttırılmasına ilişkin olarak ortaya çıkmış iken, zamanla bütün kanunlarla ilgili bir isteğe dönüşmüştür.

- Özgür insanların meclislerde bir araya gelerek alınacak olan kararlara katılmaları için fazlaca geniş olan ülke toprakları, bu insanları temsil edebilecek bazı temsil kurumlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kurumların temsilcileri seçimle belirlenmiştir. İnsanların her yönüyle kendi rızaları çerçevesinde yönetilmeleri düşüncesi ise parlamentoların varlığını gerekli kılmıştır.¹¹⁸

Görüldüğü gibi demokrasi, Yeniçağ'da her açıdan büyük gelişmeler göstermiştir. Bu dönemdeki siyasî yapılanma tamamıyla demokrasi için olmuştur. Yine bu dönemde özellikle eşitlik, özgürlük ve adalet gibi bir çok düşüncenin demokrasinin içerisinde kapsamlı bir şekilde yer almaları ise Fransız Devrimi sayesinde olmuştur.¹¹⁹

18. ve 19. yüzyıllarda Sanayi Devrimi ve Kapitalizmin yükselişiyle birlikte “modern demokrasi” kavramı bir yönetim biçimi olarak popülerite kazanmaya başlamıştır.¹²⁰ Demokrasinin işçi sınıfı başta olmak üzere sınıfsal tabanı kapsayıcılık özeliği kazanmış bir yönetim biçimini temsil etmekle birlikte, burjuva sınıfının öncülüğünde ortaya çıkmış olduğunu ve kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde anlam kazandığını da belirtmemiz gerekir.¹²¹ Demokrasinin dünya üzerindeki yayılmasında

¹¹⁷ R. YEŞİL; A.g.e., s.16.

¹¹⁸ R. A. DAHL; A.g.e., s.22.

¹¹⁹ S. BÜYÜKKARAGÖZ; A.g.e., s.6.

¹²⁰ S. TURAN; A.g.m., s.427.

¹²¹ <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/Ünite02>

Amerikan Anayasası'na da temel oluşturan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile Fransız Devrimi'nin İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile benimsemiş olduğu temel değerlerin de oldukça önemli bir payı vardır.¹²² Genel olarak baktığımızda dünya tarihinde meydana gelmiş olan şu üç devrimin demokrasi için ayrı bir öneme sahip olduğunu görürüz. Bunlar; 1640'dan 1688'e kadar devam eden İngiltere'deki devrim, 1776'dan 1791'e kadar devam eden Amerikan Devrimi ve 1789'dan günümüze kadar devam eden Fransa'daki devrimdir. Bu devrimlerin en önemli ortak yanı, halk tarafından desteklenmeyen iktidarları devirmeyi amaçlamış olmalarıdır.¹²³ Demokrasinin popüler olmasının bir diğer önemli nedeni ise totaliter devletlerin varlığıdır. Bilindiği gibi bu devlet biçiminde liderler, devlet ve birey üzerinde mutlak bir hakimiyet kurma çabası içindeydiler.¹²⁴ Her türlü totaliter yönetimin karşıtı olan çağdaş demokrasiler, 17. yüzyıl Aydınlanma Çağı'nda filizlenen ve 1789 Fransız Devrimi ile uygulama alanına geçen liberal felsefeden ilham almış ve onun üzerinde temellenmişlerdir.¹²⁵

Günümüzün modern dünyasında demokrasi adına tanık olduğumuz manzara ise gelişmiş süper güç ülkelerin kendi çıkarlarına hizmet edecek tarzda “demokrasi projeleri” üretmeleri ve bu projeleri başka ülkelerde hayata geçirme faaliyetlerinden ibarettir. Günümüz dünyası artık “güdümlü demokrasiler” in yerli yerine oturtulduğu bir döneme girmiştir.¹²⁶

2.6.2. Demokrasinin gelişmesiyle ilgili uluslar arası kuruluş, anlaşma ve bildirgeler

Demokrasinin içerisinde önemli bir yeri olan insan hakları kavramı, pozitif hukuk tarafından tanınmış olsun ya da olmasın, insanın yalnızca insan olması nedeniyle sahip olması gereken bütün hak ve özgürlükleri ifade etmektedir. İnsan hakları, hiçbir otorite tarafından geri alınamaz. Demokratik olduğunu iddia eden bir devletin meşruiyeti insanın bu temel hak ve özgürlüklerini tanımasına ve korumasına bağlıdır.¹²⁷ Demokrasinin gelişmesi sorununu bu çerçevede insan hakları sorunundan ayrı düşünmemiz olası değildir. Eğer demokrasi var olacaksa insanın, daha doğrusu bireyin

¹²² S. TURAN; A.g.m., s.427.

¹²³ R. YEŞİL; A.g.e., s.16.

¹²⁴ S. TURAN; A.g.e., s.427.

¹²⁵ R. YEŞİL; A.g.e., s.16.

¹²⁶ Mustafa YILDIRIM; Şifre Çözücü: “Project Democracy” Sivil Örümcüğün Ağında, Toplumsal Dönüşüm Y., İstanbul, 2005, s.22.

¹²⁷ Yılmaz ENSAROĞLU; Tamamlanmamış Bir Değer İnsan Hakları, Şehir Y., İstanbul, 2001, s.19.

haklarını belirlemek ve korumak için var olacaktır.¹²⁸ İşte bu nedenlerden ötürü dünyada uluslar arası örgütlenmelere gidilerek çeşitli kuruluşlar oluşturulmuştur. Demokrasinin geliştirilmesiyle ilgili uluslar arası düzeyde kurulmuş olan kuruluşlar arasında öne çıkan Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği üzerinde durmakta yarar vardır.

Birleşmiş Milletler

Merkezi ABD'nin New York kentinde bulunan kuruluş, 24 Ekim 1945'te kurulmuştur. Türkiye'nin de üyesi olduğu kuruluşun üye sayısı son dönemde 185'e ulaşmıştır.

Birleşmiş Milletler, demokrasinin temel unsurlarından olan insan haklarına, insanın kişiliğine ve insanların farklılığı ilkesine verdiği önemi, bu hususları kuruluş amacı olarak belirleyerek göstermiştir.¹²⁹ Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın Başlangıç bölümünde, Birleşmiş Milletler halkları, “insanın onuru ve değeri içinde, erkek ve kadınlar ile büyük ve küçük ulusların haklarının eşitliği çerçevesinde temel insan haklarına inancını yeniden açıklamaya; adalet ile anlaşmalardan ve başka uluslar arası hukuk kaynaklarından doğan yükümlülöklere saygının korunması için zorunlu olan koşulları yaratmaya, toplumsal ilerlemeyi geliştirmeye ve daha geniş bir özgürlük içinde en iyi yaşam koşullarını oluşturmaya kararlı olduklarını” belirtmişlerdir.¹³⁰ Bu karar demokrasinin kurulması ve yaşatılması açısından oldukça önemlidir.

Birleşmiş Milletler demokratik işleyişe sahip olan şu organlardan oluşmaktadır: Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Meclisi, Uluslar Arası Adalet Divânı ve Genel Sekreterlik. Birleşmiş Milletler içinde insan hakları sorumluluğunu doğrudan üstlenen organ, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı olarak çalışan İnsan Hakları Komisyonu (ECOSOC)'dur.¹³¹

Avrupa Birliği

Birliğin kurulmasında II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Avrupa'nın kalkınması için ABD'nin yaptığı Marshall Yardımları'nın önemli bir yeri vardır. Bu yardımlar, iki büyük dünya savaşından büyük yaralar alarak çıkan Avrupa devletlerini

¹²⁸ A. TİMUÇİN; A.g.e., s.26.

¹²⁹ İsmail DOĞAN; Modern Toplumda Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları, PegemA Y., Ankara, 2002, s.282-284.

¹³⁰ M. GÜLMEZ; A.g.e., s.56.

¹³¹ İ. DOĞAN; A.g.e., s.283-284.

birbirine yaklaştırmıştır. Bu ve buna benzer siyasî ve ekonomik nedenlerle Federal Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya 18 Nisan 1951 tarihinde imzaladıkları Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuşlardır. Amaç, kömür ve çelik sanayilerini birleştirmektir.¹³² Bu topluluğun kurulması ile ilk adımı atılan birleşme süreci, 25 Mart 1957 tarihli Roma Anlaşması gereğince Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)'nun kurulmasıyla daha da gelişmiştir. 1 Temmuz 1967 tarihinde mevcut üç topluluğun yönetim organlarının birleştirilmesi ile Avrupa Topluluğu kuruldu. 1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi, topluluğun amacının “Avrupa Birliği”ne ulaşmak olduğunu açıklamaktaydı. Bu amaç doğrultusunda 1992 yılında imzalanıp, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile Avrupa Topluluğu, “Avrupa Birliği” adını almıştır.¹³³

1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Avrupa Birliği Anlaşması ile kurulan Avrupa Birliği, bu tarihten itibaren demokratik bir örgüt olma ve bu sayede demokratik gelişmeyi sağlama yönünde faaliyet göstermiştir. Ulusal ve ortak çıkarların sürekli olarak dengelenmesine, ulusal geleneklerin farklılığına saygı gösterilmesine ve farklı kimliklerin güçlendirilmesine dayalı Birlik yaklaşımı geçmişte olduğu gibi bugün de geçerlidir. Bugün Avrupa Birliği, ekonominin yanı sıra siyaset, insan hakları ve dış politika gibi alanları da kapsayan çok sektörlü bir bütünleşmenin dünya üzerindeki en ileri örneğini oluşturmaktadır.¹³⁴

Birliğin demokrasisinin geliştirilmesi yönündeki faaliyetlerine örnek olarak, Avrupa Konseyi'nin üye ülkelerde 2001-2004 yıllarında uygulamış olduğu şu üç projeyi verebiliriz: “Demokratik Yurttaşlık Eğitimi”, “Tarih Eğitimi” ve “Yaşayan Diller”. Bunlardan özellikle “Demokratik Yurttaşlık Eğitimi” projesi, çağdaş-çoğulcu demokrasilere uygun özelliklere sahip bireylerin yetiştirilmesini hedeflemesi yönüyle demokrasi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu proje Türkiye’de de Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı eş güdümünde, ilgili kurul üyesinin danışmanlığında uygulanmıştır.¹³⁵

¹³² Ali BULAC; Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, 2001, s.15.

¹³³ <http://www.aof.edu.tr>

¹³⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/avrupabirliigi>

¹³⁵ <http://www.yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayı35/dumanhtm> (Bilim ve Aklın Aydınlığında E.D.)

Avrupa Birliği'nin demokratik işleyişe sahip kurumları ise şunlardır: Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, Avrupa Toplulukları, Adalet Divânı, İlk Derece Mahkemesi, Sayıştay, Avrupa Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi.¹³⁶

Demokrasinin tarihsel gelişimi içerisinde yayınlanmış olan belge ve bildirgeler ise şunlardır:

- **Büyük Özgürlük Fermanı (Magna Charta Liberdatum – 1215):** Ferman ile İngiltere'de asiller, kralın yasaları keyfî olarak uygulamasına son verdi. Yalnızca asillerin hakları ve katılımları söz konusudur.¹³⁷ Fermanın demokrasiye, olan katkısı ise halkın kanunlara uyması ve birlikte yaşaması gerektiği anlayışını getirmesidir.¹³⁸

- **Haklar Dilekçesi (Petition of Rights):** 1628 yılında İngiltere'de sıradan insanların keyfî olarak tutuklanmalarına ve keyfî vergilere mahkum edilmelerine karşı hazırlandı. Yetkileri kısıtlanmış gibi görünmekle birlikte kral hâlâ tek hakim güçtür.

- **Habeas Corpus (1679):** İngiliz halkının kişisel haklarını dile getirmiştir. Parlamantonun yetkileri arttırılmakla birlikte, birey idarenin keyfî uygulamalarını şikayet etme hakkından yoksun bırakılmıştır.

- **Haklar Kanunu (Bill of Rights) (1689)**¹³⁹

- **Amerikan Virginia Haklar Bildirisi (1776)**¹⁴⁰

- **Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789):** Herkesin sahip olduğu hak ve özgürlükler tarif edilmiştir.¹⁴¹

-**BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (10 Aralık 1948):** Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen bu bildiri ile; temelde insanlık ailesinin bütün üyelerine eşit ve devredilmez hakların tanınmasının, özgürlüğün; adaletin ve dünya barışının temeli olması, insanların düşünce, ifade ve inanç özgürlüğüne sahip olacakları bir dünyanın kurulması, insan haklarının bir hukuk sistemi ile korunması ve bu sayede insan haklarına gerçekten saygı gösterilmesinin sağlanması amaçlanmıştır.¹⁴² Bildiride demokratik düşüncenin temelinde yer alan şu hak ve özgürlüklere yer verilmiştir:

¹³⁶ <http://www.dpt.gov.tr/abigm> (Devlet Plânlama Teşkilâtı)

¹³⁷ İ. B. GÖZAYDIN; A.B. DİCLELİ; A.g.e., s.55.

¹³⁸ S. BÜYÜKKARAGÖZ; A.g.e., s.6.

¹³⁹ İ. B. GÖZAYDIN, A. B. DİCLELİ; A.g.e., s.55.

¹⁴⁰ R. YEŞİL; A.g.e., s.31.

¹⁴¹ İ. B. GÖZAYDIN, A. B. DİCLELİ; A.g.e., s.55.

¹⁴² Yekta G. ÖZDEN; İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere İlişkin Uluslar arası Sözleşmeler, Ankara, 1997, s.1-2.

Yaşama hakkı, işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, ayrımcılık yasağı, etkin hukuksal yollara başvuru hakkı, yasaya dayanmayan ceza verilmezlik ile kölelik ve zorla çalıştırma yasağı.¹⁴³

- **BM İnsan Hakları Sözleşmeleri:** Bu sözleşmeler, 16 Aralık 1966 tarihli Uluslar Arası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Uluslar Arası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir. Sözleşmeler, üye devletlere insan hak ve özgürlükleri açısından hukukî sorumluluklar yükleyen ve üye devletlerin hak ve özgürlüklere saygı gösterip göstermediğinin denetlenmesini de içeren bağlayıcı nitelikteki sözleşmelerdir.¹⁴⁴

- **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi:** 4 Kasım 1950 tarihli sözleşmenin tam adı, "İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşme"dir.¹⁴⁵ Bölgesel nitelikli bir sözleşme olmasına karşın insan haklarına saygıyı uluslar arası bir denetim altına almayı amaçlamaktadır. 1953 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmeyi, Türkiye 1954 yılında onaylamıştır.

- **Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (1969)**¹⁴⁶

- **Helsinki Nihai Senedi (1 Ağustos 1975):** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) tarafından düzenlenen bu belgeyi onaylayan 35 ülke, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi; ekonomik, bilimsel ve insanî konularda iş birliği yapmayı kabul etmişlerdir.

- **Paris Şartı (21 Kasım 1990):** Tam adı, "Avrupa'nın Geleceği İçin Paris Şartı"dır. AGİK tarafından kabul edilen bu belge ile Avrupa'da demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve barışa dayalı yeni bir dönemin başladığı ilan edilmiştir.

- **Kopenhag Kriterleri (22 Haziran 1993):** Avrupa Konseyi tarafından, Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri içerir. Bu kriterler; siyasî, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Bunlar:

Siyasî kriter; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarına ve azınlıkların haklarını güvence altına alan kurumlara sahip olma.

¹⁴³ <http://www.ihd.org.tr> (İnsan Hakları Derneği)

¹⁴⁴ <http://www.aof.edu.tr>

¹⁴⁵ İ. DOĞAN; A.g.e., s.289.

¹⁴⁶ <http://www.aof.edu.tr>

Ekonomik kriter; işleyen aynı zamanda birlik içinde rekabetçi baskılara ve serbest piyasa güçlerine karşı dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisi oluşturma.

Topluluk mevzuatının benimsenmesi; Siyasî, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere, üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmak.¹⁴⁷

- **Maastricht Kriterleri (1 Kasım 1993):** Bu kriterler, Avrupa Birliği'nde ekonomik ve parasal birliğin gerektirdiği makro düzeydeki ekonomik istikrar ve gelişmeyi hedef almaktadır.

- **Amsterdam Kriterleri (14 Haziran 1997):** Ekonomik alanda tüketicinin korunmasıyla ilgili politikaları içerir.¹⁴⁸

2.6.3. Türkiye'de demokrasinin tarihsel gelişimi

Ülkemizde demokrasi yönetimine bir anda geçilmemiştir. Demokrasinin ülkemizde devlet ve toplum düzeyinde tam olarak benimsenmesi hiç de kolay olmamıştır. Demokrasiye geçiş sürecinin ülkemizde uzun bir geçmişi vardır. Demokrasinin ülkemizdeki gelişim sürecini, ilk batılılaşma hareketlerinin görüldüğü Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak açıklamakta fayda vardır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, mutlak monarşi ile yönetilmekteydi. Bu yönetim şeklinde tek hakim güç olan padişahın yetkilerini sınırlandıracak pozitif hukuka ait kurallar ve mekanizmalar yoktu. Ancak buna rağmen Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı içerisinde özgürlüklere dokunmamasını, kültürel asimilasyon yerine kültürel katılım prensibini benimsemesini dikkate alacak olursak, devletin demokratik olmak bakımından hiç de geri bir düzeyde olmadığını da söyleyebiliriz.

Demokrasinin Türk tarihindeki başlangıcı olarak Sened-i İttifak (1808) adlı belgeyi kabul edebiliriz.¹⁴⁹ Bu belge Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ayanlar ile Padişah II. Mahmut arasında imzalanmıştır. Bu belge ile hem padişah hem de ayanlar, idareleri altında bulunanları adaletli bir şekilde yöneteceklerine söz vermişlerdir. Sened-i İttifak, vatandaşların haklarının bir anayasa şeklinde derlenişinden çok, padişahın ve onun ayanlarının arasındaki bir sözleşme niteliği taşımaktadır. Belge, ayanların devletin resmî ortakları olarak tanınmasını sağlaması ve bu sayede padişahın mutlak otoritesine gölge düşürmesi yönüyle önemli bir belgedir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ İ. DOĞAN; A.g.e., s.289-297-298.

¹⁴⁸ A. BULAÇ; A.g.e., s.47.

¹⁴⁹ R. YEŞİL; A.g.e., s.19.

¹⁵⁰ Erik Jan ZÜRCHER; Modernleşen Türkiye'nin Tarihi; İletişim Y., İstanbul, 2001, s.50.

Demokratikleşme sürecimizde önemli bir yeri olan Tanzimat Fermanı, Padişah Abdülmecid adına Hariciye vekili Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilmiştir. (3 Kasım 1839) Bu fermanla padişah, mutlak yetkilerinin sınırlandırılmasını kabul etmiştir. Ayrıca fermanda bütün vatandaşların can ve mal güvenliğinin sağlanması, vergilerin yasaya dayandırılması, angaryanın kaldırılması, hangi dinden olursa olsun bütün vatandaşların yasalar önünde eşit sayılması gibi hükümler de yer almıştır. Tanzimat Fermanı, hukuk devletine geçişin ilk adımını oluşturmamasından dolayı demokrasimizin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁵¹ Tanzimat devri içerisinde yapılan reformlar, II. Mahmut dönemindeki reform alanlarını (ordu, merkezî bürokrasi, taşra yönetimi, vergilendirme, eğitim ve haberleşme vb. gibi) kapsamakla birlikte; bu dönemdeki yenilik, adlî ve dayanışma usullerine yönelik reformlara daha fazla ağırlık verilmesi olmuştur.¹⁵² Bu dönemde yapılan yasal düzenlemeler ile illerde İdare Meclisleri'nin kurulması demokratikleşmeye giden yolda atılan önemli bir adımdır.¹⁵³

Osmanlı Devleti'nde 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı'nda ise, Tanzimat Fermanı'nın "eşitlikçi" düşüncesinden hareketle Müslüman olmayan halka bazı siyasî haklar tanınmıştır.¹⁵⁴ Islahat Fermanı ile bütün Osmanlı halkı eşit kabul edilmiştir. Ferman, demokrasinin temel ilkelerinden olan "eşitlik" ilkesini öne çıkarması yönüyle oldukça önemli bir fermanıdır.

Demokrasi tarihimizde anayasallaşma yolunda atılan ilk adım ise, I. Meşrutiyet'in ilânı ve Kanun-ı Esasi'nin kabul edilmesidir.¹⁵⁵ 1876'da kabul edilen Kanun-i Esasi'de "reaya" tabiri bulunmamaktadır. Önceki fermanlarda olduğu gibi bu anayasada da, "bütün vatandaşların eşit olması" ilkesine dikkat edilmiştir. Bu anayasa ile Osmanlı Devleti, artık anayasal bir monarşi idi.¹⁵⁶ Ancak bu anayasa ile gündeme gelen meşrutî monarşi anlayışının, padişahın var olan mutlak hakimiyetini tam olarak sonlandırmadığını da belirtmemiz gerekir.¹⁵⁷ I. Meşrutiyet dönemindeki demokratikleşme hareketini durduran sebepleri kısaca şu üç maddede toplayabiliriz:

¹⁵¹ Alpay KABACALI; Türk Basınında Demokrasi, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999, s.13-14.

¹⁵² E. J. ZÜRCHER; A.g.e., s.88.

¹⁵³ İlber ORTAYLI; Gelenekten Geleceğe, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2004, s.62.

¹⁵⁴ Ekmeleddin İHSANOĞLU (Ed.); Osmanlı Devleti Tarihi, c.1, Zaman G. Y., İstanbul, 1999, s.95.

¹⁵⁵ R. YEŞİL; A.g.e., s.33.

¹⁵⁶ İ. ORTAYLI; A.g.e., s.62.

¹⁵⁷ R. YEŞİL; A.g.e., s.33.

a. Saray çevresinin benimsemiş olduğu mutlakiyetçi düşüncenin yeni düzen karşısındaki direnişi,

b. Dış olayların oluşturduğu olumsuz koşullar. Yeni rejimin bir savaş ortamı içinde (Osmanlı-Rus Savaşı) uygulanmak zorunda kalınması,

c. Yeni rejimin devletin üst düzey kurumlarıyla sınırlı kalması, geniş halk tabakalarına kadar inememesi.¹⁵⁸ Bütün bu nedenlerden ötürü II. Abdülhamid, meşrutiyet yönetimine son vermiş, Kanun-ı Esasi'yi de yürürlükten kaldırılmıştır.

23 Temmuz 1908 tarihine gelindiğinde ise **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'nin liderliğinde güçlenen muhalefetin müdahalesiyle II. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Bu dönemde meclis yeniden açılmış ve Kanun-ı Esasi tekrar yürürlüğe konulmuştur. Böylece düşünce, ifade ve toplantı özgürlüğü gibi kavramlar yeniden gündeme gelmişlerdir.¹⁵⁹ Bu dönemde saltanatın yetkileri biraz daha kısıtlanmış ve hükümet de meclise karşı sorumlu hale getirilmiştir.¹⁶⁰ Ancak yapılan mevcut düzenlemelerle her ne kadar yürütmenin meclisle olan ilişkilerinde meclisin yetkileri arttırılmışsa da, padişahın sadrazamın belirlemesi konusunda sahip olduğu geniş yetkilerine dokunulmamıştır.¹⁶¹ 1908 Devrimi, anayasal sistemde bazı yeni kurumlar yaratmıştır. Bunların başında ise demokratik düzenin vazgeçilmez unsuru olan siyasî partiler gelir. Bunun yanı sıra devlet ve toplum hayatında laik bir sisteme geçişin ve parlamenter bir sistemin oluşumunun temelleri de yine bu dönemde atılmıştır.¹⁶²

Demokrasinin ülkemizdeki gelişim sürecinde, Cumhuriyet döneminin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Çünkü bu dönemde yönetime, Osmanlı siyasal sisteminden tamamen farklı bir sistem getirilmiştir. Toplumsal yaşamın her alanını kapsayan bu yeni sistem; yönetimde o döneme kadar mutlak hakimiyete sahip olmuş olan padişahın yerine meclisi yani, halkın kendisini egemen kılmıştır.¹⁶³

Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün kurduğu **Cumhuriyet Halk Fırkası** iktidarın tek hakimi konumundaydı. Cumhuriyet yönetimi ve demokrasi anlayışına ters düşen bu durumu değiştirmek için çok partili düzene geçiş yönünde adımlar atılmıştır. Bu adımlardan ilki, Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan **Terakkiperver**

¹⁵⁸ Bahri SAVCI; Demokrasimiz Üzerine Düşünceler, Ankara, 1963, s.23.

¹⁵⁹ E. J. ZÜRCHER; A.g.e., s.135.

¹⁶⁰ İ. ORTAYLI; A.g.e., s.64.

¹⁶¹ Toktamış ATEŞ; Türk Devrim Tarihi, İstanbul Ü., İstanbul, 2004, s.168.

¹⁶² İ. ORTAYLI; A.g.e., s.64,

¹⁶³ R. YEŞİL; A.g.e., s.20.

Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıdır. (17 Kasım 1924) Partinin programında demokrat, liberal, düşünce ve inançlara saygılı olunacağı yazılıydı. Son derece demokratik görüşlere sahip olan parti, daha sonraları devrim karşıtlarının sığınağı haline gelmesi ve Şeyh Sait İsyanı'nın da etkisiyle 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. 1926-1930 yılları arasındaki dönemde ise pek çok önemli reforma imza atılmıştır. Bunlar Medenî Kanun'un kabulü, Anayasa'dan devletin resmî dini ile ilgili hükümlerin çıkarılması,¹⁶⁴ tekke ve zaviyelerin kapatılması, Avrupa takviminin kabulü, İtalyan Ceza Yasası'nın kabulü gibi devleti ve toplumu laikleştirmeyi ve modernleştirmeyi amaçlayan reformlardı.¹⁶⁵ Çok partili düzene geçmek adına atılan ikinci adım ise, 12 Ağustos 1930'da **Serbest Cumhuriyet Fırkası**'nın kurulmasıyla atılmıştır. Bizzat Atatürk'ün direktifleriyle kurulan bu parti de bir süre sonra rejim ve devrim karşıtlarının sığınağı haline gelmekten kurtulamamıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine parti, 17 Kasım 1930'da başkanı Fethi Bey tarafından kapatılmıştır. Böylece ikinci çok partili düzene geçiş denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁶⁶ Bu iki partinin kapanma sebeplerini ise şöyle sıralayabiliriz:

- a. Siyasal zeminin bu dönemde henüz çok partili yaşam için uygun olmaması,
- b. Demokrasinin alt yapısını oluşturacak olan bir demokrasi kültürünün henüz oluşmaması.
- c. Muhalefet partilerinin devletin temel niteliklerini siyasal tartışma alanına taşımaları,
- d. Cumhuriyet idaresini benimsemeyenlerin muhalefet partilerinde toplanarak yaptıkları olumsuz faaliyetler.

Ülkemizde bundan sonraki süreçte **Cumhuriyet Halk Partisi**'nin iktidarı tek başına elinde bulundurduğu tek partili yönetim dönemine girilmiştir. Bu dönemde parti, devletle adeta bütünleşmiştir. Bu durum ise halkın devletle bütünleşmiş bir parti karşısında farklı siyasal alternatifler sunmasını olanaksız hale getirmekteydi.¹⁶⁷ CHP'yi demokrasi anlayışına ters düşen tek parti yönetiminden çok partili siyasî hayata geçmeye zorlayan esas neden ise; otoriter, baskıcı yönetimlerin II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmalarıyla birlikte gözden düşmeleri sonucunda demokratik idarelerin önemli

¹⁶⁴ Cemil ÖZTÜRK (Ed.); Türk Tarihi ve Kültürü, PegemA Y., Ankara, 2004, s.146-148.

¹⁶⁵ E. J. ZÜRCHER; A.g.e., s.252.

¹⁶⁶ C. ÖZTÜRK (Ed.); A.g.e., s.149.

¹⁶⁷ D. YILMAZ; A.g.e., s.124.

bir konuma gelmeleri olmuştur. Türkiye bu dönemde, savaşı kazanan demokratik yönetime sahip Batılı ülkelerin arasında yer alabilmek için çok partili düzene geçmeyi yeniden gündemine almıştır.¹⁶⁸ Ülkemizde çok partili düzene geçiş, 7 Ocak 1946 tarihinde **Demokrat Parti**'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarı ise DP'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimleri kazanarak, iktidara gelmesiyle son bulmuştur. Bu dönemde yapılan anayasal düzenlemelerle başka partilerin kurulması için elverişli bir ortam oluşturulmuştur.¹⁶⁹

Türkiye'nin bu çok partili yaşamı oldukça hareketli geçmiştir. Bu dönem siyasetimize, iktidar-muhalefet çekişmeleri ile kötü giden ekonomiyi düzeltme çabaları hakim olmuştur. Bu gibi nedenlerden ötürü çok partili siyasal yaşamımız zaman zaman yapılan askerî darbelerle kesintilere uğramıştır. Ülkemizde 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 yıllarında gerçekleştirilen askerî darbelerle, demokratik siyasal sistemin işleyişi tamamıyla durdurulmuştur. Ancak günümüz Türkiye'sinde bir çok siyasî parti bulunmakta ve çok partili demokratik bir düzen içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.¹⁷⁰

Günümüzde demokrasinin ülkemizdeki gelişimini olumlu yönde etkileyen en önemli olay ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik amacıyla yürüttüğü faaliyetlerdir. Çoğulcu, özgür ve demokratik nitelikleriyle barışçıl bir bütünleşmeyi gerçekleştirmiş olan AB'ye tam üyelik, demokrasimizin gelişmesi açısından oldukça önemli bir konudur. Avrupa Birliği, özgürlükçü demokrasiyi benimseyen ve bunun korunup geliştirilmesi için faaliyet gösteren önemli bir kuruluştur.¹⁷¹ Bilindiği gibi Türkiye ile Avrupa Birliği arasında, tam üyelik için yapılacak olan müzakerelere, 3 Ekim 2005 tarihinde resmen başlanmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye, tam üyeliğe giden yolda sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuksal birçok alanda çok sayıda reform gerçekleştirmiştir. Türkiye bu değişiklikleri AB ile 8 Kasım 2000'de imzaladığı Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki alanlara ve kriterlere göre yapmaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan, Türkiye'nin reform yapması gereken alanlar, "kısa ve orta vadeli" olmak üzere şunlardır:

¹⁶⁸ Şükrü KARATEPE; Tek Parti Dönemi, İz Y., İstanbul, 1997, s.110-111.

¹⁶⁹ A. KABACALI; A.g.e., s.199.

¹⁷⁰ S. BÜYÜKKARAGÖZ; 16.

¹⁷¹ Sami SELÇUK; Özlenen Demokratik Türkiye, Yeni Türkiye Y., Ankara, 2000, s.36.

1. İfade özgürlüğü,
2. Toplantı ve dernek kurma özgürlükleri,
3. İşkence ile mücadele,
4. Yargı öncesi göz altına alma prosedürü,
5. İdam cezasının kaldırılması,
6. Anayasa'nın ilgili yasalarının değiştirilmesi,
7. Kültürel haklar,
8. Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere bütün yargısal sürecin işlevselliğinin ve etkinliğinin sağlanması.¹⁷²

Ülkemiz demokrasisinin, bu alanlarda yapılacak değişiklikler sonucunda her yönüyle önemli gelişmeler kaydedeceğini söyleyebiliriz.

2.6.3.1. Cumhuriyet dönemi demokrasimizin anayasal gelişimi

Cumhuriyet tarihimizin ilk anayasası, 23 Nisan 1924 tarihli Anayasa'dır. Bu Anayasa'dan önce Atatürk döneminde hazırlanmış olan 1921 Anayasası'na bakacak olursak; bu anayasa, halkın kayıtsız şartsız hakimiyetine yer veren ilkesiyle ülkenin demokratik ilkelere göre yönetilmesini öngören bir anayasaydı.¹⁷³ Ancak 1921 Anayasası, ülkenin o dönemde içinde bulunduğu olağanüstü koşullar nedeniyle aceleyle hazırlanmıştı. 1921 Anayasası'nın daha sonraları bu nedenden ötürü, ülkenin değişen ve artan gereksinimlerini karşılayamaz duruma gelmesi üzerine 1924 Anayasası hazırlanmıştır.¹⁷⁴ Temel haklara bir bölüm ayıran 1924 Anayasası, sivil ve siyasal hakları resmî güvence altına almakla birlikte uygulamada yaşanabilecek sapmalara karşı ise güvencelerden yoksundu.¹⁷⁵ Bu nedenle gerek CHP'nin gerekse DP'nin iktidarları döneminde pek çok insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan gerginlikler 27 Mayıs 1960 askerî darbesiyle sonuçlanmıştır. 27 Mayıs askerî darbesinin ardından 1961 Anayasası hazırlanıp, yürürlüğe konulmuştur. 27 Mayıs darbesinin ürünü olan 1961 Anayasası,¹⁷⁶ çoğulcu niteliği ile sosyal ve ekonomik haklar dahil, çağdaş demokrasi anlayışının gerektirdiği bütün hürriyetlere geniş bir şekilde yer

¹⁷² TUSİAD; AB Üyeliğine Doğru: Türkiye'de Siyasî Reformlar, İstanbul, 2002, s.11.

¹⁷³ A. KABACALI; A.g.e., s.91.

¹⁷⁴ T. ATEŞ; A.g.e., s.175.

¹⁷⁵ A. KABACALI; A.g.e., s.91.

¹⁷⁶ Y. ENSAROĞLU; A.g.e., s.70-71.

vermiştir.¹⁷⁷ Bu anayasayla birlikte gerçekleşen en önemli gelişme, diğer özgürlüklerle beraber düşünce, ifade, örgütlenme ve basın-yayın özgürlüklerinin açıkça garanti altına alınmış olmasıdır. Yine bu dönemde anayasayla belirlenen sınırlar içerisinde sendikalara grev hakkı da verilmiştir. 1961 Anayasası, önceki anayasalardan tamamen farklı bir anayasadır. Bu anayasa ile Millî Meclis ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki meclisli parlamento düzenine yeniden geçilmiştir.¹⁷⁸ 1961 Anayasası devlet ve yönetimin temel ilkeleri ile hak ve özgürlükleri güvence altına almak amacıyla Anayasa Mahkemesi ve Danıştay gibi kurumları getirmiştir. 1961 Anayasası, yönetimde demokratik sistemin sağlıklı bir şekilde işleyişinin sağlanması açısından oldukça önemli olan “Kuvvetler Ayrılığı” ilkesini benimsemiştir.¹⁷⁹ Temel hak ve özgürlüklerin geniş yer bulduğu bu anayasanın uygulanmasında ise ne yazık ki yetersiz kalmıştır.¹⁸⁰ Sosyal hukuk devletinden de bahsedilen 1961 Anayasası ile Türkiye, yapısal bir temeli olmadan liberal siyasete geçiş yapmıştır.¹⁸¹ Bu durumun ortaya çıkardığı olumsuzluklar ve girginlikler ise 12 Mart 1971 askerî darbesine yol açmıştır. 1971 askerî darbesinde bazı değişikliklere uğramakla birlikte 1961 Anayasası 12 Eylül 1980 askerî darbesine kadar yürürlükte kalmıştır.

7 Kasım 1982’de yürürlüğe girmiş olan 1982 Anayasamız, yapılan bazı değişikliklerle birlikte günümüzde hala yürürlükte dir. 1982 Anayasası 1961 Anayasası’nın özgürlükçü yanını büyük ölçüde daraltmıştır.¹⁸² 12 Eylül askerî darbesinin hazırlattığı bu anayasa oluşturulma şekli ve içeriği yönüyle oldukça otoriter ve sert bir anayasadır. Bu anayasada, 1961’deki “insan haklarına dayanan” devlet gitmiş, yerine “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı” için var olan devlet gelmiştir. Bu anayasaya göre hiç bir kişi ve kuruluş, anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun gerekleri ile belirlenmiş hukuk düzeninin dışına çıkamazdı. Bu yönüyle 1982 Anayasası’nda insan hakları ve demokrasi kavramları yerleştirilmiş; hak ve özgürlükler devlet otoritesine bağlı kılınarak ikinci plâna atılmıştır. Yani 1982 Anayasası’nda üstünlük evrensel hukuk ilkeleri ya da insan hakları

¹⁷⁷ R. YEŞİL; A.g.e., s.34.

¹⁷⁸ Feroz AHMAD; Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet FETHİ, Hil Y., İstanbul, 1996, s.186.

¹⁷⁹ T. ATEŞ; A.g.e., s.175-176.

¹⁸⁰ R. YEŞİL; A.g.e., s.34.

¹⁸¹ F. AHMAD; A.g.e., s.186.

¹⁸² R. YEŞİL; A.g.e., s.35.

standartlarının yerine, anayasa ve yasalara verilmiştir.¹⁸³ 1982 Anayasası'nın bu nitelikleri AB'ye giriş sürecinde yapılan değişikliklerle büyük ölçüde demokrasi anlayışına uygun bir hale getirilmiştir.

Buraya kadar görülen şudur ki; hazırlanmış olan anayasalarımızın, her şeye rağmen demokrasinin ülkemizdeki gelişmesi üzerinde önemli katkıları olmuştur.

¹⁸³ Y. ENSAROĞLU; A.g.e., s.72-73.

III. BÖLÜM

3.1. Demokratik Yaşamın Gelişmesinde Demokrasi Eğitiminin Yeri ve Önemi

Demokratik yaşamın gelişmesi ile demokrasi eğitimi arasındaki ilişkiye geçmeden önce “eğitim” kavramını tanımlamakta fayda vardır.

Eğitim, en genel anlamıyla bireyde “istendik davranış değiştirme ya da oluşturma” sürecidir. Bu tanıma göre, istendik davranışların bireyin kendi yaşantısı yoluyla meydana getirilmesi gerekmektedir. Bireyin kendi yaşantısı yoluyla davranışında meydana gelen kalıcı izli değişmeye ise “öğrenme” denir. Eğitim her nerede yapılırsa yapılsın, her zaman toplumun onayladığı istendik davranış değişikliklerinin oluşturulmasını yani geçerli öğrenmeleri kapsayan bir etkinliktir.¹⁸⁴ Bireylerde demokrasi anlayışına uygun davranış değişikliklerinin sağlanması ise ancak demokratik bir eğitimle gerçekleştirilebilir.

Demokratik eğitime gelince, bir çok tanımının yanı sıra kısaca belirtmek gerekirse; amacı, programları ve yöntemleri demokrasinin dayandığı temel ilkelere göre saptanan ve buna ek olarak öğretim çalışmalarında, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde, eğitsel etkinliklerde öğrencinin birey olarak değerine, birlikte çalışmaya, karşılıklı saygıya, hoşgörüye, kişiliğe değer ve önem veren eğitime “demokratik eğitim” denir. Demokratik eğitim, en yalın şekliyle, “demokrasinin ilke ve kuralları ile insan haklarının, yaşatılarak öğretildiği eğitim”dir.¹⁸⁵ Eğitim, bu yönüyle demokratik bir toplum düzeninin kurulabilmesi için oldukça önemli bir faaliyet olarak karşımıza çıkar. En genel anlamda davranış değiştirme süreci olarak tanımladığımız eğitimi, demokratik bir toplum düzeni oluşturabilmenin ön şartı olarak kabul edebiliriz. Çünkü kişinin demokratik bir toplumun gerektirdiği kişilik özelliklerini kazanması başlı başına bir eğitim sorunudur. Bireylerin demokrasiyi ve ona ilişkin diğer kavramları benimsemeleri ve uygun davranışlarda bulunmaları ancak onların bu yönde eğitilmeleriyle mümkün olabilir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Nuray SENEMOĞLU; Kuramdan Uygulamaya Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s.86.

¹⁸⁵ Yasemin K. KEPENEKÇİ; “Demokratik Okul”, Eğitim Araştırmaları D., Yıl.3, Sayı:11, Anı Y., Ankara, 2003, s.45.

¹⁸⁶ R. YEŞİL; A.g.e., s.41.

Eğitim, demokratik tutum ve davranışların bireylerce kazanılmasında önemli bir role sahiptir. Çünkü demokratik toplum düzenine uygun niteliklere sahip bireyler, en iyi şekilde yalnızca eğitim sayesinde yetişebilirler. Eğitimin evrensel amaçlarından biri de, iyi vatandaşlar yetiştirmektir. İyi vatandaş ise yaşadığı ülkenin siyasal sistemine uyum sağlayan ve kendisinden beklenen vatandaşlık rollerini yerine getirmeye çalışan kişidir. Bireylere demokratik toplumun gerektirdiği demokratik kişilik özelliklerinin kazandırılmasının en kolay yolu, onların bu yönde eğitilmelerinden geçer.¹⁸⁷

Eğitimin işlevlerinden biri diğeri de, “çocuğun kişiliğini oluşturma ve geliştirmedir.” Eğitimin bu işlevinin demokratik bir düzen açısından öncelikli amacı, bireylerde demokrasinin gereksinim duyduğu, “etkin ve özgür vatandaş” kimliğini oluşturmaktır. Bu durum ise bize eğitimin demokrasi için, demokrasinin de demokratik eğitim için taşıdığı önemi gösterir.

Demokrasinin olmazsa olmazlarından biri de, “demokratik toplumda vatandaşların demokrasinin içeriğini, bu içeriğin değerini anlayabilecek ve bu içerikten yararlanarak kişiliklerini geliştirebilecek bir seviyeye gelmelerini sağlamak için eğitime “öncelik” vermektir. Bireylerin bu yaşam biçiminin her yönüyle benimsemeleri ve davranış olarak sergilemeleri için onlara gerekli imkânların sağlanması gerekir. Demokratik toplumun varlığı ve devamlılığı için bireylere, “fırsat eşitliği” ilkesini de dikkate alarak, etkin bir demokrasi eğitiminin verilmesi şarttır. Çünkü bireyler ancak, kendilerine verilecek etkin bir demokrasi eğitimiyle haklarını ve demokrasiyi öğrenebilir ve kişiliklerini bu yönde geliştirebilirler.¹⁸⁸

Demokrasi ile eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyebilmemiz açısından, eğitimin “bireyselleştirme” işlevi de oldukça önemlidir. Çünkü demokratik bir toplumun temeli olan demokratik kişilik özelliklerine sahip olmanın ön koşulu, “birey” olmaktır. Bireyselleştirme, bireyin benlik bilincinin oluşumuna olumlu yönde katkı yapmayı esas alan bir süreçtir. Bireyselleşme işlevinin temel amacı, bireyin özgür bir ortamda eğitilmesi, bu sayede kendisini tanıyıp gelişmesi ile özgürce düşünüp, düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilmesini sağlamaktır. Bu işlevin amacına ulaştırılması, demokrasinin ve demokratik yaşamın özünün yakalanması ile eş anlamlıdır.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Vehbi ÇELİK; “Eğitim, Demokratikleşme ve Küreselleşme”,... Uluslar arası Eğitim Sempozyumu, MEB-Fırat Ü. –UNESCO Türkiye Millî K., Elazığ, 1997, s.33-34.

¹⁸⁸ R. Yeşil; A.g.e., s.54-65-66.

¹⁸⁹ Ayşe O. DEMİRBOLAT; “Demokrasi ve Eğitim”, ... Uluslar arası Eğitim Sempozyumu, MEB-Fırat Ü.-UNESCO Türkiye Millî K., Elazığ, 1997, s.45.

3.1.1. Demokrasi eğitimi ve demokratik bilinç

Bilinç kavramı hakkındaki en az tartışmalı tanımlardan birisi şudur: “Bilinç; zihnin, düşüncenin, duygunun, algının, iradenin farkında olunmasını sağlayan bir yetidir.” Bu farkında oluş, insanın çevresi veya bizzat kendisi hakkında olabilir. Bilinç, bireyin toplumsallık ve karşılıklı etkileşimle birlikte duygusunun, iradesinin, heyecanının, zihnî kanı ve sezgilerinin farkında oluşudur.¹⁹⁰ Bilinç, esas olarak bireyin tek başına düşünme yetisidir. Ancak bu noktada ortaya çıkan sorun ise tek bir bireyin kendi varlığına ve özel gelişimine ilişkin bilincinin, kendisine gerçek ve iyi olarak görünen şeyler hakkında başka bilinçlerle nasıl uzlaşacağı sorunudur.¹⁹¹ Bu sorunun çözümü bizi, demokrasi ve demokratik toplum düzeninin devamlılığı için oldukça önemli olan “demokrasi bilinci”ne götürür. Çünkü demokrasi bilinci, başkalarıyla bir arada olma bilincidir. O, tartışma ve paylaşma bilincidir. Böylesi bir bilinç, yetkin olma özelliğine sahiptir ki, ancak yetkin bir bilinç-başkasını varsayabilir, onunla bir tartışma ortamı ve bir paylaşma düzeni oluşturmaya girişebilir. Burada önemli olan, yalnızca tek kişi açısından değil, bir çok kişi hatta bütün insanlar açısından düşünebilmektir. Buna “bilinçlerin dayanışması” da diyebiliriz.¹⁹²

Demokratik bir toplum düzeninin oluşturulabilmesi açısından toplum içerisinde yetkin demokrasi bilincine sahip bireylerin varlığı önemli bir zorunluluktur. Bireylere yetkin bir demokrasi bilinci kazandırmak ise onlara verilecek olan demokrasi eğitimiyle ilgili bir konudur. Bireylere her türlü değer, hak ve özgürlükleri ile ilgili bir bilincin kazandırılması, demokratik vatandaşlık eğitiminin en temel hedeflerindendir. Eğitimin bu temel hedefinden hareketle bireylere, her türlü demokratik tutum ve değerler eğitimin ilk kademesinden (ilkokul) itibaren çeşitli öğrenim yaşantıları düzenlenerek kazandırılmaya çalışılmalıdır.¹⁹³

3.1.2. Demokrasi eğitimi ve aile

Aile, yüz yüze ve içten ilişkilerin yani, birincil ilişkilerin en yoğun olduğu toplumsal gruptur. Çocuğun toplumsallaşma sürecinin ilk başladığı yer ailedir. Bu nedenle çocuğun davranışlarına yön vermek, kurallara uymasını sağlamak ve ona

¹⁹⁰ D. ÖZLEM; A.g.e., s.172.

¹⁹¹ Server TANİLLİ; Yaratıcı Aklın Sentezi, Felsefeye Giriş, Adam Y., İstanbul, 1999, s.113.

¹⁹² A. TİMUÇİN; A.g.e., s.7-13.

¹⁹³ Nihat BİLGİN; Çağdaş ve Demokratik Eğitim, MEB, Ankara, 1994, s.2-3.

rehberlik etmek ailenin görevlerindendir.¹⁹⁴ Ayrıca aile, geleceğin vatandaşlarının gelişimine yardım ederek kamusal anlamda önemli bir görevi daha da yerine getirmektedir. Eşit olarak değer vermenin görüldüğü, aile için konularda söz sahibi olmanın ve başkalarının düşüncelerine saygı göstermenin öğrenildiği ve hak kullanmanın beraberinde yükümlülükler de getirdiğinin farkına varıldığı çocukluk deneyimleri, demokratik bir vatandaş olmak bakımından oldukça önemli öğrenme süreçleridir.¹⁹⁵

Çocuğun kişilik gelişimi de büyük ölçüde aile ortamında gerçekleşir. Çocuk, insan ilişkilerini düzenleyen anlaşma, uzlaşma, işbirliği ve dayanışma gibi bir çok demokratik kişilik özelliğini ilk olarak aile ortamında kazanmaya başlar.¹⁹⁶ Demokratik yaşamın gelişmesinde önemli bir yere sahip olan aileyi, demokrasi eğitimi açısından önemli kılan sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Ailenin diğer eğitim kurumlarına göre bireye ilk ulaşan ve onu ilk eğitime fırsatını elinde bulunduran kurum olması,
2. Ailenin doğal bir çevresinin olması ve ayrıca resmî ilişkilerden çok duygusal ilişkilere dayanıyor olması,
3. Aile ilişkilerinin, yüz yüzelik ve içtenlik açısından çok güçlü olması,
4. Ailenin bireye çeşitli tutum ve davranışları kazandırmada birincil etkileşim sağlaması,
5. Ailenin sosyal etkileşimin ilk başladığı ve gelişerek devam ettiği bir çevre olması,
6. Ailenin eğitimin yaşam boyu devam eden bir kurum olması.

Tüm bu sebepler, demokratik bir toplum düzeni oluşturmada ve geliştirmede aile kurumundan etkin bir şekilde yararlanmayı zorunlu hale getirmektedir.¹⁹⁷

3.1.3. Demokrasi eğitimi ve okul

Bir yaşam biçimi olarak kabul edilen demokrasinin içerdiği değerlerin bireylere kazandırılmasında, aileden sonra gelen ikinci önemli toplumsal kurum ise okuldur.

Demokrasinin sahip olduğu değerlerin ve ilkelerin bireylere yalnızca bilgi düzeyinde kazandırılmasının yeterli olamayacağı gayet açıktır. Demokratik toplum

¹⁹⁴ Zeki KAYA; Sınıf Yönetimi, PegemA Y., Ankara, 2002, s.21-22.

¹⁹⁵ D. BEETHAM, K. BOYLE; A.g.e., s.115.

¹⁹⁶ Z. KAYA; A.g.e., s.21-22.

¹⁹⁷ R. YEŞİL; A.g.e., s.92.

yaşamı açısından önemli olan, demokratik değerlere ilişkin bilgilerin kazanılmasından çok, bilgilerin davranış olarak sergilenmesi önemlidir. Bu nedenle okuldaki bütün yapılanmanın demokratik ilkeler çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir.¹⁹⁸

Bilindiği gibi her siyasal sistem, varlığını korumak ve devamlılığını sağlayabilmek için kendi ilkelerini ve değerlerini topluma benimsetmeye çalışır.¹⁹⁹ Bu noktada okul, bir eğitim kurumu olması yönüyle demokrasi anlayışının ilke ve değerlerinin öğrencilere kazandırılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Öğrencilere demokratik kişilik özelliklerini kazandırabilmek için öncelikle demokratik bir okul kültürünün oluşturulması gerekir. Demokratik bir okul kültürü oluşturmada okul yönetimine büyük görevler düşmekle birlikte, bireysel olarak her öğretmenin de bu konuda önemli rolleri vardır. Öğretmen, sınıf içi ve dışında sahip olduğu roller nedeniyle etkili bir demokrasi eğitiminin gerçekleştirilmesinde adeta bir lider konumundadır. Sınıf içerisinde öğretmenin, öğrencilerine öncelikle “birbirlerinin haklarına ve farklı düşüncelere saygılı olma” yönündeki kişilik özelliğini kazandırması gerekmektedir.²⁰⁰ Öğretmenin insan haklarına saygılı bir tutumla demokratik bir sınıf ortamı oluşturarak derslerini işlemesi ise öğrencilerin demokratik kişilik özelliği geliştirmelerinde önemli bir rol oynayacaktır.²⁰¹

Öğrencilere demokratik kişilik özelliklerinin kazandırabilmesi bakımından bir okulda yapılması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Okulda bulunan herkese, en geniş anlamda eşit fırsatlar sunulmalıdır.
2. Okulda görev yapan bütün herkesin işbirliği ve dayanışma içerisinde çalışması teşvik edilmelidir.
3. Karşılıklı saygı, hoşgörü ve açık görüşlülük teşvik edilmelidir.
4. Okulda demokratik bir ortam oluşturmaya yönelik uygulamaların arttırılması için gerekli önlemler alınmalıdır.
5. Öğrencilerin okul içerisindeki uygulamalara katılımları sağlanmalıdır.
6. Derslere öğrencilerin aktif bir şekilde katılmalarını sağlayacak öğretim stratejileri ve yöntemleri dengeli bir şekilde kullanılmalıdır.²⁰²

¹⁹⁸ Remzi Y. KINCAL; Vatandaşlık Bilgisi, Eser Ofset, Erzurum, 2001, s.110.

¹⁹⁹ R. YEŞİL; A.g.e., s.77.

²⁰⁰ Fatma ÖZMEN; “Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Demokratik Bir Lider Olarak Öğretmen”, II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu (10-12 Mayıs), Çanakkale Onsekiz Mart Ü.E.F., Çanakkale, 2000, s.444

²⁰¹ Y. K. KEPENEKÇİ; A.g.m., s.46.

²⁰² R. Y. KINCAL; A.g.e., s.116-117.

IV. BÖLÜM

Bu bölümde öncelikle, sosyal bilgiler dersinin demokratik yaşamın gelişmesindeki yeri ve öneminden söz edilecektir. Daha sonra ise eski ve yeni sosyal bilgiler öğretim programlarının, program geliştirmenin temel öğelerine göre değerlendirilmesine yer verilecektir. Amaç, programların demokratik yaşamın gelişmesi bakımından sahip oldukları yeterliliklerini ve eksikliklerini ortaya koymaktır. Bölümde ayrıca, sosyal bilgiler dersi kitaplarında yer alan demokrasi ve demokratik yaşamla ilgili ünitelerin içerik değerlendirmelerine de yer verilecektir.

4.1. Demokratik Yaşamın Gelişmesinde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi

Bir ülkenin hedeflediği ekonomik ve teknolojik seviyeye ulaşmasını sağlayacak en önemli kaynak, nitelikli insandır. Bu nitelikli insanı yetiştirecek olan ise eğitim sistemidir. Nitelikli insanın yetiştirilebilmesi için eğitim sisteminin bireyin özgürce gelişebileceği bir çevreyi oluşturması gerekmektedir. Böyle bir çevre ise ancak demokratik bir eğitim ortamıyla oluşturulabilir. Demokratik ortamlarda birey, potansiyellerini geliştirip kendini daha iyi tanıma imkânı elde eder. Bilindiği gibi demokrasi anlayışı hak, adalet, sorumluluk, bireysel bağımsızlık, eşitlik, açık görüşlülük, dürüstlük, hoşgörü ve işbirliği gibi ilke ve değerlere sahiptir. Bu ilke ve değerlerin, insan haklarının kullanılmasında taşıdığı önem nedeniyle, bir tutum olarak eğitimin ilköğretim döneminden itibaren kazandırılması gerekir. Türk eğitim sisteminin bu konuya büyük önem verdiğini görmekteyiz. Öğrencilerin etkili, üretken ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmeleri, Türk eğitim sisteminin en önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır. Türk eğitim sisteminin bu amacına ulaşabilmesi açısından en uygun derslerden biri de sosyal bilgiler dersi. Bu açıdan öğrencilerin demokrasi ve vatandaşlık eğitimiyle ilgili temel bilgi ve becerileri, bir vatandaşlık eğitim programı olan sosyal bilgiler dersi aracılığıyla kazanmaları sağlanmalıdır.²⁰³

Sosyal bilgiler, “sorumluluk sahibi vatandaşlık” kavramıyla bağlantılı olarak bilgi, tutum ve becerilerin edinilmesiyle ilgili önemli bir derstir.²⁰⁴ Sosyal bilgiler dersinin genel ve özel amaçları arasında yer alan demokratik değerler, eğitim sistemimizin bu yöndeki genel amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunurken, aynı zamanda demokratik ilişkilerin geliştirilmesi için uygun ortamların oluşmasını da sağlar. Bireyin sosyal bilgiler dersi aracılığıyla kendisi ve başkalarının hak ve özgürlüklerini korumadaki bireysel sorumluluğunun bilincine varması; onun anayasal hakları ve demokratik idealleri savunmasına ve bu sayede de demokrasinin toplumda bir

²⁰³ <http://www.yayim.meb.gov.tr/dergiler/146sağlam.htm>

²⁰⁴ J. L. BARTH, A. DEMİRTAŞ; A.g.e., s.1.

yaşam şekline dönüşmesine yardımcı olacaktır.²⁰⁵ Ülkemizde ilköğretim programının yanı sıra yapısı itibarıyla sosyal bilgilerden de resmî vatandaşlık eğitime katkı yapması beklenmektedir. Çünkü ilköğretime başlayan bir çocuk, sosyal bilgiler programı sayesinde demokratik yönetim ve bu yönetimin işleyişini, ilkelerini ve değerlerini öğrenmeye başlar.²⁰⁶ Sosyal bilgiler dersini bu yönüyle demokrasi eğitiminin uygulama alanı olarak da kabul edebiliriz. Öğrencilerin bu derste kazanacağı tutum ve değerlerin düzeyi bize, demokrasinin geleceğiyle ilgili önemli ipuçları verebilir. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinin demokratik ortamlarda verilmesine dikkat edilmelidir.²⁰⁷

4.2. Demokratik Yaşamın Gelişmesi Açısından Eski ve Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programları

Günümüzde dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik alanlarda bir çok önemli gelişme ve değişimler yaşanmaktadır. Bu durum toplum yaşamını da yakından etkilemekte ve bir çok karmaşık problemin doğmasına yol açmaktadır. Yeni toplum düzeninde ortaya çıkan problemlerin çözülmesinde en temel görev, elbette ki eğitim sistemine düşmektedir. Toplum hayatında yaşanan bu değişme ve gelişmeler, günümüz çağdaş eğitim sisteminin eğitime ve bilgiye olan bakış açısını da değiştirmiştir. Artık bilginin zihinde depo edilmesinden çok, bilginin kullanılması ve bilgiye ulaşmanın yollarının öğretimi önem kazanmıştır.²⁰⁸ Sürekli değişen koşullar karşısında eğitim kurumlarının daha nitelikli ürün elde edebilmek için uyguladıkları öğretim programlarını sürekli gözden geçirmeleri, belirledikleri eksiklik ve aksaklıkları düzeltmeleri gerekmektedir.²⁰⁹

Günümüzün hızla değişen dünyasında, eğitim sistemleri ile bu sistemlerde yer alan dersler, ortaya çıkan yeni koşullarla uyum sağlayabilmek için kendilerini sürekli yenilemek zorundadırlar. Çağın değişen koşullarına uyum sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu yenilenme hareketlerinden sosyal bilgiler programları da payını almıştır. Çünkü sosyal bilgiler öğretim programları bireylerde siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda olumlu davranışlar geliştirmeyi ve değişen toplumsal koşullara

²⁰⁵ M. OTLUCA; A.g.m., s.56.

²⁰⁶ J. L. BARTH, A. DEMİRTAŞ; A.g.e., s.1.

²⁰⁷ <http://www.yayim.meb.gov.tr/dergiler/146> Sağlam.htm

²⁰⁸ O. SAMANCI, D. KILIÇ, S. ABAY; “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Yeni Öğretim Programında Yer Alan Kavramlar”, AÜ.KKEF Dergisi, Sayı:11, Erzurum, 2005, s.238.

²⁰⁹ A. TAZEBAY; A.g.e., s.125.

uyum sağlayabilmeyi amaçlamaktadır.²¹⁰ Bunun yanı sıra sosyal bilgiler programları değişen ülke ve dünya sorunlarını tanımlayan, anlayan ve çözmek için üzerinde çalışan insanları yetiştirme sorumluluğuna da sahiptir. Ayrıca sosyal bilgiler programı, etkili vatandaşlık eğitimini amaçlamakla demokratik-politik sürecin gelişmesine de önemli katkılar sağlamaktadır.

Bütün bu amaçların gerçekleştirilebilmesi sosyal bilgiler öğretim programlarının bu amaçlar doğrultusunda, çağın değişen koşullarına uygun bir biçimde yenilenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu yönüyle baktığımızda, ülkemizde Cumhuriyet döneminden günümüze kadar sosyal bilgiler öğretim programlarının pek çok yenilendiğini görürüz. Sosyal bilgiler öğretim programlarının ülkemizdeki gelişimleri şu şekilde olmuştur:

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde uygulanmış olan 1926, 1930, 1936 ve 1948 yılı öğretim programlarında tek disiplinli program desenine uygun olarak Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerine yer verilmiştir. Bu dersler daha sonra ilk kez 1962 yılında yayınlanan İlkokul Program Taslağı'nda, disiplinler arası bir yaklaşımla "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında birleştirilmiştir. "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersi ise 1968 yılında yayınlanan İlkokul Programı'nda "Sosyal Bilgiler" adını almıştır.²¹¹

1968 programının hazırlanmasında, o dönemde ilk olarak ABD'de ortaya çıkmış ve daha sonra bütün dünyaya yayılmış olan "Yeni Sosyal Bilgiler" adlı reform hareketinden önemli ölçüde etkilenilmiştir. 1968 programında izlerini gördüğümüz bu hareket; ülkemizde bu hareketi destekleyecek yeterli öğretim materyallerinin olmaması ve öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgi sahibi olmamaları gibi nedenlerden dolayı başarılı olamamıştır. Bu durum ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminde geleneksel yöntemlerin uzun bir süre daha uygulanmasına neden olmuştur.²¹² 1968 İlkokul Programında "Sosyal Bilgiler" adını almış olan bu dersin amaç ve hedeflerine 1990 yılında çevre ve trafik ile ilgili amaç ve hedefler de eklenmiştir.²¹³ 1968 programı, 1998 yılına dek uygulanmış; bu tarihte 4-7. sınıfları kapsayan yeni bir ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı yürürlüğe konulmuştur.

²¹⁰ O. SAMANCI, D. KILIÇ, S. ABAY; A.g.m., s.238.

²¹¹ C. ÖZTÜRK, D. DİLEK; A.g.e., s.83.

²¹² M. ERDEN; A.g.e., s.7.

²¹³ V. SÖNMEZ; A.g.e., s.44.

Ülkemizde daha önce yürürlüğe girmiş olan ilköğretim programlarında olduğu gibi 1998 programında da, en önemli temsilcisi John Dewey olan “İlerlemecilik” akımının etkisi görülmektedir. Bu akıma göre; okul, küçük bir demokratik toplumdur. Öğrenciler burada demokratik yaşam için gerekli bilgi, beceri ve tutumları öğrenirler. Ayrıca okulda öğrencilere işbirlikçi davranışlar ile kendi kendini disipline etme becerisi kazandıracak yaşantılar da düzenlenmelidir. Bu ilkelere göre hazırlanmış olan 1998 İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı eğitim ve öğretim yolu ile;

a. Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihsel, kültürel, siyasal... dünü, bugünü ve yarını ile ilgili değerlere karşı olumlu tutum geliştirmiş ve bu bağlamda dil, tarih, kültür ve yurt bilincine sahip;

b. Demokrasi ve insan hakları konularında duyarlı, bilinçli;

c. Yurttaşlık görev, sorumluluk ve haklarını bilen;

d. Bilgi, beceri ve iyi ahlâk sahibi;

e. Doğru ve mantıklı kararlar alabilen ve sosyal sorunlara çözüm getirebilen vatandaşlar yetiştirmeyi öngörmektedir.²¹⁴

Burada sözü edilen özellikler, demokratik toplum düzeninin oluşturulması ve devamlılığının sağlanabilmesi açısından oldukça önemlidirler. Ancak çağın hızla değişen koşullarına uyum sağlayabilmek ve değişimle birlikte ortaya çıkan yeni yeni ihtiyaçlara daha etkili cevap verebilmek gibi nedenlerden ötürü 1998 programı da 2004 yılında yenilenmiştir. Ülkemizde 2004-2005 öğretim yılında bazı pilot illerde uygulanmaya başlanan yeni sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirmesine geçmeden önce 1998 programını ele almakta fayda vardır.

4.2.1. Eski sosyal bilgiler öğretim programı (1998)

1998 yılı İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda haftada üçer ders saati olmak üzere, her sınıf için 36 haftada toplam 108 saatlik bir süre öngörülerek hazırlanmıştır.²¹⁵ Bu başlık altında 1998 Sosyal Bilgiler Programı’nı, program geliştirmenin temel öğelerine göre değerlendireceğiz.

a. Amaçlar

Programda Genel Amaçlar, vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden; toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri yönünden; çevreyi, yurdu, dünyayı

²¹⁴ C. ÖZTÜRK, D. DİLEK; A.g.e., s.84-85.

²¹⁵ İlköğretim Okulu Ders Programları, MEB, 2000, s.7.

tanıma yetenekleri yönünden ve ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirmek yönünden olmak üzere 4 ana başlık altında verilmiştir. Programda öğrenci davranışı yönünden ifade edilen amaçlar, birden fazla özellik taşımaktadır. Örneğin;

GENEL AMAÇLAR: Öğrenciler bu derste;

A. Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden;

1. Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk İnkılap ve İlkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, girişimci, iyi insan ve iyi vatandaş olarak yetişirler.²¹⁶

Programda dört boyutta ele alınan bu amaçlar, çağdaş eğitim biliminin özelliklerine genel olarak uymamaktadır. Amaçların aşamalı olarak yazılmaması, öğrenci düzeyine ve bir amaçta bulunması gereken özelliklere uygun olmaması, öğrenci davranışına yönelik olarak yazıldığı halde davranışa dönüşecek özelliklerle tam olarak donanık olmaması, Sosyal Bilgiler dersinin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor alanlarına uygun olmaması gibi nedenler yüzünden bu amaçların yeniden yazılmasının bir gereklilik olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin yukarıda yer verdiğimiz amaç 8 ayrı özelliği kapsamaktadır. Oysa bir amaç bir özelliği içerek şekilde yazılmalıdır. Ayrıca yukarıdaki amacın bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor öğrenme alanlarından hangisine girdiği ve bu alanların hangi alt düzey basamakları ile ilgili olduğu da belli değildir. Çünkü amaç ifadesinin içerisinde bu üç alana da girebilecek olan ifadeler bulunmaktadır. Oysa bir amaç, bir öğrenme alanı ile bu alana ait bir alt düzey basamağa girecek şekilde yazılmalıdır.²¹⁷ Bütün bu gibi özellikler demokratik yaşamın gelişmesi açısından büyük önem taşıyan amaçların öğretmenler tarafından gerçekleştirilmesini büyük ölçüde sınırlamaktadır ki, bu da demokratik toplum düzeninin oluşturulması ve devamlılığının sağlanması açısından olumsuz bir durumdur. Bu nedenden dolayı sosyal bilgiler dersinin amaçlarının “bir amaçta bulunması gereken özellikler” ile “eğitim biliminin ilkeleri”ne göre yeniden yazılması gerektiğini söyleyebiliriz.²¹⁸

4, 5, 6 ve 7. sınıflar için özel amaçlar, her ünite için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Ayrıca özel amaçlarda bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor öğrenme alanları da göz önüne alınarak ifadelerde bir bütünlük sağlanmak istenmiştir.

²¹⁶ A. TAZEBAY; A.g.e., s.139-140.

²¹⁷ V. SÖNMEZ; A.g.e., s.46.

²¹⁸ V. SÖNMEZ; A.g.e., s.46.

Özel amaçlarda sınıf düzeylerine uygun olarak her üç öğrenme alanına ait amaçlara yer verilmeye çalışılmıştır.²¹⁹ Buna örnek verecek olursak;

4. SINIF : ÖZEL AMAÇLAR

ÜNİTE 1 : AİLE, OKUL VE TOPLUM HAYATI

1. “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi (Bilişsel Alan)

2. Ailede demokratik hayatın oluşturulmasının önemini kavrayabilme (Bilişsel Alan)

3. Toplumda demokratik hayatın gereklerine uymaya istekli oluş (Duyuşsal Alan)²²⁰

Demokratik yaşamla ilgili özel amaçların bulunduğu bu üniteye psiko-motor öğrenme alanıyla ilgili herhangi bir amaca yer verilmemiştir.

b. İçerik

Programda 4, 5, 6 ve 7. sınıf ünite dağılımlarını gösteren tablo oluşturulduktan sonra ünitelerde yer alan konular, ana ve alt başlıklar şeklinde düzenlenmiştir.²²¹ Sosyal bilgiler dersinin 4, 5, 6 ve 7. sınıf ünite dağılımları tablo 4.1.’deki gibidir.

²¹⁹ A. TAZEBAY; A.g.e., s.140.

²²⁰ Mehmet VURAL; İlköğretim Okulu Programı, Yakutiye Y., Erzurum, 2000, s.190.

²²¹ A. TAZEBAY; A.g.e., s.140.

Tablo 4.1. Eski İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4, 5, 6 Ve 7. Sınıf Ünite Dağılımları

4. SINIF ÜNİTELERİNİN DAĞILIMI			
Üniteler	Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati Sayısı	Oran (%)
1. Aile, Okul ve Toplum Hayatı	32	27	25
2. Yakın Çevremiz	16	15	14
3. İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım	32	39	36
4. Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu	16	27	25
TOPLAM	96	108	100
5. SINIF ÜNİTELERİNİN DAĞILIMI			
Üniteler	Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati Sayısı	Oran (%)
1. Vatan ve Millet	7	12	11
2. Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?	12	39	36
3. Güzel Yurdumuz Türkiye	31	36	33
4. İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler	12	21	20
TOPLAM	62	108	100
6. SINIF ÜNİTELERİNİN DAĞILIMI			
Üniteler	Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati Sayısı	Oran (%)
1. Demokratik Hayat	23	18	17
2. Coğrafya ve Dünyamız	18	18	17
3. Türkiye Tarihi	14	18	17
4. Moğollar ve Diğer Türk Devletleri	6	12	11
5. Türkiyemiz	32	21	19
6. Osmanlı Devletinin Kuruluşu	14	21	19
TOPLAM	104	108	100
7. SINIF ÜNİTELERİNİN DAĞILIMI			
Üniteler	Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati Sayısı	Oran (%)
1. Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	25	24	22
2. İstanbul'un Fethi ve Sonrası	11	18	18
3. Avrupa'da Yenilikler	5	9	8
4. 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti	8	12	11
5. 19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti	10	12	11
6. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı	4	9	8
7. Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası	23	24	22
TOPLAM	86	108	100

KAYNAK: Mehmet VURAL, İlköğretim Okulu Programı, Erzurum, 2000.

Bu tablodan yola çıkarak programda, demokratik yaşamın gelişmesine hizmet edecek ünitelere yeterince yer verilmediğini söyleyebiliriz. Yine tabloda da görüldüğü gibi 1998 programındaki üniteler arasında tam bir bağlantı bulunmamaktadır. Üniteler arasındaki bu ilgisizliğin yanı sıra, aynı ünite içerisinde yer alan konular arasında da anlam ve ilgi yönünden çelişki ve kopukluklar bulunmaktadır. Örneğin 6. sınıf programında yer alan “Demokratik Hayat” ünitesinde “Akraba Evliliklerinin Sakıncaları” konusuna yer verilmesi diğer konular ile çelişkili ve ilgisiz bir durum oluşturmuştur. Halbuki sosyal bilgilerde aynı mekanla ilgili tarihî, coğrafî, beşerî, ekonomik, kültürel, askerî vb. olay ve olguların birbiriyle bağlantılı ve bir bütünlük gösterecek şekilde düzenlenmesi ve işlenmesi gerekmektedir.²²²

Programda yer alan ünitelerin konularının sıralanışına örnek verecek olursak;

6. SINIF: KONULAR

ÜNİTE 1: DEMOKRATİK HAYAT

A. Demokrasi ve Demokrasinin Türk Toplumuna İçin Önemi

B. Demokrasinin Temel İlkeleri

1. Milli Egemenlik 2. Hürriyet ve Eşitlik 3. Siyasi Partiler

C. Demokrasinin Korunmasında Bireylere Düşen Görevler

Ç. Demokraside Kamuoyu ve Basının Önemi²²³ (Demokratik Hayat, ünitesindeki konuların sıralanışına, ünitenin içeriğini değerlendirdiğimiz başlık altında ayrıntılı olarak yer vereceğiz.)²²⁴

c. Eğitim Durumları

1998 yılında hazırlanmış olan bir öğretim programında eğitim durumlarının başlı başına bir bölüm olarak yer almaması önemli bir eksikliktir. Programda yalnızca “Programın Uygulanmasıyla İlgili Açıklamalar” bölümünde çok genel eğitim ilke, yöntem ve tekniklerine yer verilmiştir. Oysa ünitelere ilişkin örnek eğitim durumlarının verilmesi, öğretmenlere yol gösterici olmak bakımından son derece önemlidir.²²⁵ Programda eğitim durumlarıyla ilgili olarak yer alan genel ifadelerle örnek verecek olursak;

²²² L. KÜÇÜKAHMET; A.g.e., s.1.

²²³ M. VURAL; A.g.e., s.199.

²²⁴ A. TAZEBAY; A.g.e., s.140.

²²⁵ İlköğretim Okulu Ders Programları, MEB, İstanbul, 2000, s.7.

- “Öğrencilere, vatandaşlık hak ve görevleri ile sorumlulukları kavratılır, yasalara uyma alışkanlığı kazandırılır.” şeklindeki bir açıklamada bu özelliklerin nasıl kazandırılacağıyla ilgili ilave açıklama veya örneklerle yer verilmemiştir.

-“Konuların işlenişinde yalnız ders kitapları ile yetinilmez, öğrencinin seviyesine uygun çeşitli kaynaklardan da yararlanır.” Bu açıklamada geçen çeşitli kaynakların ne olduğu hakkında da herhangi bir örnek verilmemiştir.

“Konuların işlenişinde kavramlar, ilgili olduğu konu ile birlikte verilir.” Şeklindeki bir açıklama da aklımıza hemen “Nasıl?” sorusunu getirir. Çünkü öğretmenler işte bu soruya cevap bulma konusunda zorlanmaktadırlar. Bu nedenle programın uygulanmasıyla ilgili verilen açıklamaların örneklerle zenginleştirilmesinin kaçınılmaz bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

ç. Ölçme ve Değerlendirme

1998 yılında yayınlanmış olan bir öğretim programı olmasına karşın, bu programda da “ölçme ve değerlendirme” ögesi ihmal edilmiştir. Bu öğeye yalnızca “Programın Uygulanmasıyla İlgili Açıklamalar” bölümünde değinilmiştir. “Programın Uygulanmasıyla İlgili Açıklamalar” bölümünde;

-“Öğrencilerin davranışlarındaki gelişmeler ve edindikleri alışkanlıklar gözlenir, kazandıkları bilgiler çeşitli teknik ve ölçme araçları ile ölçülüp değerlendirilir” şeklinde bir ifade bulunmaktadır ki, bu ifade son derece yetersiz ve kullanışsız bir ifadedir.²²⁶ Programın “ölçme ve değerlendirme” öğesindeki bu belirsizlikler, öğrencilerin programda belirtilen demokratik kişilik özelliklerini ne ölçüde kazandıklarının belirlenmesinde de yetersiz kalınmasına yol açacaktır. Bu nedenle programda, “ölçme ve değerlendirme” öğesine daha geniş bir şekilde yer verilmesi gereklidir.

Bu programda ayrıca Eylül 1999 tarih ve 2504 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yer alan “Atatürkçülükle ilgili konular” bütün yönleriyle (açıklalar, hedefler ve davranışlar) 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programı için de aynen geçerli sayılmıştır.²²⁷

Buraya kadar yaptığımız inceleme ve değerlendirmelerden elde ettiğimiz sonuç; 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın, program geliştirme öğelerini tam anlamıyla dikkate alınmayarak hazırlanmış olduğudur. Ayrıca programın demokratik yaşamın gelişimine hizmet etmek bakımından da oldukça yetersiz olduğunu söyleyebiliriz.

²²⁶ A. TAZEBAY; A.g.e., s.140-141.

²²⁷ İlköğretim Okulu Ders Programları, MEB, İstanbul, 2000, s.10.

4.2.2. Yeni sosyal bilgiler öğretim programı (2004)

Günümüz dünyasında bireysel, toplumsal, ekonomik vb. gibi alanlarda yaşanan hızlı değişim ve gelişimlerden eğitim sistemleri ve doğal olarak öğretim programlarının da payını aldığını daha önce belirtmiştik. Bugün artık, yaşanan değişim ve gelişimleri eğitim sistemlerine ve programlarına yansıtmak bir zorunluluk halini almıştır.²²⁸ Bu değişim ve gelişmeler sosyal bilgiler öğretim programlarında da değişiklikler yapmayı zorunlu kılmıştır. Çünkü toplumsal değişmelere ayak uydurabilecek bireylerin yetiştirilebilmesi ancak çağın şartlarına uygun bilimsel bilgiler ışığında hazırlanmış programlar sayesinde gerçekleştirilebilir.²²⁹

Çağımızda bilgiyi üretebilen ve kullanabilen toplumların ve ülkelerin üstünlüğü açık bir şekilde ortadadır. İşte bu nedenle ülkemizde bugün, öğretim programlarının öğrencilerin bilgiye ulaşma yollarını öğrenmelerine, sorun çözme ve karar verme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacak şekilde yeniden düzenlenmesine duyulan ihtiyaç sıkça dile getirilmektedir. Bu amaçla hazırlanmış olan yeni sosyal bilgiler öğretim programı, çağımızda yaşanan bütün bu gelişmelerin yanı sıra, mevcut programların değerlendirmelerine ilişkin sonuçları ve ihtiyaç analizlerini de dikkate alarak hazırlanmıştır. Günümüzün sürekli değişen koşullarıyla birlikte toplum hayatında ortaya çıkan yeni yeni ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla öğretim programlarında da yeni ve farklı yaklaşımlar benimsenmeye başlanmıştır. Bu yönüyle yeni sosyal bilgiler programı da artık, tümüyle davranışçı olan yaklaşımlar yerine; bilginin taşıdığı değeri ve bireyin var olan deneyimlerini dikkate alarak, onun yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmesini destekleyici ve geliştirici bir yaklaşım doğrultusunda gelişim göstermektedir. Bu yaklaşımla sosyal bilgiler programı, öğrenci merkezli dolayısıyla etkinlik merkezli, bilgi ve becerileri dengeleyen, öğrencilerin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine olanak sağlayan yeni bir anlayışı hayata geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu yeni anlayış doğrultusunda sosyal bilgiler programı;

1. Her öğrencinin birey olarak kendine özgü olduğunu kabul eder.

2. Öğrencilerin gelecekteki yaşamlarına ışık tutarak, bireylerden beklenen niteliklerin geliştirilmesine duyarlılık gösterir.

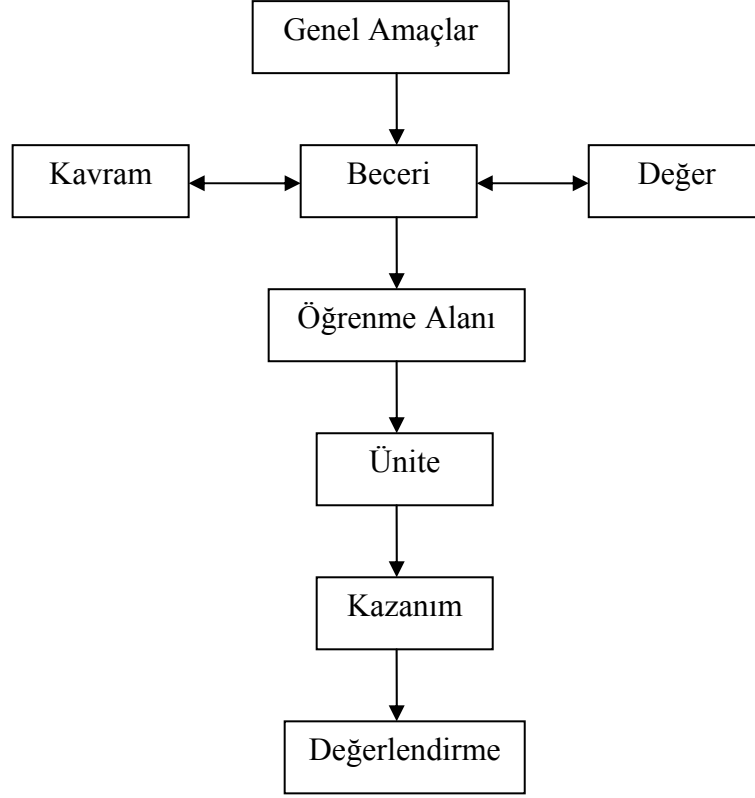
²²⁸ İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (4-5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005, s.50.

²²⁹ O. SAMANCI, D. KILIÇ, S. ABAY; A.g.m., s.238.

3. Bilgi, kavram, değer ve becerilerin gelişmesini sağlayarak, öğrenmeyi öğrenmenin gerçekleşmesini ön planda tutar.
 4. Öğrencileri düşünmeye, soru sormaya ve görüş alışverişi yapmaya özendirir.
 5. Millî kimliği merkeze alarak, evrensel değerlerin benimsenmesine önem verir.
 6. Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser.
 7. Her öğrenciye ulaşabilmek için öğrenme-öğretme yöntem ve tekniklerindeki çeşitliliği dikkate alır.
 8. Periyodik olarak, öğrenci çalışma dosyalarına bakılarak öğrenme ve öğretme süreçlerinin akışı içerisinde değerlendirmeye olanak sağlar.²³⁰
- Yeni sosyal bilgiler öğretim programını oluşturan temel öğeler aşağıdaki şekilde görüldüğü gibidir;

²³⁰ İlköğretim... (4-5. Sınıflar); MEB, Ankara, 2005, s.50-51.

Şekil 4.1. Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Temel Öğeleri

KAYNAK: <http://www.ttkb.meb.gov.tr>

Şimdi bu temel öğelere göre yeni sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirmesine geçelim.

a. Amaçlar

Sosyal bilgiler öğretim programında demokratik yaşamla ilgili olarak yer alan genel amaçlar şunlardır: Öğrenciler bu derste;

1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin, ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.
2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.
3. Laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.
5. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde kullanır, düzenler ve geliştirir.

6. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.

7. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, Sosyal Bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.

8. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.

9. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkisini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.

10. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.²³¹

Programın genel amaçlarından her birinin demokratik toplum düzeninin belli bir yönüne odaklandığını ve yine her bir amacın kendi içinde bir bütünlük arz edecek şekilde verildiğini görmekteyiz. Yeni programda da bazı amaçların, eski programda olduğu gibi birden fazla özelliği içerdiğini görmekteyiz. Bu durum, amaçlarda belirtilen özelliklerin hepsinin öğrencilere tam anlamıyla kazandırılmasında bazı sorunlara yol açabileceği için oldukça önemlidir.

b. Kavram, Beceri ve Değerler

Yeni programın bu amaçlarının tam olarak gerçekleştirilmesinde, sosyal bilgiler dersinde geçen çeşitli kavramların öğretiminin oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü kavramlar, ilköğretim düzeyindeki çocukların uzun süreli belleğindeki temel bilişsel yapıların oluşmasına ve bilgilerin anlamlı bir şekilde öğrenilmesine yardımcı olur. Kavramlar bakımından yeni ilköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler programını ele alacak olursak; programda, bir çok yeni ünite, kavram ve konulara yer verilirken, eski programda yer alan bir çok kavram değiştirilmiş ve kavramların sayısında önemli oranda bir azaltma gerçekleştirilmiştir. Programda yer alan kavramlara örnek olarak İlköğretim 4. sınıf yeni sosyal bilgiler programında yer alan ünitelerdeki kavramları verebiliriz. Bunun için aşağıdaki Tablo 4.2.'yi inceleyiniz.

²³¹ <http://www.ttkb.meb.gov.tr> (Yeni Öğretim Programları)

Tablo 4.2. Yeni İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Ünite ve Kavramlar

ÜNİTELER	ÜNİTELERDE YER ALAN KAVRAMLAR
1. Herkesin Bir Kimliği Var	Bireysel farklılık, duygu, düşünce, günlük, kimlik Nüfus cüzdanı, soy ağacı, hoşgörü
2. Geçmişimi Öğreniyorum	Milli kültür, Milli mücadele, cumhuriyet, anıt, tarihî eser , kitabe, aile birliği, vatanseverlik
3. Yaşadığımız Yer	Yön, Pusula, Kroki, harita, ölçek, coğrafi bölge, şehir, köy, ilçe, semt, doğal afet, çığ, deprem, sel, heyelan
4. Üretimden Tüketime	İstek, ihtiyaç, tüketici, üretici, üretim, dağıtım, tüketim, bütçe, ham madde, ihracat, ithalat, bilinçli tüketici, pazar
5. İyi ki Var	Teknolojik ürün, internet, bilgisayar, faks, bilim, teknik.
6. Hep Birlikte	Örgüt, resmî kurum, Sosyal güvence, dayanışma, hoşgörü, Yardımlaşma
7. İnsanlar ve Yönetim	Yerel yönetim, vali, kaymakam, muhtar, kamuoyu, millet, Milli Egemenlik, kamu hizmeti, oy, seçim
8. Uzaktaki Arkadaşım	Toplum, harita, atlas, kıta

KAYNAK: O. Samancı, D. Kılıç, S. Abay; 2005, s.241.

İlköğretim 4. sınıf programını incelediğimizde, programda yer alan “Herkesin Bir Kimliği Var” adlı ünite bireysel farklılık, duygu, düşünce, günlük, kimlik, nüfus cüzdanı, soy ağacı gibi yeni kavramların yer aldığını görürüz. Programda bu kavramların çeşitli sınıf içi etkinliklerle öğrencilere kazandırılmaya çalışılması ile öğrencilerde bireysel farklılıkları tanıyıp kabul etme, duygu ve düşüncelerini ifade edebilme, kimlik belgesindeki bilgileri anlamlandırma ve yaşama ait bazı olayları kronolojik sıraya koyabilme gibi becerilerin yerleşmesi amaçlanmaktadır.

Eski program ile yeni programı kavramlar açısından ele aldığımızda, her iki programda da ünitelerde yer alan bazı kavramların aynı olduğunu görürüz. Yeni programda eski programla benzer olarak yer alan kavramlar Tablo 4.3.de görüldüğü gibidir.

Tablo 4.3. İlköğretim 4. Sınıf Eski ve Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Yer Alan Benzer Kavramlar

ESKİ PROGRAM (1998)		YENİ PROGRAM (2004)	
ÜNİTE ADI	KAVRAMLAR	ÜNİTE ADI	KAVRAMLAR
YAKIN ÇEVREMİZ	Sokak, cadde, mahalle, semt, köy, adres, yön, pusula, kroki, plan, ölçek	YAŞADIĞIMIZ YER	Yön, pusula, kroki, harita, ölçek, bölge, köy, semt, şehir (kent), ilçe, doğal afet, çığ, deprem, sel, heyelan, erozyon
İLİMİZ VE BÖLGEMİZİ TANIYALIM	Harita, atlas, yön, dağ, ova, plato, koy, körfez, ada, boğaz, burun, yarımada, tepe, çay, dere, akarsu, göl, deniz, bölge, bozkır, orman, maki, nüfus, tarım, ticaret, sanayi, el sanatları		

KAYNAK: O. Samancı, D. Kılıç, S. Abay, 2005, s.244.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 4. sınıf eski ve yeni sosyal bilgiler öğretim programlarında, ünite adlarının değişmesine rağmen benzer kavramlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra eski programda yer alan bir çok kavrama, yeni programda yer verilmediğini de görmekteyiz. Çünkü öğrenci merkezli bir eğitimi hedefleyen yeni sosyal bilgiler programında, bu hedef doğrultusunda öğrencilere kazandırılacak kavram sayısı azaltılarak bunun yerine öğrenci etkinlikleri öne çıkarılmıştır. Ayrıca programda kavram öğretimi ile ilgili olarak kavram ağları, kavram haritaları ve anlam çözümleme tabloları gibi yaklaşımlar da ön plana çıkarılmıştır.²³² Sonuç olarak sosyal bilgiler dersinde geçen kavram ve olguların bütüncül bir anlayışla verilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü insan kavram ve olguları bir bütünlük içerisinde verildiğinde daha kolay öğrenir. Bu nedenle ilköğretimde çocuk toplumsallaştırılırken, her bilim dalıyla ilgili ilke ve genellemeler ayrı bir ders olarak değil, ortak noktaları birleştirilip, bütüncül bir yaklaşımla sunulmalıdır.²³³

²³² O. SAMANCI, D. KILIÇ, S. ABAY; A.g.m., s.239-240-241-244.

²³³ V. SÖNMEZ; A.g.e., s.3.

Yeni sosyal bilgiler öğretim programında öğrencilere kazandırılmak üzere şu becerilere yer verilmiştir:

- Eleştirel düşünme
- Karar verme
- Yaratıcı düşünme
- Bilgi teknolojilerini kullanma
- İletişim ve empati
- Girişimcilik
- Araştırma
- Türkçe'yi doğru, etkili ve güzel kullanma²³⁴
- Problem çözme

Programda bu dokuz temel becerinin yanı sıra, öğrencilerin zamanı ve kronolojiyi algılama, mekanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama ve sosyal katılımı gibi sosyal becerilere de yer verilmiştir.²³⁵ Yeni programda yer alan becerilerin, demokratik yaşamın gelişmesine olumlu katkı sağlamak bakımından öğrencilerin kazanması gereken beceriler olduğunu görmekteyiz. Yukarıda da görüldüğü gibi öğrencilere kazandırılmak istenen beceriler, onların demokratik kişilik özellikleriyle donanık olarak yetişmelerine olumlu katkı yapacak niteliktedirler.

Yeni Sosyal Bilgiler öğretim programında öğrencilere kazandırılmak üzere belirlenmiş olan değerler ise şunlardır:

- Âdil olma
- Dürüstlük
- Sağlıklı olmaya önem verme
- Bağımsızlık
- Estetik
- Aile birliğine önem verme
- Bilimsellik
- Saygı
- Sorumluluk
- Çalışkanlık
- Sevgi
- Temizlik
- Dayanışma
- Hoşgörü
- Vatanseverlik
- Duyarlılık
- Misafirperverlik
- Yardımseverlik²³⁶

Bilindiği gibi değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik işleyiş ve devamını sağlamak için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlâkî ilke ya da inançlardır. Programın uygulanmasıyla ilgili açıklamalar bölümünde, değerlerin bir örnek olaydan ya da öyküden hareketle açıklanıp, ahlâkî muhakeme ile birlikte analizleri yapılarak verilmesi gerektiği belirtilmiştir.²³⁷ Değerlerin bu metotla verilmesi öğrencilerin onları kazanmalarını kolaylaştıracaktır. Yukarıda verilen değerlere baktığımız zaman, bu

²³⁴ <http://www.ttkb.meb.gov.tr> (Yeni Öğretim Programları)

²³⁵ İlköğretim (4-5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005, s.6.

²³⁶ <http://www.ttkb.meb.gov.tr> (Yeni Öğretim Programları)

²³⁷ İlköğretim (4-5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005, s.4-5.

değerlerin büyük çoğunluğunun demokratik bir toplum düzeni oluşturabilmek ve devamlılığını sağlayabilmek adına bireylere kazandırılması gerekli olan değerler olduğunu görürüz. Öğrencilere bu değerleri kazandırmak adına sosyal bilgiler dersinin ilköğretimin 4 ve 5. sınıflarından itibaren verilmesi oldukça doğru bir davranıştır. 4 ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersi ile öğrencilere kazandırılmak istenen beceri ve değerler Tablo 4.4.'de görüldüğü gibidir.

Tablo 4.4. Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4, 5. Sınıf Beceri ve Değerleri

4. SINIF BECERİ VE DEĞERLERİ		
Öğrenme Alanı	Doğrudan Verilecek Beceri	Doğrudan Verilecek Değer
1. Birey ve Toplum	Kanıt Tanıma Ve Kullanma	Duygu Ve Düşüncelere Saygı
2. Kültür ve Miras	Bilgiyi Kullanabilir Biçimlerde Planlama Ve Yazma	Türk Büyüklerine Saygı, Aile Birliğine Önem Verme
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Mekanı Algılama	Doğa Sevgisi
4. Üretim, Tüketim ve Dağıtım	Tablo, Diyagram Ve Grafik Oluşturma	Temizlik Ve Sağlıklı Olmaya Önem Verme
5. Bilim, Teknoloji ve Toplum	Karşılaştırma Yapma	Bilimsellik
6. Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Sebeup-Sonuç İlişkisini Belirleme	Yardımseverlik
7. Güç, Yönetim ve Toplum	Karar Verme	Bağımsızlık
8. Küresel Bağlantılar	Kütüphane Ve Referans Kaynakları	Misafirperverlik
5. SINIF BECERİ VE DEĞERLERİ		
Öğrenme Alanı	Doğrudan Verilecek Beceri	Doğrudan Verilecek Değer
1. Birey ve Toplum	Yazılı Anlatım	Sorumluluk
2. Kültür ve Miras	Görsel Kanıt Kullanma (Nesne, Minyatür, Fotoğraf)	Estetik
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Gözlem	Doğal Çevreye Duyarlılık
4. Üretim, Tüketim ve Dağıtım	Basit İstatistik Verilerini Yorumlama	Çalışkanlık
5. Bilim, Teknoloji ve Toplum	Kütüphane ve Referans Kaynakları	Akademik Dürüstlük
6. Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Sosyal Katılım	Dayanışma
7. Güç, Yönetim ve Toplum	Basılı ve Görsel Kaynakları (Gazete, Televizyon v.b.) Kullanma (5N1K Formülü)	Adil Olma, Bayrağa ve İstiklal Marşına Saygı
8. Küresel Bağlantılar	Olgu ve Düşünceleri Ayırt Etme	Tarihsel Mirasa Duyarlılık

KAYNAK: İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, MEB, 2005.

c. Öğrenme Alanı ve Üniteler

Yeni sosyal bilgiler öğretim programında yer alan öğrenme alanı ile üniteleri birlikte ele alacak olursak;

Öğrenme alanı, birbiriyle ilişkili beceri, tema, kavram ve değerlerin bir bütün olarak görüldüğü, öğrenmeyi organize eden yapıya denir. sosyal bilgiler dersi, programda dokuz öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır. Bu öğrenme alanları;

1. Birey ve Toplum
2. Kültür ve Miras
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler
4. Üretim, Dağıtım ve Tüketim
5. Zaman, Süreklilik ve Değişim
6. Bilim, Teknoloji ve Toplum
7. Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler
8. Güç, Yönetim ve Toplum
9. Küresel Bağlantılar

Program için belirlenen bu öğrenme alanları bir ya da birden fazla akademik disiplini içerebilmektedir. Örneğin, “Birey ve Toplum” öğrenme alanı, Psikoloji ve Vatandaşlık Bilgisini içermektedir.²³⁸ Programda yer verilen öğrenme alanları öğrencilerin günlük yaşamlarında sıkça karşılaştıkları konulardan oluşmaktadır. Bu durum onların konulara olan ilgilerini ve dikkatlerini çekmede öğretmenlerin işini oldukça kolaylaştıracaktır.

Yeni sosyal bilgiler öğretim programında üniteler arası ilişkilendirme, dersler arası ilişkilendirme ve ara disiplinlerle ilişkilendirme şeklinde üç türlü ilişkilendirmeye yer verilmektedir.²³⁹ Programda yer alan ünitelerde Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Siyaset Bilimi ve Hukuk gibi sosyal bilimlerle insan hakları ve vatandaşlık bilgisi konuları çok yönlü ve bütüncül bir anlayışla ele alınmıştır.²⁴⁰ Bu özellik, programda sosyal bilgilerin disiplinler arası olma özelliğine dikkat edildiğini göstermektedir. İçeriğin bu yaklaşımla sunulması, öğrencileri ezbere dayalı geleneksel öğretim uygulamalarından kurtaracağı için oldukça önemlidir.²⁴¹

Yeni programa genel olarak bakacak olursak; programın üniteleri, öğrenme alanları, temel beceri, değer ve kazanımları ile demokratik yaşamın gelişmesine hizmet edecek nitelikte hazırlandığını söyleyebiliriz. Programda yer alan ünitelerin dağılımları ile demokratik yaşamın gelişmesiyle ilgili olması yönüyle seçtiğiniz ünitelerin dağılımları ve içerikleri Tablo 4.5. ve Tablo 4.6.’daki gibidir.

²³⁸ İlköğretim (4-5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005, s.95.

²³⁹ O. SAMANCI, D. KILIÇ, S. ABAY; A.g.m., s.250.

²⁴⁰ <http://www.ttkb.meb.gov.tr> (Yeni Öğretim Programları)

²⁴¹ O. SAMANCI, D. KILIÇ, S. ABAY; A.g.m., s.250.

Tablo 4.5. Yeni Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Ünite Dağılımları

4. SINIF PROGRAMI				
Öğrenme Alanı	Üniteler	Kazanım Sayıları	Oranı (%)	Süre/Ders Saati
1. Birey ve Toplum	Kendimi Tanıyorum	6	11	12
2. Kültür ve Miras	Geçmişimi Öğreniyorum	6	14	15
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yaşadığımız Yer	8	14	15
4. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Üretimden Tüketime	7	14	15
5. Bilim, Teknoloji ve Toplum	İyi ki Var	6	11	12
6. Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Hep Birlikte	5	11	12
7. Güç, Yönetim ve Toplum	İnsanlar ve Yönetim	4	14	15
8. Küresel Bağlantılar	Uzaktaki Arkadaşlarım	4	11	12
TOPLAM		46	100	108
5. SINIF PROGRAMI				
Öğrenme Alanı	Üniteler	Kazanım Sayıları	Oranı (%)	Süre/Ders Saati
1. Birey ve Toplum	Haklarımı Öğreniyorum	4	11	12
2. Kültür ve Miras	Adım Adım Türkiye	6	14	15
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bölgemizi Tanıyalım	8	14	15
4. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ürettiklerimiz	7	14	15
5. Bilim, Teknoloji ve Toplum	Gerçekleşen Düşler	6	11	12
6. Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Toplum İçin Çalışanlar	5	11	12
7. Güç, Yönetim ve Toplum	Bir Ülke Bir Bayrak	5	14	15
8. Küresel Bağlantılar	Hepimizin Dünyası	6	11	12
TOPLAM		47	100	108
6. SINIF PROGRAMI				
Öğrenme Alanı	Üniteler	Kazanım Sayıları	Oranı (%)	Süre/Ders Saati
1. Birey ve Toplum	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	7	14	15
2. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yeryüzünde Yaşam	5	14	15
3. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ülkemizin Kaynakları	7	17	18
4. Küresel Bağlantılar	Ülkemiz ve Dünya	5	11	12
5. Kültür ve Miras	İpek Yolunda Türkler	8	20	21
6. Güç, Yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	5	14	15
7. Bilim, Teknoloji ve Toplum	Elektronik Yüzyıl	5	10	12
TOPLAM		42	100	108
7. SINIF PROGRAMI				
Öğrenme Alanı	Üniteler	Kazanım Sayıları	Oranı (%)	Süre/Ders Saati
1. Birey ve Toplum	İletişim ve İnsan İlişkileri	6	8	9
2. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Ülkemizde Nüfus	5	11	12
3. Kültür ve Miras	Türk Tarihinde Yolculuk	8	23	24
4. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Ekonomi ve Sosyal Hayat	5	14	15
5. Bilim, Teknoloji ve Toplum	Zaman İçinde Bilim	5	11	12
6. Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Bir Arada Olmak İçin	5	8	9
7. Güç, Yönetim ve Toplum	Yaşayan Demokrasi	5	11	12
8. Küresel Bağlantılar	Ülkeler Arası Bağlantılar	6	14	15
TOPLAM		45	100	108

KAYNAK: İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (4, 5. Sınıf), MEB, 2005; <http://ttkb.meb.gov.tr> (6, 7. Sınıf)

Tablo 4.6. Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Ünite İçerikleri

4. SINIF PROGRAMI				
Üniteler	Öğrenme Alanı	Etkinlik Adı	Temel Beceri ve Değerler	Kazanımlar
Herkesin Bir Kimliği Var	Birey ve kimlik	“Farklı ve Özel” “Duygularım ve Düşüncelerim”	“Kanıt Tanıma Kullanma” “Duygu ve Düşüncelere Saygı, Hoşgörü”	1. Bireysel farklılıkları tanır. 2. Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.
Hep Birlikte	Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler			
5. SINIF PROGRAMI				
Üniteler	Öğrenme Alanı	Etkinlik Adı	Temel Beceri ve Değerler	Kazanımlar
Haklarımı Öğreniyorum	Birey ve kimlik	“Sorumluluk”	“Yazılı Anlatım” “Sorumluluk”	1. Bulunduğu çeşitli grup ve kurumlar için yerini belirler. 2. Çocuk olarak haklarını fark eder.
Toplum İçin Çalışanlar	Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	“Bilinçlendirme Kampanyası”	“Sosyal Katılım” “Dayanışma”	1. Kurumların insan yaşamındaki yeri konusunda görüş oluşturur.
6. SINIF PROGRAMI				
Üniteler	Öğrenme Alanı	Etkinlik Adı	Temel Beceri ve Değerler	Kazanımlar
Demokrasinin Serüveni	Güç, Yönetim ve Toplum	“Demokrasinin Tarihçesi”	“Sosyal Katılım” “Gözlem” “Karar Verme” “Eleştirel Düşünme”	1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
		“Bırakın Konuşayım”	“İletim ve Empati” “Problem Çözme”	1. Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur.
7. SINIF PROGRAMI				
Üniteler	Öğrenme Alanı	Etkinlik Adı	Temel Beceri ve Değerler	Kazanımlar
Yaşayan Demokrasi	Güç, Yönetim ve Toplum	“Yasalar Gerekli mi?”	“Karar Verme” “Adil Olma”	1. T.C. Devleti’nin yönetim yapısını yasama, yürütme, yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.
Ülkeler Arası Köprüler	Küresel Bağlantılar	“Uluslar arası Kuruluşlar”	“Kalıp Yargıları Fark Etme” “Barış”	1. Küresel sorunların çözümünün yaşama geçirilmesinde vatandaş olarak sorumluluğunu fark eder.

KAYNAK: <http://zambak.com.tr> (4-5. Sınıflar), <http://ttkb.meb.gov.tr> (6-7.

Sınıflar)

ç. Eğitim Durumları ve Ölçme-Değerlendirme

Yeni sosyal bilgiler öğretim programında eğitim durumları (öğrenme-öğretme süreçleri) ile ölçme ve değerlendirme öğelerine daha geniş bir şekilde yer verilmesi önemli bir gelişmedir.

Yaşam boyu öğrenen, edindiği bilgi ve beceriyi yaşama geçiren bireylerin yetiştirilmesinde öğretim yöntem ve tekniklerinin öneli bir yeri bulunmaktadır. Çağın gerektirdiği donanımlara uygun olarak belirlenen hedeflere, yalnızca geleneksel yöntemlerle ulaşabilmek mümkün değildir. Bu nedenle öğrenme süreçlerinde öğrencilerin düşünmelerini, araştırmalarını, sorun çözmelerini ve edindikleri bilgi ve beceriyi yeniden yapılandırıp yaşama geçirmelerine olanak sağlayan yöntem ve teknikler de işe koşulmalıdır.

Günümüzde öğretmen merkezli sınıflardan öğrencinin etkin olduğu öğrenci merkezli sınıflara doğru geçişle birlikte öğretmenin öğrenme-öğretme süreçlerindeki rolünde de önemli değişiklikler olmuştur. Ancak öğrenme ortamının öğrenci merkezli olarak düzenlenmesi öğretmenin sınıf içerisindeki sorumluluklarının bittiği anlamına gelmemelidir. Öğrenci merkezli bir eğitimde öğretmenin rolünün, önceki geleneksel rolünden farkı, kendi kararlarını uygulamak yerine öğrencilere yol göstermek, önerilerde bulunmak, gerekli durumlarda açıklama yapmak, fikir vermek ve onlara rehber olmaktır.²⁴² Görüldüğü gibi yeni program, bireylerde demokratik yaşamın oluşumu ve devamlılığı açısından oldukça önemli olan katılımcı kişilik özelliklerinin geliştirilmesi amacıyla öğrenci merkezli bir uygulama modeli üzerinde yapılandırılmıştır. Ancak ülkemizde öğrenci merkezli bir uygulama modeli üzerinde yapılandırılmıştır. Ancak ülkemizde öğrenci merkezli bir eğitim modelinin uygulanabilmesi için gerekli olan altyapı, bina, fizikî ve teknolojik donanımın tam olarak hazırlanamamış olması önemli bir eksikliktir. Bu eksiklikler giderilemediği takdirde öğrenci merkezli eğitim toplumsal katmanlar açısından yalnızca daha iyi konumdaki orta ve üst sınıfın çıkarlarına hizmet etmekle sınırlı kalmış olacaktır.

Yeni sosyal bilgiler öğretim programı öğretim sürecinde modern araştırma yöntemlerini esas almaktadır. Örneğin, programda belirtilen araştırma aşamaları (soru-gözlem-tahmin-veri toplama-verileri kaydetme-verileri düzenleme-verileri açıklama-

²⁴² İlköğretim (4-5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005, s.99.

araştırma sonuçlarını sunma) modern metodolojinin araştırma basamaklarındandır.²⁴³ Programın uygulaması sürecinde gerekli beceri, bilgi ve kavramları öğrencilere kazandırmada işe koşulmak üzere belirlenen uygulamalardan bazıları ise şunlardır: Örnek olay incelemesi, sonuç çıkarma, geri plândaki düşünceleri bulma, önem sırasına koyma, başlık bulma, sınıflama, dramatizasyon, karşılaştırma, problem çözme, görüşme yapma, kavram haritası oluşturma... vb gibi uygulamalardır.²⁴⁴

Yeni sosyal bilgiler öğretim programının ölçme ve değerlendirme ögesine gelince; eğitimde ölçme ve değerlendirmenin amacını, her öğrencinin eğitim programının hedeflerini ne ölçüde öğrendiğini tespit ederek öncelikle öğrenciye sonra da ilgililere açıklamak olarak ifade edebiliriz. Amaç, öğrencinin yetişmesidir ve ölçme-değerlendirme de bu amaca hizmet ettiği sürece değerlidir.²⁴⁵ Bu amaca yönelik olarak sosyal bilgiler dersinde yapılacak olan değerlendirme etkinlikleriyle programın tüm boyutları ile öğrencilerde sağladığı gelişme ve başarı ölçülmeye çalışılmaktadır. Öğretmenler, öğrencilerin sosyal bilgiler dersi ile ilgili kazanımlar, kavramlar ve becerilerinden hareketle bireysel gelişimlerini izlerken, eksikliklerini belirlerken, karşılaştıkları zorlukları tanımlarken, öğrencileri öğrenmeye özendirirken her zaman değerlendirme yaparlar. Böylece değerlendirme, öğrencilerin eğitiminde yapılandırmacı ve geliştirici bir rol oynamış olmaktadır.

Yeni sosyal bilgiler öğretim programının, bireysel farklılıkları dikkate alan öğrenci merkezli bir uygulama modelini benimsemiş olması, ölçme ve değerlendirme etkinliklerinde de çoklu değerlendirme yapmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle artık, öğrencinin bilgi, beceri ve tutumları kazanma düzeyi ile başarı düzeyini yalnızca yazalı ve sözlü sınavlarla ölçmek uygun bir metot değildir.²⁴⁶ Sosyal bilgiler dersinde işe koşulabilecek değerlendirme araç ve yöntemleri oldukça çeşitlidir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Gözlemler - Tartışma - Araştırma/Çalışma kağıtları
- Tutum ölçekleri - Sergileme - Çoktan seçmeli testler
- Görüşmeler - Anekdotlar - Eşleştirmeli testler
- Öğrenci ürün dosyaları (Portfolyo) - Performans Testleri/ödevleri
- Açık uçlu sorular - Projeler - Dereceleme ölçekleri (Rubricler)²⁴⁷

Yaptığımız bu inceleme ve değerlendirmelerin sonucunda şunları söyleyebiliriz:

²⁴³ <http://www.egitimsen.org.tr/index.php?yazi=38>

²⁴⁴ İlköğretim (4-5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005, s.101-102.

²⁴⁵ Nihat BİLGİN; A.g.e., s.22.

²⁴⁶ İlköğretim (4-5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005, s.103.

²⁴⁷ <http://www.ttkb.meb.gov.tr> (Yeni Öğretim Programları)

Demokratik bir toplum düzeninin kurulabilmesi için her şeyden önce eğitim içeriğinin demokratikleşmesi gerekmektedir. Eğitim içeriğinin demokratikleştirilmesinden ise eğitim programlarının demokratik ilkeler doğrultusunda hazırlanması ve derslerin bu özelliklere uygun olarak düzenlenmesi anlaşılmalıdır.²⁴⁸ Bu açıdan baktığımızda, yeni sosyal bilgiler öğretim programında demokratik ilkelere önceki programa göre daha fazla yer verilmiş olduğunu görmekteyiz. Ancak Yeni programın demokratik yaşamın gelişmesinde yeterli etki ve katkıya sahip olup-olmadığını ise zaman gösterecektir.

4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Demokratik Yaşamla İlgili Ünitelerinin İçerik Değerlendirmesi

Bu başlık altında, sosyal bilgiler ders kitaplarında demokratik yaşamla ilgili olarak yer alan ünitelerin içerik değerlendirmelerine yer verilecektir.

Bilindiği gibi ders kitapları, öğrenme-öğretme sürecinde özellikle de plânlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin ne öğreneceği ile öğretmenlerin neleri öğreteceğini doğrudan etkileyen önemli bir kaynaktır. Bir ders kitabından öncelikli olarak öğrencilerin doğrudan öğrenmelerine ve öğretmenlerin dersi sunuşlarında yöntemler geliştirmelerine yardımcı olması beklenir. Ders kitabı bu yönüyle, hem öğrenme hem de öğretme süreçleriyle ilgili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki süreçte de amaç, insanların öğrenmelerine yardım etmektir.²⁴⁹

Sosyal bilgiler dersi, demokratik yaşamın gelişmesi açısından demokratik kişilik özelliklerine sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlayan önemli bir derstir. Sosyal bilgilerin bu amacını gerçekleştirebilmesinde bu dersin kitaplarının da önemli bir yeri vardır. Bu nedenle Sosyal bilgiler ders kitaplarının başta içerik ögesi olmak üzere bütün yönleriyle, sosyal bilgilerin amaçlarının gerçekleşmesine hizmet edecek tarzda hazırlanması gerekmektedir.

Bizim burada içerik ögesi açısından değerlendireceğimiz, demokratik yaşamla ilgili üniteler; 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesi ile 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki “Demokratik Hayat” üniteleridir. Bu ünitelerin içeriklerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirirken şu sorulara yanıt arayacağız:

²⁴⁸ Muhittin OTLUCA; “Demokratik Eğitim İlkelerinin 1968 İlkokul Programına Yansıması”, ... Uluslararası Eğitim Sempozyumu, MEB-Fırat Ü.-UNESCO Türkiye Milli K., Elazığ, 1997, s.53.

²⁴⁹ L. KÜÇÜKAHMET; A.g.e., s.1, 2, 11, 12, 16.

1. Ünite başlarında öğrencilerin konuyu daha iyi anlamalarına yardımcı olacak ön örgütleyicilere yer verilmiş mi?
2. İçerik basitten-karmaşığa, ön şart niteliğindeki bilgilerin öne alınmasına, kolaydan-zora, olaylardan ve olgulardan-genellemelere ve yakın çevreden-uzağa doğru ilkelerine göre düzenlenmiş mi?
3. İçerik yeterince güncelleştirilmiş mi? İçerikte öğrencilerin, öğrenmelerini kolaylaştıracak güncel örneklerle yer verilmiş mi?²⁵⁰
4. İçerik, sosyal bilgiler öğretim programına göre düzenlenmiş mi?
5. İçerikte kullanılan dil ve kavramlar sınıf düzeyine uygun olarak seçilmiş mi?²⁵¹

4.3.1. “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinin içeriğine eleştirel bir bakış

İçeriğini değerlendireceğimiz ünitenin yer aldığı 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1999 yılında yayınlanmıştır.

“Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesi kitapta şu ana başlık ve alt başlıklar halinde yer almaktadır:

ÜNİTE 1: AİLE, OKUL VE TOPLUM HAYATI

A. AİLEMİZ

1. Toplumun Temel Unsuru Aile
2. Ailenin Yapısı ve Önemi
3. Aile Bireyleri Arasındaki Sevgi, Saygı ve Hoşgörünün Önemi
4. Aile Bireyleri Arasındaki Dayanışma ve Önemi
5. Aile Bütçesi
6. Aile Hayatında Sosyal Güvence
7. Ailede Temizlik ve Sağlık Kurallarına Uymanın Önemi

B. OKULUMUZ

1. Okulumuzu Tanıyalım
2. Okulun Önemi
3. Okulda Uyulması Gereken Kurallar
4. Okulun ve Okul Eşyalarının Korunması
5. Okulun Çevresinin Güzelleştirilmesi ve Korunması

²⁵⁰ L. KÜÇÜKAHMET; A.g.e., s.1, 2, 11, 12, 16.

²⁵¹ N. BİLGİN; A.g.e., s.145.

6. Okul, Aile İşbirliği
7. Okulda Demokratik Hayat
8. Eğitim ve Öğretimde Öğretmenin Rolü ve Önemi

C. TOPLUM HAYATIMIZ

1. Toplum İçinde Yaşamının Gereği ve Önemi
2. Toplumda Demokratik Hayat
3. Toplum Hayatında Sevgi, Saygı, İşbirliği ve Dayanışmanın Önemi
4. Toplum Hayatını Düzenleyen Kurallar ve Bize Düşen Görevler
5. Toplumda ve Çalışma Hayatında Türk Kadınının Yeri

Yukarıda da görüldüğü gibi konuların sıralamasında aile, okul ve toplum hayatı şeklinde özelden-genele doğru giden bir yaklaşım benimsenmiştir. Bunun yanı sıra konular, çocukların dikkatlerini daha kolay çekebilmek amacıyla yakından uzağa doğru ilkesine göre de sıralanmıştır.

“Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinin başında ön örgütleyici olarak, yalnızca üniteye yer alan bölümlerin adları ile altı soruluk hazırlık çalışmalarına yer verilmiştir. Hazırlık çalışmalarında yer alan soruların, öğrencileri araştırma yapmaya yönlendirici nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Hazırlık çalışmalarında yer alan sorulara örnek verecek olursak;

1. Ailede demokratik hayat nasıl olmalıdır? Araştırınız.
2. Okul hayatında bize düşen görevler nelerdir? Öğreniniz.
3. Toplum hayatını düzenleyen kurallar nelerdir? Araştırınız.

Görüldüğü gibi sorular aynı zamanda öğrencilerin konuya karşı olan ilgilerini arttırıcı nitelikte hazırlanmıştır. “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinin başında ön örgütleyici olarak bu üniteye ait amaçlara ve hedef-davranışlara yer verilmediğini görmekteyiz. Bu önemli bir eksikliktir, çünkü bir ders kitabında yer alan her ünitenin başında o ünitenin amaçları ile hedef davranışlarına yer verilmesi gerekir. Öğrenciler ancak bunların verilmesi sayesinde sınıfta öğrenecekleri ünitenin hedefleri ile bu hedeflerin hangi amaçlara ulaşmak için kullanılacağı hakkında önceden bilgi sahibi olabilirler.²⁵² Çünkü amaçlar, genel bir yöneliş sağlayarak öğrencilere öğretim sürecinin sonunda neleri bilecekleri ve neler yapacakları konusunda genel bir fikir verir.

²⁵² Leyla KÜÇÜKAHMET; A.g.e., s.11.

Gözlenebilen ve ölçülebilen kavramlardan oluşan davranışlar ise daha özel anlamda öğrencilerden beklenen davranışları içerir.²⁵³

Ünitenin içeriğinin düzenlenmesinde basitten-karmaşığa, kolaydan-zora ve yakından-uzağa ilkelerine dikkat edildiğini söyleyebiliriz. Üniteye aile, okul ve toplum hayatı ile ilgili önce basit tanımlamalar yapılmış, bunun ardından içerik güncel örneklerle birlikte genişletilerek verilmiştir. Bu yolla öğrencilerin içerikte verilmek istenen bilgileri daha iyi anlayabilmeleri amaçlanmıştır. Yine içeriğin düzenlenmesinde önceliğin aileye verilmesi ise ön şart niteliğindeki bilgilerin öne alınmasına dikkat edildiğini gösterir.

“Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinin içeriğinin düzenlenmesinde öğrencilerin günlük yaşamlarından güncel örneklerle yer verilerek, içeriğin güncelleştirilmesine dikkat edilmiştir. İçerikte güncel örneklerle yer verilerek konunun öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılması ve daha dikkat çekici olması amaçlanmıştır. Örneğin üniteye yer alan “Ailede Demokratik Hayat” başlığının altında aile içerisinde uyulması gereken kurallarla ilgili olarak şu güncel örneğe yer verilmiştir:

“Örneğin, aile büyükleriyle saygılı konuşulur, onlar konuşurken sözleri kesilmez. Büyükler de küçükleri sabırla dinler. Yapılan yanlışlar, doğrular anlatılarak hoşgörüyü düzeltilir. Aile dışında da herkesle nazik konuşulur. Yardımlara mutlaka teşekkür edilir.”

“Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesindeki içerik sosyal bilgiler öğretim programına uygun olarak düzenlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan demokratik yaşamla ilgili genel amaçlara, üniteye konuların içeriğinde özellikle de ailede, okulda ve toplumda demokratik hayatın anlatıldığı başlıklar altında yeterince yer verildiğini söyleyebiliriz. Ancak demokratik yaşamla ilgili ünitelere yalnızca 4. sınıf ile 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilmesi, öğrencilerin demokratik kişilik özelliklerini tam olarak benimseyebilmeleri açısından önemli bir eksikliktir. Bu eksikliğin giderilmesi için sosyal bilgiler öğretim programlarında demokratik yaşamla ilgili daha zengin içeriğe sahip ünitelerin sayısının artırılması gerekmektedir.

Ele aldığımız “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinde, sosyal bilgilerin demokratik yaşamla ilgili genel amaçlarının, içeriğe yansıtılmasına örnek olarak, “Okulda Demokratik Hayat” başlığının altında yer alan şu cümleleri verebiliriz:

²⁵³ Kenneth D. MOORE; Öğretim Becerileri, Çev. Nizamettin Kaya, Nobel Y., İstanbul, 2001, s.47.

“Demokratik yaşıyışın önemli unsurlarından biri de seçimdir. Seçimle ilk defa okulda karşılaşılır. Öğrenciler, sınıf başkanının ve eğitici kol üyelerinin belirlenmesinde seçime başvururlar. Eğitici kol temsilcilerini seçerek ve çalışmalara katılarak kendi kendimizi yönetmeyi öğreniriz. Okuldaki demokratik yaşıyışa katkıda bulunmuş oluruz. Böylece toplu bir biçimde yaşama, birbirimizin düşüncelerine saygılı olma alışkanlığı kazanırız.”

“Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinde yer alan konuların içeriğinde kullanılan dil ve anlatımın, sınıf düzeyine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Gelişim ve öğrenme açısından bu dönemde (9-10 yaş) soyut düşünmeye başlayan çocuk, soyut kavramları anlayabilecek kapasiteye ulaşır. Bu dönemde çocuk artık olay ve olgular arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmaya ve olayların sonuçları üzerinde düşünmeye başlar.²⁵⁴ Ünitenin içeriğine bu açıdan baktığımızda, içerikte yer verilen “hoşgörü, işbirliği ve dayanışma, demokratik yaşam, hak ve özgürlükler” gibi soyut kavram ve değerlerin, sosyal hayattan örneklerle birlikte somutlaştırılarak verildiğini görmekteyiz. Demokratik yaşamla ilgili soyut kavramlar ile değerlerin somutlaştırılarak verilmesi, öğrencilerin bu kavram ve değerleri daha iyi anlamalarına ve daha iyi benimsemelerine yardımcı olacağı için oldukça önemli ve dikkat edilmesi gereken bir konudur.

4.3.2. “Demokratik Hayat” ünitesinin içeriğine eleştirel bir bakış

İçeriğini değerlendireceğimiz ünitenin yer aldığı 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2001 yılında yayınlanmıştır.

“Demokratik Hayat” ünitesi kitapta şu ana başlık ve alt başlıklar halinde yer almaktadır:

ÜNİTE 1: DEMOKRATİK HAYAT

A. DEMOKRASİ VE DEMOKRASİNİN TÜRK TOPLUMU İÇİN ÖNEMİ

B. DEMOKRASİNİN TEMEL İLKELERİ

1. Millî Egemenlik
2. Hürriyet ve Eşitlik
3. Siyasî Partiler

²⁵⁴ Leyla KÜÇÜKAHMET; A.g.e., s.23.

C. DEMOKRASİNİN KORUNMASINDA BİREYLERE DÜŞEN GÖREVLER

Ç. DEMOKRASİDE KAMUOYU VE BASININ ÖNEMİ

1. Kamuoyunun Tanımı
2. Kamuoyunu Oluşturan Etkenler
3. Kamuoyunun Toplumdaki Yeri ve Önemi
4. Basın ve Yayının Önemi
5. Kamuoyu ve Basın İlişkisi

D. EĞİTİM VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

E. MESLEK VE MESLEK SEÇİMİ

1. Meslek ve Meslek Sahibi Olmanın Birey ve Toplum Hayatı İçin Önemi
2. Nitelikli Eleman Yetiştirmenin Ülke Ekonomisi Açısından Yararları

F. DEVLET VE VATANDAŞ İLİŞKİSİ

1. Devlet ve Devleti Meydana Getiren Öğeler
2. Devletin Temel Amaç ve Görevleri
3. Vatandaşlık Hak ve Görevleri

G. TOPLUMDA YARDIMLAŞMA

1. Doku ve Organ Bağışının Önemi
2. Yardımlaşma ve Dayanışmanın Önemi

H. ÇOCUK HAKLARI VE ÇOCUKLARIN KORUNMASI

I. GENÇLİĞİN KORUNMASI

İ. AKBABA EVLİLİKLERİNİN SAKINCALARI

Yukarıda da görüldüğü gibi ünite de demokrasi ve demokratik yaşam bütün yönleriyle verilmeye çalışılmıştır. Ünitinin içeriği ile çelişkili ve ilgisiz olan tek başlık, bize göre “Akraba Evliliklerinin Sakıncaları”dır.

“Demokratik Hayat” ünitesinin başında ön örgütleyici olarak yine yalnızca üniteye yer alan bölümlerin adları ile on soruluk bir hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Hazırlık çalışmalarında demokratik yaşamla ilgili olarak öğrencilerin ilgisini çeken ve onları araştırmaya sevk eden sorulara yer verilmiştir. Hazırlık çalışmalarında yer alan sorulara örnek verecek olursak;

1. Demokrasi sözcüğünün anlamını araştırınız.
2. Anayasanın hangi maddeleri değiştirilemez? Niçin? Araştırınız.
3. Toplumda hangi işlerde yardımlaşma yapılmaktadır? Araştırınız.

Bu üniteye de öğrencilerin konuları daha iyi anlamalarına hizmet edecek olan üniteyle ilgili hedef ve davranışlara yer verilmemiştir.

Ünitenin içeriğinin düzenlenmesinde basitten-karmaşığa, kolaydan-zora, yakından-uzağa ilkelerine uyulmuştur. Üniteye geçen her başlık altında öncelikli olarak basit tanımlamalara yer verildikten sonra konuların geniş bir şekilde örneklerle de zenginleştirilerek açıklamasına geçilmiştir. Üniteye öncelikle demokrasinin ne olduğunun açıklanmasıyla başlanması içerik düzenlenirken ön şart niteliğindeki bilgilerin öne alınmasına dikkat edildiğini gösterir. Ön şart niteliğindeki bilgilerin öne alınmasına içerik düzenlemesinde dikkat edildiği halde konuların sıralanışında dikkat edilmediğini görmekteyiz. Konular arasında yer alan “Devlet ve Vatandaş İlişkisi” adlı konunun öneminden dolayı “Demokrasinin Temel İlkeleri” adlı başlıktan hemen sonra yer alması gerekirdi. Üniteye yer alan “Demokrasi ve Demokrasinin Türk Toplumuna İçin Önemi” başlığının altında demokrasinin tanımı yapıldıktan hemen sonra tanımın daha anlaşılır bir hale gelmesi için demokrasinin aile içinde görülmesiyle ilgili bir örneğe yer verilmesi, içerik düzenlemesinde yakından-uzağa ilkesine uyulduğunu gösterir. Yine içeriğin verilisinde olay ve olgulardan genellemelere doğru gidildiğini görmekteyiz. Örneğin “Eğitim ve Demokrasi İlişkisi” adlı başlığın altında öncelikle eğitimin ve okulun demokrasiyle olan ilişkisi ile okulda verilen eğitimle öğrencilere demokratik kuralların öğretilmesi örneklerle birlikte açıklandıktan sonra konunun sonunda demokratik bir toplum oluşturmada eğitimin rolü ve önemi genellenerek verilmiştir. Buna örnek olarak;

“Demokratik ve huzurlu bir toplum için insana saygı anlayışının küçük yaşlardan başlayarak verilmesi gerekmektedir. Ayrıca bunun davranışlarda da gösterilmesi şarttır. Bu da ancak eğitimle gerçekleşebilir.”

Ünitede yer alan içeriğin yer yer güncel örneklerle zenginleştirildiğini görmekteyiz. Örneğin, kamuoyunun toplumdaki yeri ve önemi anlatılırken okuma-yazma seferberliği, temel görevlerimizden “vergi vermek” anlatılırken günlük hayatımızda verdiğimiz gelir ve kurumlar vergileri; toplumda dayanışmanın önemi anlatılırken Türkiye’de 17 Ağustos 1999’da yaşanan deprem ve sonrasında halkımızın büyük dayanışması örnek olarak verilmiştir. Güncel örneklerin verilmemesine ise “Devletin Vatandaşa Karşı Görevleri” başlığının altında devletin yönetme organlarının (yasama-yürütme-yargı) yalnızca isimlerinin verilmesini örnek olarak verebiliriz.

“Demokratik Hayat” ünitesindeki içeriğin sosyal bilgiler öğretim programına göre düzenlendiğini söyleyebiliriz. Ünite konularında, sosyal bilgilerin demokrasi ve demokratik yaşamla ilgili genel amaçlarına uygun olarak demokrasinin tanımı, temel ilkeleri, bir yaşam biçimi olarak özellikleri ve önemi, Türkiye Cumhuriyeti devletinin özellikleri, vatandaşlık hak ve görevleri, toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın önemi gibi konularda bilgilere yer verilmiştir.

Ünitenin içeriğinde kullanılan dil ve kavramların sınıf düzeyine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Ünite de yer alan demokrasi, milli egemenlik, hürriyet ve eşitlik, siyasî partiler, kamuoyu, basın, meslek, devlet, vatandaş, yardımlaşma gibi kavramların öncelikle sade ve anlaşılır bir dille tanımları yapılmış, daha sonra ise örnekler eşliğinde bu kavramların açıklamalarına geçilmiştir. Kavramlarla ilgili olarak verilen örnekler, bu kavramları somutlaştırarak öğrenciler için daha kolay anlaşılacak bir hale getireceği için oldukça önemlidirler. İçerikte yer alan eğitim, hak, kanun, vergi gibi kavramların tanımları ise yapılmamıştır. Sonuç olarak “Demokratik Yaşam” ünitesindeki içeriğin demokratik yaşamın gelişmesi açısından tam anlamıyla yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Konuların, demokratik yaşamın bütün yönlerini içerecek şekilde daha zengin bir içeriğe sahip olarak verilmesine dikkat edilmelidir.

V. BÖLÜM

5. YÖNTEM

5.1. Araştırma Konusu

Bu araştırma, ilköğretimin 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda öğretilen sosyal bilgiler dersinin, demokratik yaşamın gelişmesi üzerinde oynadığı rolü ile buradan hareketle sahip olduğu önemin belirlenmesini konu edinmiştir.

5.2. Amaçlar

Araştırmanın temel amacı, sosyal bilgiler dersinin demokratik yaşamın gelişmesi üzerinde oynadığı rolü ve sahip olduğu önemi ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik olarak sosyal bilgiler dersinin ilgili amaçları ve üniteleriyle, öğrencilerde demokratik bilinç geliştirmedeki mevcut durumu tespit edilecektir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programının genel amaçları ve ilgili üniteleri ile kazandırmaya çalıştığı demokratik kişilik özellikleri ile öğrenci cinsiyetleri arasında bir ilişki var mıdır?
2. Sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin davranışları ile öğrencilerin demokratik bilinç geliştirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?

5.3. Kapsam

5.3.1. Araştırma evreni

Araştırma evreni, Erzurum ili merkezinde bulunan ilköğretim okullarıdır.

5.3.2. Araştırma örnekleme

Araştırmanın örnekleme, Erzurum ili merkezinde bulunan sekiz ilköğretim okulunun 8. sınıflarında öğrenim gören 580 öğrenci ile bu okullarda görev yapan 17 Sosyal Bilgiler dersi öğretmeninden oluşmaktadır.

Örnekleme oluşturan okulların, sosyo-ekonomik ve kültürel düzey bakımından alt, orta ve üst düzeydeki ailelerin çocuklarının öğrenim gördüğü okullar olmasına dikkat edilmiştir. Örnekleme oluşturan okulların, evreni en iyi şekilde temsil edecek okullar olmasına da özen gösterilmiştir.

5.4. Varsayımlar

1. Araştırma için belirlenen örneklem, evrenin bütününe temsil etme özelliğine sahiptir.
2. Sosyal bilgiler dersi ile öğrencilere yeterli düzeyde bir demokratik bilinç verilebilir.
3. Sosyal bilgiler dersi ile demokratik yaşamın geliştirilebilmesi amacıyla etkili vatandaşlık eğitim yapılabilir.

5.5. Sınırlılıklar

1. Araştırma, ilköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesi ile 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan “ Demokratik Hayat” üniteleri ile sınırlıdır.
2. Araştırma , sosyal bilgiler dersinin ilgili genel amaçları ile sınırlıdır.
3. Araştırmanın uygulama bölümü, Erzurum İli merkezinde belirlenen sekiz ilköğretim okulunda öğrenim gören 8. sınıf öğrencileri ile bu okullarda görev yapan Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinden oluşan örneklem grubuna uygulanan anket çalışması ile sınırlıdır.
4. Araştırma, literatür açısından kaynaklar bölümünde adı geçen kaynaklar ile sınırlıdır.
5. Araştırma, yüksek lisans tez yönetmeliğinin belirlediği süre ile sınırlıdır.

5.6. Kullanılan Temel Kavramlar

Demokrasi: Robert A. DAHL’a göre demokrasi genel anlamıyla şu 5 kritere sahip olan bir yönetim anlayışıdır:

1. Herkesin eşit katılımı (Yönetim sürecine)
2. Oy kullanma eşitliği (Toplumdaki her kesimin)
3. Bilgi edinebilme (Bilinçli bir anlayıştan hareketle)
4. Gündemin kontrolü (Gündem üzerinde söz söyleyebilme)
5. Yetişkinlerin dahil olması (İlk dört kriter tarafından ortaya konulan bütün vatandaşlık haklarına sahip olmak)²⁵⁵

²⁵⁵ R. A. DAHL; A.g.e., s.40-41.

Toplum: İnsanların bir arada yaşamlarının sonucu olarak meydana getirdikleri sosyal ilişkiler ve oluşumlar açısından oluşan yapıya denir.²⁵⁶

İktidar: Demokratik yönetimlerde çoğunluğun oyu ile devleti yönetme hakkını elde edenlerin (temsilcilerin), devlet mekanizması içerisinde sahip oldukları yürütme gücü ve yetkisine iktidar denir.

Kanun: Devletin yetkili organları tarafından konulan, hak ve yükümlülükleri belirleyen kurallardır.²⁵⁷

Temel Hak ve Özgürlükler: İnsanın, sadece insan olmasının doğal bir sonucu olarak sahip olduğu ve serbestçe kullanabildiği olanaklara ve fırsatlara denir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre, "Herkes, kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir." (Madde 12)²⁵⁸

Bilinç: Toplumsallık ve karşılıklı etkileşim temelinde, insanın duyguları, iradesi, karakteri, heyecanı, zihnî kanıları ve sezgilerinin farkında oluşudur.²⁵⁹

5.7. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmanın verileri, örneklemini oluşturan 8. sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler dersi öğretmenleri için hazırlanan 20'şer soruluk demokratik bilinç ve davranış ölçeği uygulanarak toplanmıştır.

Hazırlanan öğrenci anketi, öğrencilerin kendilerine ait kişisel bilgiler ile sosyal bilgiler dersinin onlara kazandırmayı amaçladığı demokratik bilinç ve davranışların ne düzeyde olduğunu belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Öğrenci anketindeki sorular, çoğunluğu kapalı uçlu sorular olmak üzere bir adet çoktan seçmeli bir adet de açık uçlu sorudan oluşmaktadır.

Araştırma örneklemini oluşturan öğretmenlere uygulanan anket ise, onların sınıf içerisindeki tutumları ile sosyal bilgiler dersinin öğretim programı ve amaçları ile öğrencilerin demokratik bilinç geliştirebilmelerinde, hangi düzeyde etkili olduğunu ortaya koymaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Öğretmen anketinde de kişisel bilgilerle ilgili sorulara yer verilmiştir. Bu ankette yer verilen sorular ise kapalı uçlu ve çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır.

²⁵⁶ İhsan SEZAL; Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Akçağ Y., Ankara, 1991, s.37.

²⁵⁷ İ. B. GÖZAYDIN, A. B. DİCLELİ; A.g.e., s.26.

²⁵⁸ T.C. Anayasası, Temel Haklar ve Ödevler (Madde 12), Alfa Y., İstanbul, 2002, s.6.

²⁵⁹ D. ÖZLEM; A.g.e., s.172.

5.8. Verilerin Analizi

Öğrenci ve öğretmen anketinden elde edilen verilere dayanılarak frekans (f) ve yüzde (%) değerlerini ortaya koyan tablolar hazırlanmıştır. Sorulara verilen cevaplar ile yüzdelerinden yola çıkarak yorumlar yapılmıştır.

5.9. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmadan elde edilen bulgular ve yorumları aşağıda verilmiştir.

Tablo 5.1. Kişisel Bilgilere Ait Bulgular ve Yorumlar

	Öğrenci Sayısı	Öğrenci Yüzdesi
OKUL ADI	N	(%)
1. Cumhuriyet İ.Ö.O.	39	6,7
2. Palandöken İ.Ö.O.	45	7,8
3. Ömer Nasuhî BİLMEN İ.Ö.O.	70	12
4. Şair Nef'i İ.Ö.O.	143	24,7
5. 70.Yıl Cumhuriyet İ.Ö.O.	67	11,6
6. Yahya Kemal İ.Ö.O.	44	7,6
7. G.A.M.Paşa P.İ.Ö.O.	72	12,4
8. Sabancı İ.Ö.O.	100	17,2
TOPLAM	580	100
CİNSİYET	N	(%)
KIZ	277	47,8
ERKEK	303	52,2
TOPLAM	580	100

Tablo 5.1.'de de görüldüğü gibi uygulanan ankete toplam 580 öğrenci katılmıştır. Araştırma için hazırlanan anket, Erzurum İli merkezindeki 8 ilköğretim okulunda uygulanmıştır. Anketin örnekleme, uygulamanın yapıldığı ilköğretim okullarındaki 8. sınıf öğrencileri ile bu okullarda görev yapan sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinden oluşmaktadır.

Ankete katılan 8. sınıf öğrencilerinin okullarına göre olan katılım oranları şu şekildedir: Cumhuriyet İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı % 6,7; Palandöken İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı % 7,8; Ö. Nasuhî Bilmen İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı % 12; Şair Nef'i İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı % 24,7; 70. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı % 11,6; Yahya Kemal İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı % 7,6; Gazi Ahmet Muhtar Paşa Pansiyonlu İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı % 12,4; Sabancı İlköğretim Okulu öğrencilerinin oranı ise % 17,2'dir.

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımları ise şu şekildedir: Ankete katılan öğrencilerin % 47,8'i kız öğrenci, % 52,2'si ise erkek öğrencidir. Kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasındaki fark ise % 4,4'tür.

Tablo 5.2. Kişisel Bilgilere Ait Bulgular ve Yorumlar

Eğitim Durumları	Okur-Yazar Değil		İlkokul Mezunu		Ortaokul mezunu		Lise Mezunu		Üniversite Mezunu		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Anne Eğitim Durumu	89	15,3	256	44,1	91	15,7	106	18,3	37	6,4	579	99,8
Baba Eğitim Durumu	5	0,9	134	23,1	144	24,8	170	29,3	127	21,9	580	100

Araştırma Örneklemini oluşturan okullardaki öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumları Tablo 5.2.'de görüldüğü gibidir. Buna göre okur-yazar olmayan annelerin oranı % 15,3 iken, babaların oranı % 0,9 gibi oldukça düşük bir orandır. İlkokul mezunu olan annelerin oranı % 44,1 iken, babaların oranı % 23,1'dir. Ortaokul mezunu olan annelerin oranı % 15,7 iken, babaların oranı % 24,8'dir. Lise mezunu olan annelerin oranı % 18,3 iken, babaların oranı ise % 29,3'tür. Yine örneklemini oluşturan öğrencilerden annesi üniversite mezunu olanların oranı % 6,4 iken, babası üniversite mezunu olanların oranı ise % 21,9'dur. Bu durum bize babaların eğitim düzeyinin annelerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun bir dengeye ulaşabilmesi için kız çocuklarının eğitimine gereken önem verilmeli ve kız çocuklarının eğitimi konusunda aileler teşvik edilmelidir.

Tablo 5.3. Cinsiyete Göre Öğrenci Anketine Ait Bulgular Ve Yorumlar

	ERKEK						KIZ						TOPLAM					
SEÇENEKLER	EVET		KISMEN		HAYIR		EVET		KISMEN		HAYIR		EVET		KISMEN		HAYIR	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
S.1 Ülkemiz için en ideal yönetim şeklinin demokrasi olduğuna inanıyor musunuz?	204	67,3	67	22,1	31	10,2	213	76,9	56	20,2	9	3,2	417	71,9	123	21,2	40	6,9
S.2 Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olması halinde bunun demokrasimizi olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyor musunuz?	109	36	108	35,7	83	27,3	99	35,7	113	40,7	67	24,1	208	35,8	221	38,1	150	25,8
S.3 Toplum içerisinde herkes düşüncelerini özgürce söyleye bilmeli midir?	249	82,1	39	12,9	15	4,9	236	85,2	34	12,3	7	2,5	485	83,6	73	12,6	22	3,8
S.4 İnsanların vakitlerinin olmaması ya da seçimleri önemsemedikleri için oy kullanmamalarını demokrasi ile bağdaştırıyor musunuz?	68	22,4	79	26,1	156	51,5	37	13,3	63	22,7	175	63,2	105	18,1	142	24,4	331	57,1
S.5 Demokrasi karşıtı olan baskıcı, sınırlayıcı, hoşgöründen uzak düşüncelerin örgütlenmesini onaylıyor musunuz?	45	14,9	47	15,5	211	69,6	46	16,6	25	9	206	74,4	91	15,7	72	12,4	417	71,9
S.6 Sizce, kadın – erkek eşit oy hakkına sahip olmalı mıdır?	259	85,4	22	7,2	22	7,2	268	96,8	7	2,5	2	0,7	527	90,9	29	5	24	4,1
S.7 Size göre iktidara gelenlerin yetkilerini baskı aracı olarak kullanmaları, demokrasi anlayışına uygun mudur?	33	10,9	67	22,1	203	67	26	9,3	35	12,6	214	77,2	59	10,1	102	17,6	417	71,9
S.8 Kanunların sizin haklarınızı koruduğunu inanıyor musunuz?	92	30,3	130	43	81	26,7	91	32,9	135	48,7	51	18,4	183	31,5	265	45,7	132	22,8
S.9 “Kendi haklarınızı korurken, başkalarının haklarına saygılı olmayı” önemli buluyor musunuz?	272	89,8	18	6	13	4,2	257	92,7	14	5	4	1,4	529	91,2	32	5,5	17	2,9
S.10 Sınıf içerisinde toplumun yararına yönelik olarak düzenlenen faaliyetlerde katılımcı bir rol oynar mısınız?	176	58	88	29	37	12,2	184	66,4	79	28,5	14	5,1	360	62	167	28,8	51	8,8
S.11 Ders esnasında düşüncelerinizi rahat bir şekilde ifade edebiliyor musunuz?	122	40,2	116	38,3	65	21,5	121	43,6	105	37,9	49	17,7	243	41,9	221	38,1	114	19,6
S.12 Sınıf içerisinde çoğunluk tarafından alınan (yasalara ve yönetmeliklere uygun) kararlara uyar mısınız?	187	61,7	98	32,3	18	6	200	72,2	69	24,9	6	2,1	387	66,7	167	28,1	24	4,1
	ERKEK						KIZ						TOPLAM					
S.13 Sizinle aynı düşünceyi paylaşmayan arkadaşlarınıza karşı nasıl davranırsınız? Lütfen düşüncenizi en iyi şekilde yansıtan seçenekleri işaretleyiniz.	f	%					f	%					f	%				
Hoşgörülü davranır, onları dinlerim	214	70,6					216	77,9					430	74,1				
Onları dinlerim ve düşüncelerine katılırım	124	40,9					113	40,7					237	40,6				
Onların düşüncelerini sorgularım	145	47,8					119	42,9					264	45,5				
Onları sadece dinlerim; düşüncelerine ise katılmam	92	30,3					74	26,7					166	28,6				
Hoşgörülü davranmam; onları kesinlikle dinlemem	23	7,5					12	4,3					35	6				
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
S.14 Ders esnasında söz alan arkadaşınızı, konuşması bitinceye kadar dinler misiniz?	186	61,4	110	36,3	7	2,3	208	75,1	65	23,4	4	1,4	394	68	175	30,1	11	1,9
	ERKEK						KIZ						TOPLAM					
SEÇENEKLER	H.ZAMAN		BAZEN		HİÇBİR ZAMAN		H.ZAMAN		BAZEN		HİÇBİR ZAMAN		H.ZAMAN		BAZEN		HİÇBİR ZAMAN	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
S.15 Okul dışında, çevrenizdeki insanlara karşı ne kadar sıklıkta saygılı davranırsınız?	186	61,3	109	36	7	2,3	199	71,9	78	28,1	0	0	385	66,3	187	32,2	7	1,2
SEÇENEKLER	EVET		KISMEN		HAYIR		EVET		KISMEN		HAYIR		EVET		KISMEN		HAYIR	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
S.16 Öğretmenlerinizin sınıftaki herkese eşit bir şekilde söz hakkı verdiğini düşünüyor musunuz?	124	40,9	88	29	89	29,3	94	33,9	115	41,5	65	23,4	218	37,5	203	35	154	26,5
S.17 Ders esnasında söz aldığınızda, öğretmeniniz sizi, sözünüz bitinceye kadar dinlemekte midir?	212	70	73	24	17	5,6	209	75,5	61	22	7	2,5	421	72,5	134	23,1	24	4,1
S.18 Öğretmenlerinizin davranışlarını demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?	114	37,6	140	46,2	47	15,5	115	41,5	117	42,2	42	15,1	229	39,4	257	44,3	89	15,3
S.19 Aile içerisinde alınan kararlarda katılımcı bir rol oynar mısınız?	175	57,8	91	30	37	12,2	190	68,5	66	23,8	20	7,2	365	62,9	157	27	57	9,8
SEÇENEKLER	YANLIŞ		KISMEN DOĞRU		DOĞRU		YANLIŞ		KISMEN DOĞRU		DOĞRU		YANLIŞ		KISMEN DOĞRU		DOĞRU	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
S.20 Aşağıdaki bölüme demokrasinin tanımını yapabilir misiniz?	29	9,6	139	45,8	73	24	27	9,7	125	45,1	100	36,1	56	9,7	264	45,5	173	29,8

5.9.1. Öğrenci anketinin alt problemlerine ait bulgular ve yorumlar

Bu başlık altında, Tablo 5.3.'de görüldüğü şekliyle, öğrencilerin cinsiyetlerine göre sorulara verdikleri cevaplar ile bu cevaplara ilişkin yorumlar yer alacaktır.

a. Öğrenci anketindeki 1. soruda, demokrasinin ülkemiz için en ideal yönetim şekli olup olmadığına olan inançlarıyla ilgili ifadeye, erkek öğrencilerin % 67,3'ü evet, % 22,1'i kısmen, % 10,2'si hayır; kız öğrencilerin % 76,9'u evet, % 20,2'si kısmen, % 3,2'si hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre kız öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinin, demokrasinin en güzel yaşam tarzı ve en ideal yönetim şekli olduğunun kavratılmasına yönelik amacını erkek öğrencilere oranla daha iyi kavramış oldukların söyleyebiliriz.

b. Soru 2'deki, "Avrupa Birliği'ne tam üye olmamız halinde bunun demokrasimizi olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyor musunuz?" ifadesine erkek öğrencilerin % 36'sı evet, % 35,7'si kısmen, % 27,3'ü hayır; kız öğrencilerin % 35,7'si evet, % 40,7'si kısmen, % 24,1'i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuç, ülkemizde Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda her alanda yapılan reformlara ve sağlanan gelişmelere rağmen, öğrencilerin kafalarında bir çok soru işareti olduğunu gösterir. Öğrenciler Avrupa Birliği'nin demokrasimizi geliştireceğine tam olarak inanmaktadırlar. Tam olarak inanmayanlar arasında kız öğrencilerin (% 40,7'si kısmen), erkek öğrencilerden (% 35,7'si kısmen) daha fazla olduğu görülmektedir.

c. Soru 3 ve Soru 5 birbiri ile ilişkili sorulardır. Soru 3'teki "herkes düşüncesini özgürce söyleyebilmeli midir?" ifadesine erkek öğrencilerin % 82,1'i evet, % 12,9'u kısmen, % 4,9'u hayır; kız öğrencilerin % 85,2'si evet, % 12,3'ü kısmen, % 2,5'i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuç, kız öğrencilerin bu konuda daha duyarlı olduklarını göstermektedir. Yine bu sonuca göre öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinin, "Topluluk halinde yaşayan insanların sevgi, saygı ve anlayış duyguları içinde işbirliği yapıp, birbirlerinin görüş ve düşüncelerine saygı göstermeleri gerektiği" amacını benimsediklerini söyleyebiliriz. Soru 5'teki "Demokrasi karşıtı olan düşüncelerin örgütlenmesini onaylıyor musunuz?" ifadesine erkek öğrencilerin % 69,6'sı hayır; kız öğrencilerin ise % 74,4'ü hayır cevabını vermiştir. Bu sonuç öğrencilerin demokratik toplum düzenini bozucu düşünce ve eylemleri onaylamadıklarını gösterir. Öğrenciler, düşüncelerini özgürce ifade edebilmenin, demokratik toplum düzenine zarar vermemek koşuluyla olacağının farkındadırlar. 5. soruya verilen cevapla da bunu doğrulamaktadır.

ç. Soru 4, demokrasinin önemli unsurlarından olan oy kullanma hakkı ile ilgilidir. Soruda yer alan “İnsanların oy kullanmamalarını demokrasi ile bağdaştırıyor musunuz?” ifadesine erkek öğrencilerin % 22,4’ü evet, % 26,1’i kısmen, % 51,5’i hayır; kız öğrencilerin % 13,3’ü evet, % 22,7’si kısmen, % 63,2’si hayır cevabını vermiştir. Bu sonuç bize, Sosyal Bilgiler dersinin “Öğrencilere vatandaşlık hak ve görevleri ile sorumlulukları kavratılır” amacının öğrencilerce kavrandığını gösterir. Öğrenciler 6. soruyu bu konudaki duyarlılıklarına paralel bir şekilde cevaplandırmışlardır. 6. sorudaki, “ Kadın-erkek eşit oy hakkına sahip olmalı mıdır?” ifadesine erkek öğrencilerin % 85,4’ü evet, kız öğrencilerin ise % 96,8’i evet cevabını vermiştir. Yine bu soruya erkek öğrencilerin % 7,2’si hayır; kız öğrencilerin ise % 0,7’si hayır demiştir ki, bu durum kız öğrencilerin soru 3’te de olduğu gibi eşitliğe daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. “Hak” kavramını içermesi yönüyle soru 9’u da, 4 ve 6. soru ile ilişkilendirebiliriz. 9. sorudaki “Kendi haklarınızı korurken, başkalarının haklarına saygılı olmayı önemli buluyor musunuz?” ifadesine erkek öğrencilerin % 89,8’i evet, % 6’sı kısmen, % 4,2’si hayır; kız öğrencilerin % 92,7’si evet, % 5’i kısmen, % 1,4’ü hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre, öğrencilerin kendi haklarının yanında başkalarının haklarını da önemsediklerini ve saygı duyduklarını söyleyebiliriz. Bu konuda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha bilinçli olduklarını görmekteyiz. Öğrencilerin başkalarının haklarına saygılı olduklarını 14. soruya verdikleri yanıtlardan da anlayabiliriz. 14. sorudaki, “Ders esnasında söz alan arkadaşınızı, konuşması bitinceye kadar dinler misiniz?” ifadesine erkek öğrencilerin % 61,4’ü evet, % 36,3’ü kısmen, % 2,3’ü hayır; kız öğrencilerin % 75,1’i evet, % 23,4’ü kısmen, % 1,4’ü hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre kızlar daha duyarlı olmakla birlikte öğrencilerin bütününe bu konuda olumlu yeterli bir bilince sahip olduklarını söyleyebiliriz.

d. Soru 7’de, “Size göre iktidara gelenlerin yetkilerini baskı aracı olarak kullanmaları, demokrasi anlayışına uygun mudur?” ifadesine erkek öğrencilerin % 10,9’u evet, % 22,1’i kısmen, % 67’si hayır; kız öğrencilerin % 9,3’ü evet, % 12,6’sı kısmen, % 77,2’si hayır cevabını vermiştir. İktidara gelenlerin yetkilerini baskı aracı olarak kullanmalarına kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla karşı olduklarını görmekteyiz. Soruya verilen cevapların oranına göre, öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinin “Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına dayanan, millî, demokratik

ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilme” amacını benimsediklerini söyleyebiliriz. Öğrencilerin bu konuda yeterli bir düzeyde bilinç sahibi oldukları görülmektedir.

e. Soru 8’deki, “Kanunların sizin haklarınızı koruduğuna inanıyor musunuz?” ifadesine erkek öğrencilerin % 30,3’ü evet, % 43,7’si kısmen, % 26,7’si hayır; kız öğrencilerin % 32,9’u evet, % 48,7’si kısmen, % 18,4’ü hayır cevabını vermişlerdir. Erkek ve kız öğrencilerin “evet” yanıtlarının oranı birbirine yakın iken, “kısmen” yanıtlarında kızların oranının (%48,7), erkeklerin oranından (% 43) daha fazla olduğunu görmekteyiz. Bu sonuca göre kızlar çoğunlukta olmak üzere öğrencilerin, demokratik yönetim şeklinin vazgeçilmezlerinden olan “kanun”ların kendi haklarını koruduğuna tam olarak inanmadıklarını görmekteyiz. Sosyal Bilgiler dersinin, “Öğrenciler, kanun kavramını benimser; kanunlara ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanırlar.” amacının öğrenciler tarafından henüz tam olarak benimsenmediğini söyleyebiliriz.

f. Soru 10, öğrencilerin sınıf içerisinde toplumun yararına yönelik olarak düzenlenen faaliyetlerde katılımcı bir rol oynayıp oynamadıkları ile ilgilidir. Bu soruya erkek öğrencilerin % 58’i evet, % 29’u kısmen, % 12,2’si hayır; kız öğrencilerin % 66,4’ü evet, % 28,5’i kısmen, % 5,1’i hayır cevabını vermişlerdir. Bu sonuca göre öğrencilerin, Sosyal Bilgiler dersinin, “İnsanların birbirlerine muhtaç olduğunu anlayıp, grup faaliyetlerine katılma ve başkalarına yardım etmenin önemini taktir etme” ile ilgili amacını benimsediğini söyleyebiliriz.

g. Soru 11’deki “Ders esnasında düşüncelerinizi rahat bir şekilde ifade edebiliyor musunuz?” ifadesine erkek öğrencilerin % 40,2’si evet, % 38,3’ü kısmen, % 21,5’i hayır; kız öğrencilerin % 43,6’sı evet, % 37,9’u kısmen, % 17,7’si hayır cevabını vermiştir. Erkek ve kız öğrencilerin “evet” ve “kısmen” seçeneklerini işaretleme oranlarının birbirine oldukça yakın olduğunu görmekteyiz. Bu yakınlık, öğrencilerin ders esnasında düşüncelerini tam bir rahatlık içinde ifade edemediklerini gösterir. Oysa öğrencilerin demokratik kişilik özelliklerini kazanabilmeleri için öncelikle demokratik bir ortam içerisinde bulunmaları ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edebilmeleri gerekmektedir. Bu konuda en büyük görev ise elbetteki öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenin öğrencilere, demokratik kişilik özelliklerini kazanmalarında iyi bir model olup; ders esnasında demokratik bir sınıf ortamı oluşturabilmesi oldukça önemli bir husustur.

h. Soru 12’de öğrencilerin, mevcut yasa ve kurallara aykırı olmamak koşulu ile çoğunluk tarafından alınan kararlara uyma durumları sorgulanmıştır. “Sınıf içinde çoğunluk tarafından alınan –yasa ve yönetmeliklere uygun- kararlara uyar mısınız?” ifadesine erkek öğrencilerin % 61,7’si evet, % 32,3’ü kısmen, % 6’sı hayır; kız öğrencilerin % 72,2’si evet, % 24,9’u kısmen, % 2,1’i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre kız öğrencilerin çoğunluk tarafından alınan kararlara erkeklere oranla daha fazla uydukları görülmektedir. Genel olarak ise öğrencilerin demokrasinin çoğunluk ilkesini benimsediklerini söyleyebiliriz.

ı. Soru 13, öğrencilerin, Sosyal Bilgiler dersinin “İnsanların birbirlerinin görüş ve düşüncelerine saygı göstermeleri gerektiği” amacını davranış boyutunda ne ölçüde kazandıklarını belirlemeye yönelik bir sorudur. Soruda “Sizinle aynı düşünceyi paylaşmayan arkadaşlarınıza karşı nasıl davranırsınız?” ifadesinin altında verilen davranış kalıplarını erkek ve kız öğrencilerin işaretleme oranları şu şekildedir:

- “Hoşgörülü davranır, onları dinlerim” seçeneğini erkek öğrencilerin % 70,6’sı, kız öğrencilerin % 77,9’u;
- “Onları dinlerim ve düşüncelerine katılırım” seçeneğini erkek öğrencilerin % 40,9’u, kız öğrencilerin % 40,7’si;
- “Onların düşüncelerini sorgularım” seçeneğini erkek öğrencilerin % 47,8’i, kız öğrencilerin % 42,9’u;
- “Onları sadece dinlerim; düşüncelerine ise katılmam” seçeneğini erkek öğrencilerin % 30,3’ü, kız öğrencilerin % 26,7’si;
- “Hoşgörülü davranmam, onları kesinlikle dinlemem” seçeneğini erkek öğrencilerin % 7,5’i, kız öğrencilerin % 4,3’ü işaretlemiştir.

Buna göre ilk seçenekte kızların, erkeklere oranla daha fazla hoşgörülü olduğunu görmekteyiz. Genel olarak baktığımızda ise demokratik kişilik özellikleri ile uyuşan ilk dört seçeneğin daha fazla seçildiğini görmekteyiz. Demokratik kişilik özellikleri ile uyuşmayan son seçeneği işaretlemeye ise erkek öğrencilerin oranının (% 7,5), kız öğrencilerin oranından (% 4,3) daha fazladır.

i. Soru 15’teki, “Okul dışında çevrenizdeki insanlara karşı ne kadar sıklıkta saygılı davranırsınız?” ifadesine erkek öğrencilerin % 61,3’ü her zaman, % 36’sı bazen, % 2,3’ü hiçbir zaman; kız öğrencilerin % 71,9’u her zaman, % 28,1’i bazen cevabını vermiştir. Kız öğrencilerden “hiçbir zaman” seçeneğini işaretleyen olmamıştır. Bu

sonuçlara göre, Sosyal Bilgilerin, topluluk halinde yaşayan insanların birbirlerine sevgi, saygı ve anlayış göstermeleri gerektiği, amacını kız öğrencilerin, erkek öğrencilere nazaran daha fazla benimsediklerini söyleyebiliriz. Ayrıca öğrencilerin günlük yaşamlarında diğer insanlara karşı saygı gösterme bilincine genel olarak sahip olduklarını da söyleyebiliriz.

j. Soru 16, 17 ve 18, Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinin davranışları ile öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde demokratik bilinç geliştirmeleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. 16. soruda, “Öğretmenlerinizin sınıftaki herkese eşit bir şekilde söz hakkı verdiğini düşünüyor musunuz?” ifadesine erkek öğrencilerin % 40,9’u evet, % 29,’u kısmen, kız öğrencilerin % 33,9’u evet, % 41,5’i kısmen cevabını vermiştir. Bu sonuca göre erkek öğrenciler öğretmenleri hakkında olumlu düşünürken, kız öğrencilerin “kısmen” cevaplarının çokluğu ise öğretmenlerin bu konuda tam anlamıyla demokratik davranış sergileyemediğini göstermektedir. 17. soruda, “Ders esnasında söz aldığımızda, öğretmeniniz sizi, sözünüz bitinceye kadar dinlemekte midir?” ifadesine erkek öğrencilerin % 70’i evet, % 24’ü kısmen, % 5,6’sı hayır; kız öğrencilerin % 75,5’i evet, % 22’si kısmen, % 2,5’i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre öğretmenlerin, öğrenciler için iyi bir model olduklarını söyleyebiliriz. Öğrencilerin bu demokratik davranışı büyük oranda kazanmış olduğunu 14. soruya verdikleri yanıtlardan da anlayabiliriz.

18. soruda, “Öğretmenlerinizin davranışlarını demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?” ifadesine erkek öğrencilerin % 37,6’sı evet, % 46,2’si kısmen, % 15,5’i hayır; kız öğrencilerin % 41,5’i evet, % 42,2’si kısmen, % 15,1’i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinin davranışlarının demokratik kişilik özelliklerini tam anlamıyla yansıtmadığını söyleyebiliriz.

k. Soru 19’da “Aile içerisinde alınan kararlarda katılımcı bir rol oynar mısınız?” ifadesine erkek öğrencilerin % 57,8’i evet, % 30’u kısmen, % 12,2’si hayır; kız öğrencilerin % 68,5’i evet, % 23,8’i kısmen, % 7,2’si hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre aile içerisinde kızların, erkeklere oranla daha katılımcı bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Aile, çocuğun her türlü davranış kalıbını öğrendiği ilk yer olması yönüyle, demokratik kişilik özelliklerinin kazandırılmasında oldukça önemli bir işleve sahiptir.

I. 20. soruda öğrencilerden demokrasinin tanımını yapmaları istenmiştir. Demokrasinin tanımını erkek öğrencilerden yanlış yapanlar % 9,6, kısmen doğru yapanlar % 45,8, doğru yapanlar % 24; kız öğrencilerden yanlış yapanlar % 9,6, kısmen doğru yapanlar % 45,1, doğru yapanlar ise % 36,1'dir. Bu sonuca göre demokrasinin tanımını kız öğrenciler, erkek öğrencilere oranla daha fazla doğru yapmışlardır. Genel olarak baktığımızda ise öğrencilerin demokrasi kavramını tam anlamıyla bilmediğini söyleyebiliriz.

Öğrencilerin yapmış oldukları demokrasi tanımlarında en çok adı geçen kavramlar ise şunlardır: Milli egemenlik (231), eşitlik (177), temel hak ve özgürlükler (85), düşünce özgürlüğü (64), çoğunluk (60), adalet (27), hoşgörü ve sevgi (16).

Öğrencilerden demokrasinin tanımını yapmayan ya da yapamayanların sayısı 16'sı erkek öğrenci, 7'si kız öğrenci olmak üzere toplam 23 kişidir.

Tablo 5.4. Öğretmen Anketi İle İlgili Bulgular ve Yorumlar

SEÇENEKLER	EVET		KISMEN		HAYIR		TOPLAM	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%
S.1 Sosyal Bilgiler Dersini öğrencilere, demokratik kişilik özelliklerini kazandırması bakımından yeterli buluyor musunuz?	3	17,6	12	70,6	2	11,8	17	100
S.2 Sizce, Sosyal Bilgiler Dersi müfredat programı öğrencilerde eşitlik,adalet,bireysel bağımsızlık,açık görüşlü olma vb. hususlarda bilinç oluşturmada yeterli midir?	3	17,6	9	53	5	29,4	17	100
S.3 Sosyal Bilgiler Dersi kitaplarının demokrasi ile ilgili ünitelerini öğrencilerinizin, demokratik yaşamın kurallarını benimseyebilmeleri açısından yeterli buluyor musunuz?	1	5,9	11	64,7	5	29,4	17	100
S.4 Sosyal Bilgiler Dersi kitaplarındaki demokratik yaşamla ilgili konular, bu dersin amaçlarının gerçekleştirilmesine yeterince hizmet etmekte midir?	4	23,5	12	70,6	1	5,9	17	100
S.5 Sınıf içerisinde uyulacak kuralların öğrencilerle birlikte belirlenmesinde etkin rol oynar mısınız?	10	58,9	7	41,1	0	0	17	100
S.6 Sizce, Sosyal Bilgiler Dersi kitaplarında demokratik yaşamla ilgili verilen bilgiler yeterli midir?	4	23,5	8	47,1	5	29,4	17	100
S.7 Ders esnasında, öğrencilerinizin kendilerini rahat bir şekilde ifade etmelerine imkân tanıyor musunuz?	14	82,4	3	17,6	0	0	17	100
S.8 Öğrencilerinizin sınıf içerisindeki yanlış davranışlarına karşı nasıl davranılmasını onaylarsınız? Düşüncenizi en iyi şekilde yansıtan seçenekleri işaretleyiniz.	f	%						
Her zaman hoşgörülü davranırım	3	17,6						
Bazen hoşgörülü davranırım	5	29,4						
Yanlış davranışı görmezlikten gelerek, sönmesini beklerim	2	11,8						
Doğru davranışı göstererek onlara, doğru bir model olurum	15	88,2						
Olumsuz pekiştirici veririm	3	17,6						
S.9 Öğrencilerinizin "eşitlik, adalet, bireysel özgürlük, bilimsel düşünme" gibi demokratik kişilik özelliklerini sınıf ortamında tecrübe ederek öğrenmeleri gerektiği düşüncesine;	f	%						
Kesinlikle katılıyorum	13	76,4						
Katılıyorum	4	23,5						
Fikrim yok	0	0						
Katılmıyorum	0	0						
Kesinlikle katılmıyorum	0	0						
SEÇENEKLER	EVET		KISMEN		HAYIR		TOPLAM	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%
S.10 Ders esnasında, öğrencilerinizin görüşlerini "yanlış dahi olsa" açıklamalarına izin verir misiniz?	14	82,3	3	17,7	0	0	17	100
S.11 Öğrencilerinizin insancıl ilişkilerinde olumlu davranışlar geliştirmelerinde iyi model olabilmekte misiniz?	12	70,6	5	29,4	0	0	17	100
S.12 Öğrencilerinizi, eleştirel düşünebilen bireyler oma bakımından yeterli buluyor musunuz?	2	11,8	7	41,1	8	47,1	17	100
S.13 Öğrencilerinizi, temel hak ve özgürlüklerini bilen bireyler olma açısından yeterli buluyor musunuz?	1	5,8	8	47,1	8	47,1	17	100
S.14 "İnsan haklarına saygılı olma" anlayışının öğrencilerce içselleştirilmesinde Sosyal Bilgiler Dersini yeterli buluyor musunuz?	4	23,5	9	53	4	23,5	17	100
S.15 Sizce, Sosyal Bilgiler Dersi, "davranışının sorumluluğunu üstlenebilen bireyler olma" amacını, öğrencilere kazandırmada yeterli midir?	3	17,7	8	47,1	6	35,2	17	100
S.16 Öğrencilerinizin aileleri ile olan ilişkilerini, demokratik bilinç geliştirebilmeleri bakımından yeterli buluyor musunuz?	0	0	8	47,1	9	52,9	17	100
S.17 Okul-öğrenci ilişkilerini demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?	0	0	13	76,5	4	23,5	17	100
S.18 Öğretmen-öğrenci ilişkilerini demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?	2	11,8	12	70,6	3	17,6	17	100
S.19 Toplum-öğrenci ilişkilerini demokrasi açısından yeterli buluyor musunuz?	0	0	8	47,1	9	52,9	17	100
S.20 Sosyal Bilgiler Dersi, öğrencilerinizin "demokratik yaşam için etkin birer vatandaş olma" amacına yeterince hizmet etmekte midir?	2	11,8	10	58,8	5	29,4	17	100

5.9.2. Öğretmen anketinin alt problemlerine ait bulgular ve yorumlar

a. Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere, demokratik kişilik özelliklerini kazandırması bakımından yeterliliği ile ilgili 1. soruya öğretmenlerin % 17,6'sı evet, % 70,6'sı kısmen, % 11,8'i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre, Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere demokratik kişilik özelliklerini kazandırmak bakımından kısmen yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Demokratik kişilik özelliklerinin öğrencilerce kazanılabilmesi için tek başına Sosyal Bilgiler dersi elbette ki yeterli olmayacaktır. Öğrenciler, kendilerine uygulanan anketin 11. sorusunda, ders esnasında düşüncelerin tam bir rahatlık içinde açıklayamadıklarını öne sürmüşlerdi. Bu açıdan Sosyal Bilgilerin demokratik kişilik özelliklerini öğrencilere kazandırabilmesi için öğretmenlerin her şeyden önce demokratik bir sınıf ortamını oluşturmaları gerekmektedir.

b. 2, 3, 4. ve 6. sorular birbiriyle ilişkili olduğu için beraber yorumlanacaklardır. 2. sorudaki, müfredat programının bilinç oluşturmadaki yeterliliği ile ilgili ifadeye öğretmenlerin % 17,6'sı evet, % 53'ü kısmen, % 29,4'ü hayır cevabını vermiştir. Bu sonuç, Sosyal Bilgiler öğretim programının demokratik bilinç oluşturmada tam olarak yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. 3. sorudaki, Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında yer alan demokrasi ile ilgili ünitelerin, öğrencilerin demokratik yaşamın kurallarını benimseyebilmeleri açısından yeterli olup-olmadığıyla ilgili ifadeye öğretmenlerin % 5,9'u evet, % 64,7'si kısmen, % 29,4'ü hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre Sosyal Bilgilerin ilgili ünitelerinin bu hususa yönelik olarak daha etkin hale getirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. 4. sorudaki, Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında demokratik yaşamla ilgili konuların, bu dersin amaçlarının gerçekleştirilmesine yeterince hizmet edip-etmediği ile ilgili ifadeye öğretmenlerin % 23,5'i evet, % 70,6'sı kısmen, % 5,9'u hayır cevabını vermiştir. 4. soruyla bağlantılı bir soru olan 6. sorudaki, "Sosyal Bilgiler dersi kitaplarında demokratik yaşamla ilgili verilen bilgiler yeterli midir?" ifadesine öğretmenlerin % 23,5'i evet, % 47,1'i kısmen, % 29,4'ü hayır cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre ders kitaplarındaki konuların, dersin amaçlarını gerçekleştirmede tam olarak yeterli olmadığını, ayrıca bu konularda demokrasiyle ilgili olarak verilen bilgilerin de yeterli olmadığını söyleyebiliriz.

c. 5, 7 ve 10. sorular birbirleriyle ilişkili olduğu için beraber ele alınacaktır. 5. sorudaki, "Sınıf içerisinde uyulacak kuralların öğrencilerle birlikte belirlenmesinde etkin rol oynar mısınız?" ifadesine öğretmenlerin % 58,9'u evet, % 41,1'i kısmen

derken, “hayır” seçeneğini işaretleyen olmamıştır. 7. sorudaki, “Ders esnasında öğrencilerin kendilerini rahat bir şekilde ifade etmelerine, imkân tanıyor musunuz?” ifadesine öğretmenlerin % 82,4’ü evet, % 17,6’sı kısmen derken, “hayır” seçeneğini işaretleyen olmamıştır. 10. sorudaki, “Ders esnasında, öğrencilerinizin görüşlerini – yanlış dahi olsa- açıklamalarına izin verir misiniz?” ifadesine öğretmenlerin % 82,3’ü evet, % 17,7’si kısmen derken, “hayır” seçeneğini işaretleyen olmamıştır. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin demokratik bir sınıf ortamı oluşturabildiklerini söyleyebiliriz. Ancak öğrenciler, kendilerine uygulanan anketin 11, 16 ve 18. sorularına verdikleri cevapları ile öğretmenlerini demokratik kişilik özelliklerini taşıma ve demokratik bir sınıf ortamı oluşturma konusunda yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir.

ç. Soru 8, öğretmenlerin, öğrencilerin sınıf içerisindeki yanlış davranışlarına karşı ne şekilde davranılmasını onayladıkları ile ilgilidir. Bununla ilgili olarak verilen birbirinden farklı davranış şekillerinin öğretmenlerce işaretlenme oranları şu şekildedir: Her zaman hoşgörülü davranırım (% 17,6), Bazen hoşgörülü davranırım (% 29,4), Yanlış davranışı görmezlikten gelerek, sönmesini beklerim (% 11,8), Doğru davranışı göstererek onlara, doğru bir model olurum (% 88,2), Olumsuz pekiştirici veririm (% 17,6). Verilen davranış seçenekleri arasında en fazla “Doğru davranışı göstererek onlara, doğru bir model olurum” seçeneğinin işaretlenmiş olması öğretmenlerin bu konudaki duyarlılıklarını göstermesi açısından önemlidir.

d. Soru 9’deki, öğrencilerin bazı demokratik kişilik özelliklerini sınıf ortamında tecrübe ederek öğrenmeleri gerektiği düşüncesine, öğretmenlerden kesinlikle katılanların oranı % 76,4, “katılıyorum” diyenlerin oranı ise % 23,5’tir. Diğer seçenekleri işaretleyen olmamıştır. Bu sonuç bize, aslında öğretmenlerin demokratik bir sınıf ortamının oluşturulmasına karşı oldukça duyarlı olduklarını göstermektedir.

e. 11. soruda, öğrencilerin insanlarla olan ilişkilerinde olumlu davranışlar geliştirebilmelerinde, onlara iyi model olabilmeleri ile ilgili ifadeye öğretmenlerin % 70,6’sı evet, % 29,4’ü kısmen cevabını verirken, “hayır” yanıtını veren olmamıştır. Bu sonuç bize göre öğretmenlerin bu konuda yüksek oranda duyarlılık sahibi olduklarını göstermektedir.

f. 12. sorudaki, “Öğrencilerinizi eleştirel düşünebilen bireyler olma bakımından yeterli buluyor musunuz?” ifadesine öğretmenlerin % 11,8’i evet, % 41,1’i kısmen, % 47,1’i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre öğretmenler, öğrencilerin bu önemli

kişilik özelliğine sahip olmadığına inanmaktadırlar. Bu durum bize, demokratik bir sınıf ortamının tam olarak oluşturulmadığını göstermektedir ki, bu da tamamen öğretmenlerle ilgili bir konudur. Öğretmenlerin bu konuda daha duyarlı ve bilinçli olmaları gerekmektedir.

g. Soru 13'teki, "Öğrencilerin temel hak ve özgürlüklerini ilen bireyler olma" açısından yeterlilikleri ile ilgili ifadeye öğretmenlerin % 5,8'i evet, % 47,1'i kısmen, % 47,1'i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre, öğrencilerin demokratik yaşam için oldukça önemli olan temel hak ve özgürlüklerle ilgili yeterli bir kazanıma sahip olmadıklarını söyleyebiliriz. Ancak öğrencilere uyguladığımız ankette, onların "haklar" konusunda oldukça duyarlı olduğunu görmekteyiz. (Öğrenci anketi 4, 6, 9 ve 14. sorular) Bundan dolayı öğretmenlerin, öğrencilerin bu konudaki bilgilerinin ve kazanımlarının artması ve potansiyellerinin ortaya çıkarılması için daha fazla gayret göstermeleri gerektiğini söyleyebiliriz.

h. Soru 14'teki, Sosyal Bilgiler dersinin, öğrencilere "İnsan haklarına saygılı olma" anlayışını kazandırmadaki yeterliliği ile ilgili ifadeye öğretmenlerin % 23,5'i evet, % 53'ü kısmen, % 23,5'i hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre Sosyal bilgiler dersinin öğrencilere bu anlayışı kazandırmada kısmen yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Oysa öğrencilerin kendilerine yapılan anketin 15. sorusuna verdikleri cevaplar, onların büyük bir kısmının çevrelerindeki insanlara karşı her zaman saygılı davrandığını ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise öğretmenlerin, öğrencileri okul dışındaki hayatlarında yeterince gözlemleyemediklerini göstermektedir. Öğretmenlerin bu konuda daha etkin bir rol oynamaları gerekir.

ı. Soru 15, Sosyal Bilgiler dersinin "Davranışının sorumluluğunu üstlenebilen bireyler olma" amacını öğrencilere kazandırmadaki yeterliliği ile ilgilidir. Bu soruya öğretmenlerin % 17,7'si evet, % 47,1'i kısmen, % 35,2'si hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre, Sosyal Bilgiler dersi, bu kişilik özelliğini öğrencilere kazandırmada – kısmen yeterlidir- diyebiliriz.

i. Soru 16'da, "Öğrencilerinizin aileleri ile olan ilişkilerin, demokratik bilinç geliştirebilmeleri bakımından yeterli buluyor musunuz?" ifadesine öğretmenlerin hiç biri "evet" demezken, % 47,1'i kısmen, % 52,9'u ise hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre öğretmenler, öğrencilerin ailelerini demokratik bilinç geliştirmede yetersiz bulmaktadır. Bunun aşılabilmesi için öğretmenlerle öğrenci velileri arasında var olan iletişim imkânların artırılması ve öğretmenlerin bu konuda daha etkin bir rol oynamaları gerekmektedir.

j. 17. ve 18. soruda birbiriyle ilişkili olduğu için beraber yorumlanacaktır. Soru 17'deki, "Okul-öğrenci ilişkilerini demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?" ifadesine öğretmenlerin hiçbiri "evet" demezken, % 76,5'i kısmen, % 23,5'i ise hayır cevabını vermiştir. Bu sonuç bize, okul-öğrenci ilişkilerinin tam olarak demokratik olmadığını göstermektedir. Soru 18'deki, "Öğretmen-öğrenci ilişkilerini demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?" ifadesine ise öğretmenlerin % 11,8'i evet, % 70,6'sı kısmen, % 17,6'sı hayır cevabını vermiştir. 17. soruda ortaya çıkan düşüncenin doğal bir sonucu olarak, öğretmen-öğrenci ilişkilerinin de "demokratik olmak" bakımından kısmen yeterli olduğunu görmekteyiz. Demokratik bir toplum düzeninin oluşturulması ve devamlılığının sağlanmasında önemli bir yere sahip olan okulda böylesi bir sonucun ortaya çıkması oldukça manidar bir durumdur.

k. Soru 19'daki, "Toplum-öğrenci ilişkilerini demokrasi açısından yeterli buluyor musunuz?" ifadesine öğretmenlerin hiçbiri "evet" demezken, % 47,1'i kısmen, % 52,9'u ise hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre, toplum-öğrenci ilişkilerinin, demokrasi ve demokrasi düşüncesinin hakim olduğu bir toplum düzeninin var olabilmesi açısından yetersiz olduğunu söyleyebiliriz.

l. Soru 20'de, "Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerinizin –demokratik yaşam için etkin bir vatandaş olma- amacına yeterince hizmet etmekte midir?" ifadesine öğretmenlerin % 11,8'i evet, % 58,8'i kısmen, % 29,4'ü hayır cevabını vermiştir. Bu sonuca göre Sosyal Bilgiler dersinin, bu önemli amacını gerçekleştirmede kısmen yeterli olduğunu söyleyebiliriz.

5.10. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, öğrenci ve öğretmen anketlerinden oluşmaktadır. Yapılan öğrenci anketinin sonucunda, öğrencilerin demokratik bilinç ve davranışları bakımından iyi bir düzeyde oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin cinsiyetleri ile demokratik bilinç ve davranışları arasında kız öğrencilerin lehine anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız öğrencilerin, demokratik kişilik özelliklerine erkek öğrencilere göre daha yüksek oranda sahip oldukları tespit edilmiştir. Yine öğrenci anketinin sonucunda, öğretmenlerin sosyal bilgiler dersindeki davranışları ile öğrencilerin demokratik bilinç geliştirebilmeleri arasındaki ilişkinin olumsuz yönde olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin, öğretmenlerinin demokratik kişilik özelliklerine tam anlamıyla sahip olmadıklarını düşündüğü tespit edilmiştir.

Yapılan öğretmen anketini sonucunda ise sosyal bilgiler dersinin her yönüyle (genel amaçlar, öğretim programı, ünite ve konular) öğrencilerde demokratik bilinç geliştirmede tam anlamıyla yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre şu önerilerde bulunabiliriz:

1. Öğrencilerin demokratik kişilik özelliklerini daha yoğun bir şekilde kazanabilmeleri amacıyla eğitim-öğretim ortamının her yönüyle bu amaca hizmet edecek şekilde düzenlenmesi sağlanmalıdır.

2. Sosyal bilgiler dersinin demokratik yaşamla ilgili ünitelerinin sayısı artırılmalıdır.

3. Sosyal bilgiler dersi kitaplarında yer alan demokratik yaşamla ilgili konuların içerikleri, öğrencilerin ilgisini çekici nitelikte ve seviyelerine uygun bir şekilde düzenlenmelidir.

4. Öğrencilerde var olan demokratik kişilik özelliklerini kazanmaya yönelik potansiyelin ortaya çıkarılıp, değerlendirilebilmesi için öğretmenler, dersin işleniş sırasında birden fazla öğretim stratejisini etkili olarak kullanmalıdırlar. Öğrencilerin demokrasinin anlamını her yönüyle anlayıp kavrayabilmeleri sağlanmalıdır.

5. Öğretmenlerin, demokratik kişilik özelliklerini sınıf ortamında daha iyi yansıtabilmeleri ile etkili bir demokratik sınıf ortamı oluşturabilmeleri için gerek lisans düzeyindeki eğitimleri sırasında gerekse hizmet öncesi eğitim kurslarında demokratik tutum kazanmaları sağlanmalıdır.

6. Okul idaresinin bütün birimleri ile demokratik bir yapıya kavuşturulması ve idarecilerin demokratik duyarlılığa sahip kişiler olması sağlanmalıdır. Bu amaçla bütün birimlerin kendisini sürekli yenilemesi ve geliştirmesi sağlanmalıdır. Okulun kendisinin bir demokrasi modeli oluşturması sağlanmalıdır.

7. Öğrencilerin demokratik bilinç geliştirmelerinde öğretmenler ile veliler daha fazla işbirliği yapmalıdır. Öğretmenlerle veliler arasındaki iletişim kanalları artırılmalıdır. Velilerin bu konuda toplantı, seminer vb yollarla eğitilmeleri sağlanmalıdır.

8. Demokratik bilinç gelişimi açısından toplum geneline kitle-iletişim araçları ile demokrasi düşüncesi aşılanmalıdır.

Sonuç olarak, sosyal bilgiler dersinin demokratik yaşamın gelişmesi üzerinde daha etkili olabilmesinin plânlı bir eğitim ile kendini sürekli yenileyen öğretim programlarının sayesinde gerçekleşeceğini söyleyebiliriz. Çünkü öğrenciler, kendini sürekli yenileyen ve geliştiren öğretim programları ile sosyal bilgiler dersinin demokratik yaşamın gelişmesine katkı sağlayan amaçlarını daha kolay bir şekilde kavrayıp, davranışlarına yansıtabilecektirler. Bu amaca yönelik olarak hazırlanmış olan yeni sosyal bilgiler öğretim programında, eski programın bir çok eksiğinin giderilmesi ve demokratik yaşamla ilgili değer ve becerilerin arttırılmış olması, sosyal bilgiler dersi adına olumlu bir gelişmedir. Öğrenciler, bu derste kazandıkları demokratik kişilik özellikleri ile sosyal hayata daha etkin bir şekilde katılabileceklerdir.

KAYNAKLAR

- AHMAD, Feroz; Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet Fethi, Hil Y., İstanbul, 1996.
- ARBLASTER, Anthony; Demokrasi, Çev. Nilüfer YILMAZ, Doruk Y., Ankara, 1999.
- ATEŞ, Toktamış; Türk Devrim Tarihi, İstanbul Ü.Y., İstanbul, 2004.
- BARTH J. L., DEMİRTAŞ Abdullah; İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi Kaynak Üniteler, YÖK/Dünya Bankası, Ankara, 1997.
- BAŞARAN, İbrahim E.; Eğitime Giriş, Ankara, 1996.
- BEETHAM D., BOYLE K.; Demokrasinin Temelleri (80 Soru 80 Cevap), Çev. Zeynep Kopuzlu, Adres Y., Ankara, 2005.
- BİLGİN, Nihat; Çağdaş ve Demokratik Eğitim, MEB, Ankara, 1994.
- BULAÇ, Ali; Avrupa Birliği ve Türkiye, Zaman G., İstanbul, 2001.
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş; Yükseköğretim Programları ve Demokratik Tutumlar, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995.
- CHOMSKY, Noam; Demokratik İdeallerin Çöküşü, Pınar Y., İstanbul, 1997.
- ÇELİK, Vehbi; “Eğitim, Demokratikleşme ve Küreselleşme”, Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslar Arası Eğitim Sempozyumu, MEB-Fırat Ü.-UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Elazığ, 1997.
- DAHL, Robert A.; Demokrasi Üstüne, Çev. Betül KADIOĞLU, Phoenix Y., Ankara, 2001.
- DEMİRBOLAT, A. O.; “Demokrasi ve Eğitim”, Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslar Arası Eğitim Sempozyumu, MEB-Fırat Ü.-UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Elazığ, 1997.
- DOĞAN, İsmail; Modern Toplumda Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları, PegemA Y., Ankara, 2002.
- ENSAROĞLU, Yılmaz; Tamamlanmamış Bir Değer İnsan Hakları, Şehir Y., İstanbul, 2001.
- ERDEN, Münire; Sosyal Bilgiler Öğretimi, Alkım Y., İstanbul
- GÖKÇE, Birsen; Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Y., Ankara, 2004.
- GÖZAYDIN, İ. B., Dicleli A. B.; Yurttaş 2000, Mess Y., İstanbul, 1999.
- GÜLMEZ, Mesut; İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Ankara, 2001.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin (Ed.); Osmanlı Devleti Tarihi, c.1, Zaman G., İstanbul, 1999.

İlköğretim Okulu Ders Programları, MEB, İstanbul, 2000.

İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Program ve Kılavuzu (4. ve 5. Sınıflar), MEB, Ankara, 2005.

KABACALI, Alpay; Türk Basınında Demokrasi, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999.

KARATEPE, Şükrü; Tek Parti Dönemi, İz Y., İstanbul, 1997.

KAYA, Zeki (Ed.); Sınıf Yönetimi, PegemA Y., Ankara, 2002.

KEPENEKÇİ, Yasemin K.; “Demokratik Okul”, Eğitim Araştırmaları Dergisi, Yıl 3, Sayı 11, Anı Y., Ankara, 2003.

KINCAL, R.Y., IŞIK, Halil; “Demokratik Eğitim ve Demokratik Değerler” Eğitim Araştırmaları Dergisi, Yıl 3, Sayı 11, Anı Y., Ankara, 2003.

KINCAL, Remzi.; Vatandaşlık Bilgisi, Eser Ofset, Erzurum, 2001.

KÖSTÜKLÜ, Nuri; Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi, Konya 1991.

KÜÇÜKAHMET, Leyla (Ed.); Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu, Nobel Y., Ankara, 2001.

MOORE, Kenneth D.; Öğretim Becerileri, Çev. Nizamettin KAYA, Nobel Y., İstanbul, 2001.

ORTAYLI, İlber; Gelenekten Geleceğe, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2004.

OTLUCA, Muhittin; “Demokratik Eğitim İlkelerinin 1968 İlkokul Programının Yansıması”, Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslar Arası Eğitim Sempozyumu, MEB -Fırat Ü.-UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Elazığ, 1997.

ÖZDEN, Yekta G.; İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklerine İlişkin Uluslar Arası Sözleşmeler, Ankara, 1997.

ÖZLEM, Doğan; Siyaset, Bilim Ve Tarih Bilinci, İnkılâp Y., İstanbul, 1999.

ÖZMEN, Fatma; “Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Demokratik Bir Lider Olarak Öğretmen”, II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Ü. Eğitim F., Çanakkale, 2000.

ÖZTÜRK, Cemil (Ed.); Türk Tarihi ve Kültürü, PegemA Y., Ankara, 2004.

ÖZTÜRK, Cemil, DİLEK, Dursun; Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, PegemA Y., Ankara, 2005.

PAYKOÇ, Fersun; Tarih Öğretimi, Anadolu Ü., Eskişehir, 1991.

REFİK, Hamid; Demokrasi Nedir?, İstanbul, 1947.

SAMANCI, O. KILIÇ, D. ABAY, S.; “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Yeni Öğretim Programında Yer Alan Kavramlar”, Atatürk Ü. KKEF Dergisi, Sayı:11, Erzurum, 2005.

SAVCI, Bahri; Demokrasimiz Üzerinde Düşünceler, Ankara, 1963.

SELÇUK, Sami; Özlenen Demokratik Türkiye, Yeni Türkiye Y., Ankara, 2000.

SENEMOĞLU, Nuray; Kuramdan Uygulamaya Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

SEZAL, İhsan; Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Akçağ Y., Ankara, 1991.

SÖNMEZ, Veysel; Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu, Anı Y., Ankara, 1998.

SÖZER, Ersan; Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimlerin Öğretimi, Anadolu Ü., Eskişehir, 1998.

ŞAHİN, Hasan; “Etkili Bir Sosyal Bilgiler Ders Kitabının İlkeleri”, Atatürk Ü. KKEF Dergisi, Sayı:9, Erzurum, 2004.

TANİLLİ, Server; Yaratıcı Aklın Sentezi, Felsefeye Giriş, Adam Y., İstanbul, 1999.

TAZEBAY, Attilâ; İlköğretim Programları ve Gelişmeler, Nobel Y., Ankara, 2000.

T.C. Anayasası, Alfa Y., İstanbul, 2002.

TİMUÇİN, Afşar; Demokrasi Bilinci, Bulut Y., İstanbul, 2004.

TOURAINÉ, Alain; Demokrasi Nedir?, Çev. Olcay KUNAL, YKY, İstanbul, 2002.

TURAN, Selahattin; “Demokratik Bir Toplum ve Okulda Bir Lider Olarak Öğretmenin Rolü”, II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Ü. Eğitim F., Çanakkale, 2000.

TÜSİAD; AB Üyeliğine Doğru: Türkiye’de Siyasi Reformlar, İstanbul, 2002.

UYGUN, Oktay; Demokrasinin Tarihsel, Felsefî ve Ahlâkî Boyutları, İnkılâp Y., İstanbul, 2003

VURAL, Mehmet; İlköğretim Okulu Programı, Yakutiye Y., Erzurum, 2000.

YEŞİL, Rüştü; Okulda ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Nobel Y., Ankara, 2002.

YILDIRIM, Mustafa; Şifre Çözücü: “Project Democracy”, Sivil Örumceğin Ağında, Toplumsal Dönüşüm Y., İstanbul, 2005.

YILMAZ, Durmuş; Üniversiteler İçin Vatandaşlık Bilgisi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000.

ZÜRCHER, Erik J.; Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Çev. Yasemin S. GÖNEN İletişim Y., İstanbul, 2001.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/Ünite02> (Açık Öğretim Fakültesi)

<http://dpt.gov.tr/abigm> (Devlet Planlama Teşkilatı)

<http://egitimsen.org.tr/index.php?yazi=38>

<http://hurriyet.com.tr/avrupabirligi>

<http://ihd.org.tr> (İnsan Hakları Derneği)

<http://ttkb.meb.gov.tr> (MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı)

<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/say135/dumanhtm> (Bilim ve Aklın aydınlığında Eğitim Dergisi)

<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/146sağlam.htm>

<http://zambak.com.tr>

EKLER

EK 1. Öğrenci Anketi

EK 2. Öğretmen Anketi

EK 3. Öğrenci Anketine Ait Bulgular

EK 4. Anket Uygulama İzin Belgesi

EK 5. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

EK 1. ÖĞRENCİ ANKETİ
DEMOKRATİK YAŞAMIN GELİŞMESİNDE SOSYAL BİLGİLER
DERSİNİN ROLÜ

Sevgili öğrenciler;

Bu çalışma, öncelikle, Sosyal Bilgiler Dersinin “demokratik yaşamın gelişmesi” üzerinde oynadığı rolün belirlenmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Uygulayacağımız bu anket, Sosyal Bilgiler Dersinin sizde, demokratik bilinç ve tutum oluşturmada ne derece yeterli olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın ciddiyeti ve başarısı sizin katılımınıza bağlıdır. Bunun için lütfen, düşüncelerinizi en iyi şekilde yansıtan seçenekleri işaretleyiniz.

Katkılarınız için şimdiden teşekkürler.

A- KİŞİSEL BİLGİLER

S.1. Okulunuzun adı :

S.2. Sınıfınız :

S.3. Cinsiyetiniz : () ERKEK () KIZ

S.4. Babanızın Eğitim Durumu: () Okur-yazar değil, () İlkokul mezunu,
 () Ortaokul mezunu, () Lise mezunu, () Üniversite mezunu,

S.5. Annenizin Eğitim Durumu : () Okur-yazar değil, () İlkokul mezunu,
 () Ortaokul mezunu, () Lise mezunu, () Üniversite mezunu,

B- DEMOKRATİK BİLİNÇ VE DAVRANIŞLARINIZLA İLGİLİ SORULAR

S.1. Ülkemiz için en ideal yönetim şeklinin demokrasi olduğuna inanıyor musunuz?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olması halinde bunun demokrasimizi olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyor musunuz?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.3. Toplum içerisinde herkes düşüncelerini özgürce söyleyebilmeli midir?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.4. İnsanların vakitlerinin olmaması ya da seçimleri önemsemedikleri için oy kullanmamalarını, demokrasi ile bağdaştırıyor musunuz?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.5. Demokrasi karşıtı olan baskıcı, sınırlayıcı, hoşgöründen uzak düşüncelerin örgütlenmesini onaylıyor musunuz?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.6. Sizce, kadın-erkek eşit oy hakkına sahip olmalı mıdır?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.7. Size göre iktidara gelenlerin yetkilerini baskı aracı olarak kullanmaları, demokrasi anlayışına uygun mudur?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.8. Kanunların sizin haklarınızı koruduğuna inanıyor musunuz?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.9. “Kendi haklarınızı korurken, başkalarının haklarına saygılı olmayı” önemli buluyor musunuz?

() EVET () KISMEN () HAYIR

S.10. Sınıf içerisinde toplumun yararına yönelik olarak düzenlenen faaliyetlerde katılımcı bir rol oynar mısınız?

() EVET () KISMEN () HAYIR

- S.11. Ders esnasında düşüncelerinizi rahat bir şekilde ifade **edebiliyor musunuz?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.12. Sınıf içerisinde çoğunluk tarafından alınan (yasalara ve yönetmeliklere uygun) kararlara **uyar mısınız?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.13. Sizinle aynı düşünceyi paylaşmayan arkadaşlarınıza karşı nasıl **davranırsınız.**
Lütfen düşüncenizi en iyi şekilde yansıtan seçenekleri işaretleyiniz.
☐ Hoşgörülü davranır,onları dinlerim
☐ Onları dinlerim ve düşüncelerine katılırım
☐ Onların düşüncelerini sorgularım
☐ Onları sadece dinlerim; düşüncelerine ise katılmam
☐ Hoşgörülü davranmam; onları kesinlikle dinlemem
- S.14. Ders esnasında söz alan arkadaşınızı, konuşması bitinceye kadar **dinler misiniz?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.15. Okul dışında, çevrenizdeki insanlara karşı ne kadar sıklıkta saygılı **davranırsınız?**
☐ HERZAMAN ☐ BAZEN ☐ HİÇBİR ZAMAN
- S.16. Öğretmenlerinizin sınıftaki herkese eşit bir şekilde söz hakkı verdiğini **düşünüyor musunuz?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.17. Ders esnasında söz aldığınızda, öğretmeniniz sizi, sözünüz bitinceye kadar **dinlemekte midir?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.18. Öğretmenlerinizin davranışlarını demokratik olmak bakımından yeterli **buluyor musunuz?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.19. Aile içerisinde alınan kararlarda katılımcı bir rol **oynar mısınız?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.20. Aşağıdaki bölüme demokrasinin tanımını **yapabilir misiniz?**

.....

EK 2. ÖĞRETMEN ANKETİ

DEMOKRATİK YAŞAMIN GELİŞMESİNDE SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN ROLÜ

Değerli öğretmenler;

Bu çalışma, öncelikle, Sosyal Bilgiler Dersinin bütünsel bir biçimde, “demokratik yaşamın gelişmesi” üzerinde oynadığı rolün belirlenmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu anket formu, Sosyal Bilgiler Dersinin sizlerin de aracılığıyla, öğrencilerde demokratik bilinç oluşturmadaki yeterlilik düzeyini ortaya koyma amacına hizmet edecektir.

Araştırmanın ciddiyeti ve başarısı sizin katılımınıza bağlıdır. Bunun için lütfen, her soruyu dikkatle okuyarak düşüncenizi en iyi şekilde yansıtan seçenekleri işaretleyiniz.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

A-KİŞİSEL BİLGİLER

- S.1. Cinsiyetiniz : ☐ ERKEK ☐ BAYAN
 S.2. Asıl branşınız “ Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” midir?
☐ EVET ☐ HAYIR

B- DEMOKRATİK YAŞAMIN GELİŞMESİNDE SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN ROLÜNE İLİŞKİN SORULAR

- S.1. Sosyal Bilgiler Dersini öğrencilere, demokratik kişilik özelliklerini kazandırması bakımından **yeterli buluyor musunuz?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.2. Sizce, Sosyal Bilgiler Dersi müfredat programı öğrencilerde **eşitlik, adalet, bireysel bağımsızlık, açık görüşlü olma vb. hususlarda bilinç oluşturmada yeterli midir?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.3. Sosyal Bilgiler Dersi kitaplarının demokrasi ile ilgili ünitelerini öğrencilerinizin, demokratik yaşamın kurallarını benimseyebilmeleri açısından **yeterli buluyor musunuz?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.4. Sosyal Bilgiler Dersi kitaplarındaki demokratik yaşamla ilgili konular, bu dersin amaçlarının gerçekleştirilmesine yeterince hizmet **etmekte midir?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.5. Sınıf içerisinde uyulacak kuralların öğrencilerle birlikte belirlenmesinde etkin rol **oynar mısınız?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.6. Sizce ,Sosyal Bilgiler Dersi kitaplarında demokratik yaşamla ilgili verilen bilgiler **yeterli midir?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.7. Ders esnasında, öğrencilerinizin kendilerini rahat bir şekilde ifade etmelerine imkân **tanıyor musunuz?**
☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR

- S.8.** Öğrencilerinizin sınıf içerisindeki yanlış davranışlarına karşı nasıl **davranılmasını onaylarsınız?** Düşüncenizi en iyi şekilde yansıtan seçenekleri işaretleyiniz.
- ☐ Her zaman hoşgörülü davranırım,
☐ Bazen hoşgörülü davranırım,
☐ Yanlış davranışı görmezlikten gelerek, sönmesini beklerim,
☐ Doğru davranışı göstererek onlara, doğru model olurum,
☐ Olumsuz pekiştireç veririm,
- S.9.** Öğrencilerinizin “eşitlik,adalet,bireysel özgürlük,bilimsel düşünme” gibi demokratik kişilik özelliklerini sınıf ortamında tecrübe ederek öğrenmeleri gerektiği düşüncesine;
- ☐ Kesinlikle katılıyorum,
☐ Katılıyorum,
☐ Fikrim yok,
☐ Katılmıyorum,
☐ Kesinlikle katılmıyorum,
- S.10.** Ders esnasında, öğrencilerinizin görüşlerini “yanlış dahi olsa” açıklamalarına izin verir misiniz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.11.** Öğrencilerinizin insancıl ilişkilerinde olumlu davranışlar geliştirmelerinde iyi model olabilmekte misiniz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.12.** Öğrencilerinizi eleştirel düşünebilen bireyler olma bakımından yeterli buluyor musunuz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.13.** Öğrencilerinizi, temel hak ve özgürlüklerini bilen bireyler olma açısından yeterli buluyor musunuz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.14.** “ İnsan haklarına saygılı olma” anlayışının öğrencilerce içselleştirilmesinde Sosyal Bilgiler Dersini yeterli buluyor musunuz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.15.** Sizce, Sosyal Bilgiler Dersi, “davranışlarının sorumluluğunu üstlenebilen bireyler olma” amacını, öğrencilere kazandırmada yeterli midir?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.16.** Öğrencilerinizin aileleri ile olan ilişkilerini, demokratik bilinç geliştirebilmeleri bakımından yeterli buluyor musunuz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.17.** Okul-öğrenci ilişkilerini demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.18.** Öğretmen-öğrenci ilişkilerini demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.19.** Toplum-öğrenci ilişkilerini demokrasi açısından yeterli buluyor musunuz?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR
- S.20.** Sosyal Bilgiler Dersi, öğrencilerinizin “ demokratik yaşam için etkin birer vatandaş olma” amacına yeterince hizmet etmekte midir?
- ☐ EVET ☐ KISMEN ☐ HAYIR

EK 3. ÖĞRENCİ ANKETİNE AİT GENEL BULGULAR

SEÇENEKLER	EVET		KISMEN		HAYIR		TOPLAM	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%
S.1 Ülkemiz için en ideal yönetim şeklinin demokrasi olduğuna inanıyor musunuz?	417	71,9	123	21,2	40	6,9	580	100
S.2 Türkiye'nin Avrupa birliğine tam üye olması halinde bunun demokrasimizi olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyor musunuz?	208	35,8	221	38,1	150	25,8	579	99,7
S.3 Toplum içerisinde herkes düşüncelerini özgürce söyleye bilmeli midir?	485	83,6	73	12,6	22	3,8	580	100
S.4 İnsanların vakitlerinin olmaması ya da seçimleri önemsemedikleri için oy kullanmamalarını demokrasi ile bağdaştırıyor musunuz?	105	18,1	142	24,4	331	57,1	578	99,6
S.5 Demokrasi karşıtı olan baskıcı, sınırlayıcı, hoşgöründen uzak düşüncelerin örgütlenmesini onaylıyor musunuz?	91	15,7	72	12,4	417	71,9	580	100
S.6 Sizce, kadın – erkek eşit oy hakkına sahip olmalı mıdır?	527	90,9	29	5	24	4,1	580	100
S.7 size göre iktidara gelenlerin yetkilerini baskı aracı olarak kullanmaları, demokrasi anlayışına uygun mudur?	59	10,1	102	17,6	417	71,9	578	99,6
S.8 Kanunların sizin haklarınızı koruduğunu inanıyor musunuz?	183	31,5	265	45,7	132	22,8	580	100
S.9 “Kendi haklarınızı korurken, başkalarının haklarına saygılı olmayı” önemli buluyor musunuz?	529	91,2	32	5,5	17	2,9	578	99,6
S.10 Sınıf içerisinde toplumun yararına yönelik olarak düzenlenen faaliyetlerde katılımcı bir rol oynar mısınız?	360	62	167	28,8	51	8,8	578	99,6
S.11 Ders esnasında düşüncelerinizi rahat bir şekilde ifade edebiliyor musunuz?	243	41,9	221	38,1	114	19,6	578	99,6
S.12 Sınıf içerisinde çoğunluk tarafından alınan (yasalara ve yönetmeliklere uygun) kararlara uyar mısınız?	387	66,7	167	28,1	24	4,1	578	99,6
S.13 Sizinle aynı düşünceyi paylaşmayan arkadaşlarınıza karşı nasıl davranırsınız? Lütfen düşüncenizi en iyi şekilde yansıtan seçenekleri işaretleyiniz.	f	%						
Hoşgörülü davranır, onları dinlerim	430	74,1						
Onları dinlerim ve düşüncelerine katılırım	237	40,8						
Onların düşüncelerini sorgularım	264	45,5						
Onları sadece dinlerim; düşüncelerine ise katılmam	166	28,6						
Hoşgörülü davranmam; onları kesinlikle dinlemem	35	6						
S.14 Ders esnasında söz alan arkadaşınızı, konuşması bitinceye kadar dinler misiniz?	394	68	175	30,1	11	1,9	580	100
SEÇENEKLER	HER ZAMAN		BAZEN		HİÇBİR ZAMAN		TOPLAM	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%
S.15 Okul dışında, çevrenizdeki insanlara karşı ne kadar sıklıkta saygılı davranırsınız?	385	66,3	187	32,2	7	1,2	579	99,7
SEÇENEKLER	EVET		KISMEN		HAYIR		TOPLAM	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%
S.16 Öğretmenlerinizin sınıftaki herkese eşit bir şekilde söz hakkı verdiğini düşünüyor musunuz?	218	37,5	203	35	154	26,5	575	99
S.17 Ders esnasında söz aldığınızda, öğretmeniniz sizi, sözünüz bitinceye kadar dinlemekte midir?	421	72,5	134	23,1	24	4,1	579	99,7
S.18 Öğretmenlerinizin davranışlarını demokratik olmak bakımından yeterli buluyor musunuz?	229	39,4	257	44,3	89	15,3	575	99
S.19 Aile içerisinde alınan kararlarda katılımcı bir rol oynar mısınız?	365	62,9	157	27	57	9,8	579	99,7
SEÇENEKLER	YANLIŞ		KISMEN DOĞRU		DOĞRU		TOPLAM	
SORULAR	f	%	f	%	f	%	f	%
S.20 Aşağıdaki bölüme demokrasinin tanımını yapabilir misiniz?	56	9,7	264	46	173	30	493	85,7

EK 4. ANKET UYGULAMA İZİN BELGESİ
T.C.

ERZURUM VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.25.01.05

Konu : Tez Çalışması

İL MAKAMINA

ERZURUM

İlimiz Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'nın 14.04.2006 tarih ve 5101 sayılı yazıları ile; Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Zeki BAŞARAN'ın Yrd. Doç. Dr. Kenan ÇETİN danışmanlığında, "Demokratik Yaşamın Gelişmesinde Sosyal Bilgiler Dersinin Rolü ve Önemi" konulu tez çalışmasına esas teşkil edecek anketin ilimize bağlı merkez ilköğretim okullarının öğretmen ve öğrencilerine uygulanması teklif edilmekte olup Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca uygun görüldüğü takdirde; olurlarınıza arz ederim.

Fevzi BUDAK
Milli Eğitim Müdürü

O L U R

...../04/2006

Mustafa ŞAHİN

Vali a.

Vali Yardımcısı

20.04.2006 MEMUR : N. ÇIBIKÇI

20.04.2006 ŞEF : A. FERAH

20.04.2006 ŞB. MD. : C. KÜÇÜKOĞLU

EK 5. İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu:

İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder.

Madde 1: Bütün insanlar hakları ve onurları eşit ve özgür olarak doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik duyguları ile davranmalıdırlar.

Madde 2: Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasi veya diğer bir inanç, ulusal ya da toplumsal köken, servet, doğuş ya da herhangi başka bir durumdan dolayı ayrıma uğramadan, bu bildiride ilan olunan hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkına sahiptir.

Dahası, insanlar arasında, uyruğu bulundukları ülkenin ya da bölgenin, bağımsız veya bağımlı, özerk ya da herhangi bir biçimde kısıtlı oluşuna bakılarak; o ülkeye ya da bölgenin siyasi, hukuki veya uluslararası konumundan dolayı ayırım yapılamaz.

Madde 3: Yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik her insanın hakkıdır.

Madde 4: Hiç kimse kölelik ya da kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü biçimi ile yasaktır.

Madde 5: Hiç kimseye işkence ve zulüm uygulanamaz, insanlık dışı ya da onur kırıcı biçimde davranılamaz, ceza verilemez.

Madde 6: Herkes, nerede olursa olsun, hukuki kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir.

Madde 7: Yasalar önünde herkes eşittir ve yasaların koruyuculuğundan eşit olarak faydalanma hakkına sahiptir. Bütün insanların bu bildiriye aykırı her türlü ayrımcı uygulamaya ve böyle bir ayrıma özendirici her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8: Her insanın, kendisine yasalarla tanınan temel haklara aykırı uygulamalar karşısında, hak ve hukukunun fiilen korunması için, bu işle görevli ulusal mahkemelere başvurma hakkı vardır.

Madde 9: Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, alıkonamaz veya sürgün edilemez.

Madde 10: Herkes, haklarının, sorumluluklarının ya da kendisine yönelik, cezayı gerektirir herhangi bir suçlamanın açıklığa kavuşturulmasında, davasının, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde hakkaniyetle ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

Madde 11: Bir suç işlemekten sanık her insan, savunulması için kendisine gerekli bütün koşulların sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile, yasalar uyarınca suçlu olduğu kanıtlanmadıkça suçsuz sayılır.

Hiç kimse, işlendikleri sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkum edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanan cezadan daha şiddetli bir cezaya çarptırılamaz.

Madde 12: Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, konutuna ya da haberleşme ve yazışmalarına keyfi olarak karışamaz, şeref ve ününe sataşamaz. Herkesin bu tür sataşma ve karışmalara karşı yasalarla korunmaya hakkı vardır.

Madde 13: Herkesin herhangi bir devletin toprakları üzerinde serbestçe yolculuk etmek ve yerleşeceği yeri seçmek hakkı vardır. Her insanın kendi ülkesi de içinde olmak üzere, herhangi bir ülkeyi terk etmeye ve yeniden dönmeye hakkı vardır.

Madde 14: Her insanın zulüm karşısında, başka ülkelere sığınmaya ve bu ülkelerde sığınmacı işlemi görmeye hakkı vardır. Bu hak, siyasal olmayan suçlar veya Birleşmiş Milletler ilke ve amaçlarına aykırı faaliyetlerden dolayı açılan kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

Madde 15: Her insanın bir ülkenin vatandaşı olma hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından ya da vatandaşlığı değiştirmek hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 16: Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, vatandaşlık ya da din bakımından hiçbir sınırlama ile karşılaşmaksızın, evlenmek ve yuva kurmak hakkına sahiptir. Kadın ve erkek, evliliğin kuruluşu, devamı ve sona erdirilişinde eşit haklara sahiptirler.

Evlilik ancak evlenecek kişilerin özgür ve kesin istekleri ile kurulabilir.

Aile toplumun temel unsurudur; toplum ve devlet tarafından korunmak hakkına sahiptir.

Madde 17: Her insanın tek başına ya da başkaları ile birlikte mal ve mülk edinme hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılamaz.

Madde 18: Her insanın düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din ya da inanç değiştirme özgürlüğünü, din ya da inancını tek başına ya da topluca, açık veya özel biçimde, öğretme, uygulama, ibadet ve ayinlerle açığa vurma özgürlüğünü de kapsar.

Madde 19: Her insanın, düşüncelerini özgürce açıklamaya hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden ötürü rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmadan bilgi ve düşünceleri, her türlü araç ve yollarla aramak, elde etmek ve yaymak hakkını gerektirir.

Madde 20: Her insan barışçıl amaçlarla toplanma ve dernek kurma ve bir derneğe katılma hakkına sahiptir. Hiç kimse bir derneğe katılmaya zorlanamaz.

Madde 21: Her insanın doğrudan doğruya ya da serbestçe seçtiği temsilcileri aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkı vardır. Herkesin, ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır. İktidarın gücünün tek kaynağı halk iradesidir. Bu irade, genel ve eşit oy hakkına dayalı, belli aralıklarla tekrarlanan, gizli oylama ya da serbestliği sağlayacak benzer bir yöntemle yapılan dürüst seçimlerle ortaya konur.

Madde 22: Her insanın, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvencesi, şahsiyetinin serbestçe gelişmesi ve onuru için zorunlu olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakları vardır. Bireyler, her devletin, kuruluşları ve kaynakları gözönüne alınarak ortay konacak ulusal çabalar ve uluslararası işbirliği yoluyla bu haklarından yararlanırlar.

Madde 23: Her insanın çalışmaya, mesleğini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizliğe karşı korunmaya hakkı vardır. Herkesin, hiçbir ayırım yapılmaksızın eşit iş karşılığında eşit ücret hakkı vardır. Çalışan her insanın kendisine ve ailesine insan onuruna yakışır bir yaşam sağlayacak ve gerekirse sosyal güvencelerle de tamamlanacak adil ve yeterli bir ücrete hakkı vardır. Herkesin çıkarlarının korunması amacıyla sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde 24: Her insanın dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresini akla uygun sınırlar içinde tutmaya ve belli aralıklarla ücretli tatillere hakkı vardır.

Madde 25: Her insanın, yiyecek, giyecek, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli toplumsal hizmetler de içinde olmak üzere; kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır. İşsizlik, hastalık, dulluk, ihtiyarlık

ya da geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde sosyal güvence hakkına sahiptir. Anneler ve çocuklar öncelikle özen ve yardım görmek hakkına sahiptirler. Bütün çocuklar evlilik içinde ya da dışında doğsunlar, aynı toplumsal güvenceden yararlanırlar.

Madde 26: Her insanın eğitim görme hakkı vardır. Eğitim parasızdır, hiç olmazsa ilk ve temel eğitim evresinde böyle olmalıdır. İlk öğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitimden herkes yararlanabilmelidir. Yüksek öğrenim herkese, yeteneklerinin ve başarılarının elverdiği ölçüde tam bir eşitlikle açık olmalıdır. Eğitim, insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygının güçlenmesini amaçlamalıdır. Bütün uluslar ırk ve dinler arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunması yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir. Anne ve babalar, çocuklarına verilecek eğitimin türünü seçmek hakkına sahiptirler.

Madde 27: Her insanın toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılmaya, güzel sanatlardan zevk almaya, bilimsel ilerlemeden ve bunun nimetlerinden pay almaya hakkı vardır. Her insanın, sahibi bulunduğu her türlü bilimsel, edebi ve sanatsal yapıttan doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması hakkı vardır.

Madde 28: Her insanın, işbu Bildiride açıklanan hak ve özgürlüklerin tam anlamıyla uygulanmasını sağlayacak bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29: Her insanın, şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesinin ancak içinde yaşaması ile mümkün olduğu topluma karşı ödevleri vardır. Her insan, hakları ve özgürlüklerinden yararlanırken, sadece, başkalarının da hak ve özgürlüklerinin tanınması ve korunması amacıyla; ahlak, kamu düzeni ve genel refahın, demokratik bir toplum yapısındaki haklı gereklerini karşılamak için, ancak yasanın koyduğu kısıtlamalara tabidir. Bu hak ve özgürlükler hiçbir surette Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30: Bu Bildirinin hiçbir hükmü, içinde ilan edilen hak ve özgürlüklerin, bir devlet, zümre ya da kişi tarafından yok edilmesini savunmaya, veya bunu fiilen gerçekleştirmeye hak verdirir biçimde yorumlanamaz.

Kaynak: <http://ihd.org.tr> (İnsan Hakları Derneği)

ÖZGEÇMİŞ

Zeki BAŞARAN, 1981 yılında Batman’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas’ta, lise öğrenimini ise Adıyaman’da tamamladı. Yükseköğrenimine 1999 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü’nde başlayan Zeki BAŞARAN, bölümünde 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl bölümünde yüksek lisans eğitimine başlayan Zeki BAŞARAN, 2006 yılı itibariyle mezun olacak konumdadır.